25 - річчю
Незалежності України
присвячується

Вісник ХНТУСГ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА імені ПЕТРА ВАСИЛЕНКА

172' 2016

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ВІСНИК
Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка

Випуск 172

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

У відповідності до наказу МОН України від 21.12.2015 р. № 1328 Вісник ХНТУСГ: економічні науки включений до Переліку наукових фахових видань України (Додаток № 8. – С. 4)

Харків – 2016

УДК 346.54:338.432
ББК 65.32-18
В 53

Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки. – Харків: ХНТУСГ, 2016. – Вип. 172. – 218 с.

Рекомендовано до друку Вченою радою Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. Петра Василенка. Протокол № 8 від 28.04.2016 р.

Редакційна колегія:

Мазнєв Г.Є., к.т.н., проф., (головний редактор);
Амосов О.Ю., д.е.н., проф.;
Васильєв А.Й., д.е.н., проф.;
Красноруцький О.О., д.е.н., проф.;
Левкіна Р.В., д.е.н., доц., (відповідальний секретар);
Маренич Т.Г., д.е.н., проф.;
Онегіна В.М., д.е.н., проф.;
Родіонов О.В., д.е.н., проф.;
Шинкаренко В.Г., д.е.н., проф.

Засновник — Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 15983-4455 Пр від 01.12.2009 р.

Адреса редакції:
61002, м. Харків, вул. Алчевських, 44,
тел. (057)716-41-68, (057)716-41-54

© Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

УДК 331.446.4

СОЦІОМЕТРИЧНА ПРОЦЕДУРА ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ МЕТОД ВИВЧЕННЯ ОКРЕМОЇ ОСОБИСТОСТІ ТА КОЛЕКТИВУ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Красноруцький О.О., д.е.н., професор,
Смігунова О.В., старший викладач,
Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

Постановка проблеми у загальному вигляді. Психологія управління – це галузь знань, яка продукує психологічні знання про управлінську діяльність [6]. Управлінська діяльність являє собою сукупність дій та заходів, які спрямовані на досягнення поставленої мети в межах конкретної організації. Саме людина з її творчими здібностями є і суб'єктом, і об'єктом управлінської діяльності. Ось чому управлінські дії мають враховувати всю палітру психологічних факторів, що з'являються в процесі управління.

Важливим показником діяльності колективу є його соціально-психологічний клімат, який дає змогу визначити рівень конфліктного протистояння та впливає на загальну ефективність роботи працівників.

Відомо, психологічне благополуччя особистості визначається її місцем в системі міжособистісних відносин. Психологічний клімат утворюється за рахунок емоційного групового стану, який відрізняється великим динамізмом, мінливістю. Вмілий керівник повинен враховувати ці особливості і вміти визначати в кількісному вираженні рівень мікроклімату для подальшого аналізу впливу неформальних груп і їх лідерів на досягнення цілей організації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню психології управління присвячено наукові праці таких вітчизняних дослідників як А.М. Бандурка [1, 2], В.С. Лозниця [4], Л.Е. Орбан-Лембрик [6, 7], та інші. Проте у вітчизняній управлінській діяльності не достатньо уваги приділяється розвитку та інтенсифікації застосування соціально-психологічних методів.

Формулювання цілей статті. Ціллю статті є визначення особливостей застосування соціометричної процедури як ефективного соціально-психологічного методу вивчення соціально-психологічного клімату організації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для забезпечення ефективності управління застосовують ряд методів дослідження психології управління.

Метод дослідження в контексті психології управління – спосіб, шлях, який дає змогу одержати необхідну інформацію про психологічні явища у сфері праці й управління, психологічні особливості управлінської діяльності та учасників управлінського процесу [3].

Запропоновано багато класифікацій методів дослідження в психології управління. Одна з них виділяє три групи: психологічні методи вивчення особистості в системі управління; соціально-психологічні методи вивчення організації в структурі управління; методи, спрямовані на розв'язання управлінських завдань та прийняття управлінських рішень [6].

Соціально-психологічні методи – це сукупність специфічних методів дії на особисті стосунки і зв'язки між працівниками, а також на соціальні процеси в колективі [5].

Як відзначає Г. Харченко, під їх впливом в управлінні формуються суспільна свідомість, психологічні зв'язки в колективі, сумлінне відношення до праці. Психологічний стан працівника може сприяти підвищенню продуктивності й ефективності праці, і навпаки, може знижувати трудову активність персоналу [8].

Одним з найпоширеніших методів визначення соціально-психологічного клімату в колективі організації є метод соціометрії. Цей метод ефективний під час досліджень емоційно-психологічних відносин в колективі організації. Метою методу є вивчення групової диференціації.

На попередньому етапі соціометрії розробляється соціометрична картка (анкета) з питаннями, які визначають відношення кожного члена колективу до загальних проблем спільноти і до кожного члена групи окремо.

Соціометрична процедура включає наступні етапи:

1. Постановка задачі. Визначається мета і завдання дослідження: виявлення неформального лідера, розподіл робіт у підгрупі, призначення нового керівника, формування співробітників для виконання конкретних завдань тощо.
2. Вибір об'єкта вимірювання: група в цілому, окремі підгрупи.
3. Визначення процедури проведення дослідження.
4. Обробка отриманих результатів.

Соціометрична процедура може виконуватися двома способами: непараметричним та параметричним.

Непараметрична процедура – це процедура, за якої кожний співробітник дає відповіді на питання картки, не маючи обмеження на кількість виборів (окрім себе). У такому випадку теоретично можливо, що число виборів, які зробив кожен член досліджуваної групи відносно інших її членів, може дорівнювати n-1, де n – число виборів

Перевага непараметричної процедури полягає в тому, що є можливість виявити так звану емоційну експансивність – відношення особистості до групи. Недоліками – необхідність застосування обчислювальної техніки для аналізу групових зв'язків при збільшенні групи до 12-16; відсутність повної анонімності; ймовірність випадкового вибору.

Параметрична процедура – це така процедура, за якої кількість виборів, що може зробити кожен учасник – об'єкт дослідження, є обмеженою. Співробітникам пропонується зробити строго обмежену кількість виборів з усіх членів даного колективу, наприклад 5 із 10 чоловік. Кількісний вираз обмеження величини соціометричних виборів має назву «соціометричне обмеження» або «ліміт вибору».

Вважається, що наявність «ліміту вибору» в параметричній процедурі сприяє підвищенню надійності даних соціометрії та полегшує їх обробку.

Далі, проаналізувавши результати проведених опитувань (анкетування), складають соціометричну матрицю, де згруповані відповіді окремих членів досліджуваного колективу.

Для більшої наочності дані обстежень можна представити графічно – у вигляді соціограми. Соціограма є схематичним зображенням виборів (або невиборів) об'єктів дослідження – працівників колективу при відповідях на запитання. Соціограма дає змогу здійснити порівняльний аналіз психологічної структури взаємовідносин у групі на площині за допомогою спеціальних знаків (кола, стрілки).

Аналіз соціограми починається з пошуку центральних, найбільш впливових членів колективу, потім взаємних пар, групувань. Мікрогрупи складаються із взаємопов'язаних осіб, які намагаються вибрати одна одну. Найчастіше у соціометричних вимірюваннях зустрічаються групування по 2-3 чоловіки, рідше – по 4 і більше осіб.

Висновки. Соціометрична методика проводиться груповим методом, тобто заповнення запропонованих анкет здійснюється всією групою в цілому і відразу, не потребує значних часових витрат. Вона

досить корисна у прикладному плані для удосконалення взаємовідносин у колективі, але не є радикальним способом при вирішенні внутрішньогрупових проблем, причини яких треба шукати не в симпатіях чи антипатіях членів колективу, а глибше.

Література

1. Бандурка А.М. Основы психологии управления: Учебник / Бандурка А.М., Бочарова СП., Землянська Е.В. – Харьков: Университет внутренних дел. 1999. - 528.

2. Бандурка А.М. Психология управления / А.М. Бандурка, С.П. Бочарова, Е.В. Землянская. – Харьков: ООО «Фортуна-пресс», 1998. — 464 с.

3. Дуткевич Т.В. Практична психологія: навч. посіб. / Т.В. Дуткевич, О.В. Савицька. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 256 с.

4. Лозниця В.С. Психологія менеджменту: навч. посіб. / В.С. Лозниця – К.: ТОВ «УВПК ЕксОб», 2000. – 512 с.

5. Недашківський М.М. Менеджмент персоналу / М.М. Недашківський, Г.І. Євтушенко, Л.П. Гацька / ДПА України. Академія ДПС України. – Ірпінь, 2002. – 252 с.

6. Орбан-Лембрик Л.Е. Психологія управління: навч. посіб. / Л.Е. Орбан-Лембрик. - 2-е вид., допов. - К. : Академвидав, 2010. – 543 с.

7. Орбан-Лембрик Л.Е. Основи психології управління / Л.Е. Орбан-Лембрик. - Івано-Франківськ, 2002. - 424 с.

8. Харченко Г. А. Особливості соціально-психологічних методів в управлінні підприємством / Г. А. Харченко / Вісник НТУ «ХПІ». 2013.- № 53 (1026). – С. 178-181.

References

1. Bandurka A.M. Osnovyi psihologii upravleniya: Uchebnik / Bandurka A.M., Bocharova SP., Zemlyanska E.V. – Harkov: Universitet vnutrennih del. 1999. - 528.

2. Bandurka A.M. Psihologiya upravleniya / A.M. Bandurka, S.P. Bocharova, E.V. Zemlyanskaya. – Harkov: OOO «Fortuna-press», 1998. — 464 s.

3. Dutkevich T.V. Praktichna psihologIya: navch. posIb. / T.V. Dutkevich, O.V. Savitska. – K.: Tsentr uchbovoYi lIteraturi, 2010. – 256 s.

4. Loznitsya B.C. PsihologIya menedzhmentu: navch. posIb. /

V.S. Loznitsya – K.: TOV «UVPK EksOb», 2000. - 512 s.

5. NedashkIvskiy M.M. Menedzhment personalu / M.M. NedashkIvskiy, G.I. Evtushenko, L.P. Gatska / DPA UkraYini. AkademIya DPS UkraYini. – IrpIn, 2002. – 252 s.

6. Orban-Lembrik L.E. PsihologIya upravlInnya: navch. posIb. / L.E. Orban-Lembrik. - 2-e vid., dopov. - K. : Akademvidav, 2010. - 543 s.

7. Orban-Lembrik L.E. Osnovi psihologIYi upravlInnya / L.E. Orban-Lembrik. - Ivano-FrankIvsk, 2002. - 424 s.

8. Harchenko G. A. OsoblivostI sotsIalno-psihologIchnih metodIv v upravlInnI pIdpriEmstvom / G. A. Harchenko / VIsnik NTU «HPI». 2013.- # 53 (1026). – S.178-181.

Красноруцький О.О., Смігунова О.В. Соціометрична процедура як соціально-психологічний метод вивчення окремої особистості та колективу в структурі управління

У статті визначено, що важливим показником діяльності колективу є його соціально-психологічний клімат, який дає змогу визначити рівень конфліктного протистояння та впливає на загальну ефективність роботи працівників. Це необхідно враховувати в процесі управлінської діяльності. Обґрунтовано актуальність застосування соціометричної процедури як ефективного соціально-психологічного методу вивчення соціально-психологічного клімату в організації (колективі, групі тощо). Проаналізовано переваги та недоліки застосування параметричної та непараметричної процедур методу соціометрії, а також соціограми.

Ключові слова: *психологія управління, соціально-психологічний клімат, соціально-психологічні методи, соціометрія, соціограма, параметрична та непараметрична процедури.*

Красноруцкий А.А., Смигунова Е.В. Социометрическая процедура как социально-психологический метод изучения отдельной личности и коллектива в структуре управления

В статье определено, что важным показателем деятельности коллектива является его социально-психологический климат, который позволяет определить уровень конфликтного противостояния и влияет на общую эффективность работы сотрудников. Это необходимо учитывать в процессе управленческой деятельности. Обоснована актуальность применения социометрической процедуры как эффективного социально-психологического метода изучения социально-психологического климата в организации (коллективе, группе и т.д.). Проанализированы преимущества и недостатки применения параметрической и непараметрической процедур метода социометрии, а также социограммы.

Ключевые слова: *психология управления, социально-психологический климат, социально-психологические методы, социометрия, социограмма, параметрическая и непараметрическая процедуры.*

Krasnorutskyy A, Smigunova O. Sociometric procedure as a socio-psychological method of learning the individual and the collective in management structure

The article stipulates that an important indicator of the team is its social psychological climate that makes it possible to determine the level of confrontation and conflict affect the overall performance of the employees. This should be considered in the process of management. Actuality use sociometric procedure as an effective method of socio-psychological study of socio-psychological climate in the organization (team, group, etc.). Advantages and disadvantages of parametric and nonparametric method sociometry procedures and sociogram,.

Keywords: *management psychology, social psychological climate, social psychological methods, Sociometry, sociogram, parametric and non-parametric procedures.*

УДК 633/635:338.439.5

СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

ЛЕВКІНА Р.В., Д.Е.Н., ПРОФЕСОР,
НІКІТІНА О.М., АСИСТЕНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА

Постановка проблеми узагальненому вигляді. Питання безпечності та якості продовольчих товарів набули особливої актуальності у міжнародній торгівлі протягом останніх 15-20 років. Якість і екологічна безпека аграрної продукції стала одним з основних факторів внутрішньої і зовнішньої конкурентоспроможності країни. Висока потреба у органічній продукції, що асоціюється із якісною продукцією, яка не містить залишків мінеральних добрив, пестицидів тощо, вимагає поширення органічних технології в сільському господарстві. Під впливом високих темпів зростання популярності та попиту на органічну продукцію сформувався органічний сектор світової торгівлі сільськогосподарською продукцією та продовольством.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти розвитку світового ринку органічної продукції знайшли відображення у працях таких науковців та практиків: В.І. Артиш С.С. [1, 2], Г.Я. Антонюк, Р.М. Безус [3], О.О. Маслак [4], Е.В. Милованов [5], С.А. Шлапак [6] та ін. Проте подальшого дослідження вимагають проблеми і перспективи розвитку ринку

органічної продукції в Україні, визначення її місця на міжнародному ринку органічних продуктів.

Постановка завдання. Дослідження та аналіз стану розвитку світового ринку органічної продукції, надання рекомендацій щодо формування і подальшого розвитку органічного сектору в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наразі у органічному світовому сільському господарстві зайнято достатньо великі площі земель: в Європі - 5,1 млн. га, Північній Америці - 1,5 млн. га, Латинській Америці - 4,7 млн. га, Австралії та Океанії - 10,6 млн. га. Останніми роками у Європі частка земель, переведених на органічне землеробство, збільшилася в результаті поступового та неухильного проведення починаючи з 1993 року Спільної політики ЄС щодо підтримки фермерів на підготовчому етапі переходу від традиційних технологій до органічного агровиробництва: Таким чином середні показники відведення земель під органічним виробництвом у країнах ЄС досягли рівня 4%, в тому числі, у Австрії та Італії - 8%, Швеції (є лідером у Європі) – 12 %. У Швейцарії даний показник перевищує 10%.

Нині на світовому рівні сформувалися повноцінні ринки органічної продукції зі своєю інфраструктурою, посередниками у розрізі сегментів: овочі та фрукти, дитяче харчування, сільськогосподарська сировина для переробки (насамперед, зерно), молочні продукти. Враховуючи кон'юнктуру цільового ринку, існуючу потребу у органічній продукції, ціна на яку перевищує традиційні продукти, а тому не може задовольняти всіх потенційних споживачів, темпи зростання товарообігу уповільнилися.

Наявність незадоволеного попиту в різних країнах відкриває додаткові можливості виходу на них нових виробників із постсоціалістичних країн та країн, що розвиваються. Одночасно країни ЄС і Швейцарія намагаються не втрачати свої позиції та запроваджують ресурсозберігаючі технології для зниження виробничих витрат, розширюють обсяги та асортимент продукції за рахунок малопоширених видів зернових і олійних культур, овочів, фруктів.

У 2015 р. у Фінляндії було зареєстровано 365 нових еко-ферм, що більше ніж коли-небудь за останні 12 років. На 2015 рік у Фінляндії було зареєстровано близько 4300 сертифікованих еко-ферм. Загальна площа органічних земель становить близько 205 тис. га або понад 9% сільськогосподарських земель країни.

До 2020 року площі земель під органічними виробництвом будуть збільшені до 20%. Зростає чисельність виробників біо-продуктів. Німеччина представляє собою найбільший ринок органічних продуктів у Євросоюзі й другий (після США) у світі. Саме вона є одним із найбільших імпортерів органічних продуктів у світі, щороку збільшуючи обсяги імпорту. Так у 2012 р. продажі органічної продукції в Німеччині збільшились у порівнянні з попереднім роком на 6 % і досягли 7 млрд. євро, таким чином займаючи більше 9 % обсягів світової торгівлі (63 млрд. дол. США).

За 10 років (1999-2009 рр.) кількість органічних ферм у Нідерландах збільшилася на 18%, довівши площі під органічним виробництвом до 51911 га порівняно 22997 га або на 125,7%. Обсяги торгівлі за цей самий період збільшилися від 235 до 647 млн. євро (на 175,3%), проте її частка у споживанні складає лише 1,1–2,3%. Близько 70 % (500–550 млн. євро) біо-продукції експортується при одночасному імпорті на суму 250–300 млн. євро. Уряд країни приділяє велику увагу розвитку органічному виробництву, загальний бюджет на його розвиток в Нідерландах на період 2008–2011 рр. становив 49,2 млн. євро [7].

Незважаючи на ємкість органічного ринку Нідерландів у першій половині 2012 року продажі біо-продуктів збільшилися на 12 % або 47 млн. євро, довівши обсяги торгівлі до 445 млн. євро. За останні 10 років обсяги торгівлі збільшилися майже у два рази. Найпопулярнішими за обсягами продаж були: риба (+94% приросту торгівлі), м'ясо (+55%), кава, чай, какао (разом більше ніж на 25%) [7].

У 2012 році загальна вартість експортованих біо-продуктів зі США дорівнювала 446 млн. дол., що на 8% більше у порівнянні з попереднім роком. З них, до 75 % біо-продуктів експортовано до Канади, що є наслідком підписаної угоди про взаємне визнання сертифікатів біо-продукції. Вагомими напрямками торгівлі для США є Мексика і Європейський Союз. Проте зважаючи на відстань між США та країнами ЄС, термін і витрати на транспортування, торгівля між ними не більше 1%. Ринок біо-продуктів або органічних продуктів у США активно розвивається [8]. За даними Асоціації органічної торгівлі США (Organic Trade Association) у 2012 р. близько 81% родин купували такі продукти хоча б час від часу. За прогнозами даної асоціації, середньорічні темпи росту ринку органічних продуктів у США в складних відсотках (Compound Annual Growth Rate) будуть близько 14% ще протягом 2014-2018 рр. [9].

У 2012 році канадійці витратили на біо-продукти близько 3 млрд. дол. здійснюючи до 45 % торгівельних операцій у звичайних роздрібних магазина. Починаючи з 2006 року обсяги продажу біо-продуктів в Канаді збільшилися втричі і досягли 1,6% [6].

Особливістю розвитку італійського ринку біо-продуктів є охоплення різних сегментів споживачів, в тому числі школярів (837 шкільних їдалень хоча б частково використовують екологічно чисті продукти), а тому лише у першій половині 2010 року продажі біо-продукції збільшилися на 9 %. Основними виробниками і постачальниками такої продукції є фермери (2176 фермерських господарств), що переважно орієнтуються на прямий продаж і намагаються уникати співпраці з посередниками.

За кількістю площ, зайнятих під органічним землеробством Іспанія досягла рівня Італії (більше 1 млн. га), що ознаменувалося відкриттям національної мережі магазинів біопродуктів (у 2010 році було зареєстровано 20 магазинів).

Згідно даних Agrarmarkt Austria (AMA), приблизно п'ята частина всіх сільгоспугідь Австрії оброблена відповідно до вимог, що пред'являються Євросоюзом до екологічного виробництва. У першому кварталі 2010 року порівняно з аналогічним періодом 2009 року обсяги продажу органічних товарів (молоко, сир, йогурт, масло) збільшилися на 30 %. Друге місце (27 % зростання) зайняли свіжі овочі. В цілому вартість реалізованих в країні екологічно чистих продуктів у 2009 році становила 984 млн. євро.

Незважаючи на кризу, у Великобританії були зареєстровані рекордні продажі органічного молока, виробленого у відповідності з екостандартами Євросоюзу та продуктів дитячого харчування (21 %). Загальна площа сільськогосподарських угідь, зайнятих під органічним виробництвом 2009 році становила 746516 га або 9 %.

Розвиток органічного виробництва французьких сільськогосподарських товаровиробників знаходиться під постійною увагою держави і відчуває на собі реальну фінансову допомогу. Це проявляється у цілеспрямованому формуванні мотиваційного механізму виробників та споживачів через виховання їх екологічної свідомості. При перевищенні доходів від виробництва органічної продукції 40% надаються пільгові умови оподаткування, що, в свою чергу, стимулює до збільшення обсягів виробництва і розширення асортименту [10, 11]. Політика держави дозволила за п’ять років з 2007 по 2012 збільшити ринкові операції з 2,1 млрд. до 4,0 млрд. євро.

У Китаї, за даними Китайського центру сертифікації органічної продукції, експорт органічних продуктів в кінці 2009 року склав 464 млн. дол. США (1,2 % від загального сільськогосподарського експорту). Внутрішні продажі були набагато більшими - 1,587 млрд. доларів США (близько 0,2% від загального продовольчого споживання в країні). Більшість органічних продуктів на внутрішньому ринку - імпортні.

За статистичними даними у тому ж році обсяги російського ринку складали близько 60 млн. дол. і мають впевнену тенденцію до зростання. Цьому сприяє зростання попиту на органічну продукцію, що поширюється не лише на крупи, сухофрукти, муку та хлібобулочні вироби, а й на продукцію переробки (консервовані та заморожені овочі, фрукти). Проте переробна галузь є поки слабо розвиненою, а організаційні заходи на даному шляху потребують чіткого визначення і вдосконалення у напряму створення виробничо-збутових коопераційних ланцюгів.

Україна пройшла складний шлях у формуванні ринку органічної продукції та визначенні правових, адміністративних та економічних умов органічного виробництва. Нарешті у 2014 р. вступив у дію підписаний 03 жовтня 2013 р. Закон України № 425-VII «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» [12]. Законом визначаються не лише правові та економічні основи виробництва та обігу органічної сільськогосподарської продукції та сировини, а й заходи контролю та нагляду за такою діяльністю; заходи формування та забезпечення справедливої конкуренції; створення і функціонування ринку органічної продукції та сировини; раціонального використання і відтворення ґрунтів; гарантування належної якості продукції, що пройшла сертифікацію [12, с. 4].

За відсутності відповідних підзаконних актів процедура органічної сертифікації вітчизняних виробників відбувається за діючими міжнародними стандартами, найчастіше це норми Європейського Союзу.

Лідерами органічного сільськогосподарського виробництва в Україні є ПП «Агроекологія» (Полтавська область), група компаній «Етнопродукт» (Чернігівська область), ТОВ «Галекс-Агро» (Житомирська область), органічне господарство «Махаріші» (Херсонська та Миколаївська області), ПП «Мельник» (Вінницька область), ТОВ «Чистий продукт-С» (Донецька область). З кожним

роком кількість таких компаній зростає. Так за даними офіційних статистичних і аналітичних матеріалів IFOAM (International Federation of Organic Agriculture Movements), на початок 2003 року в Україні було зареєстровано лише 31 підприємство з органічною сертифікацією; а вже на початок 2014 року було сертифіковано 182 підприємства.

Органічний ринок України розвивається достатньо високими темпами. Мода (попит) на органічні продукти харчування сформувалася разом з усвідомленням необхідності прояву турботи про власне здоров'я і життя близько 30 років тому [13]. Якщо в 2008 році обсяги ринку органічних продуктів становили 0,65 млн. дол., то вже у 2011 році - збільшилися до 4,5-5,5 млн. дол. [2].

За даними Федерації органічного руху України, в 2012 році було зареєстровано і сертифіковано як органічні 270,3 тис. га сільськогосподарських угідь, що на 11,7% більше, ніж у 2005 році. Постійно зростає кількість фермерських господарств, що зацікавленні у освоєні нового ринку та диверсифікації виробництва.

Ринок органічних продуктів приваблює інвесторів високою рентабельністю, яка становить понад 30% у перші роки діяльності та при правильному веденні землеробства, виконанні всіх необхідних агротехнологічних операцій, вимог до сівозміни та застосуванні додаткових посівів сидератів, може зростати до 70-100 % [14]. На даний момент органічне виробництво є привабливим переважно для вітчизняних інвесторів, проте його активний розвиток та потенційно високий рівень прибутковості має всі можливості для залучення іноземних інвестицій саме на даному етапі, коли ринок знаходиться на стадії формування. Адже за прогнозами Федерації органічного руху України ринок органічних продуктів в країні перебуває на початку буму [5].

Висновки. Таким чином, аналіз розвитку світового ринку органічних продуктів свідчить про стабільні темпи зростання обсягів виробництва та споживання в цілому, і у високорозвинутих країнах (насамперед, країнах ЄС) зокрема. Тому, враховуючи необхідність розвитку експортного потенціалу аграрного сектору держави, підвищення родючості ґрунтів, охорони навколишнього середовища, збереження здоров'я нації шляхом насичення внутрішнього ринку України сертифікованими органічними продуктами, вважаємо доцільним подальший збалансований розвиток органічного ринку.

Література

1. Артиш В.І. Організаційно-економічні передумови формування ринку екологічно чистої продукції в Україні / В.І. Артиш // Економіка АПК. – 2009. – № 2. – С. 117-120.

2. Артиш В.І. Перспективи формування ринку органічної продукції в Україні / В.І. Артиш, Г.М. Чорний // Науковий вісник НУБіП України. – 2010. – Вип. 154. – С. 23-29.

3. Безус Р. М. Ринок органічної продукції в Україні: проблеми та перспективи / Р.М. Безус, Г.Я. Антонюк // Економіка АПК. - 2011. - № 6. – С. 47-52.

4. Маслак О.М. Ринок органіки в Україні: стан та перспективи: [Електронний ресурс] / О.М. Маслак. – Режим доступу до журналу: http://www.agrobusiness.com.ua/component/content/article/

5. Милованов Е.В. Перспективы развития рынка органических продуктов Украины [Электронный ресурс] - http://www.mayger.ua/ru/analitika/perspektivy-razvitiya-rynka-organicheskih-produktov-ukrainy/

6. Шлапак В.О. Рынок органической продукции и перспективы его развития в Украине [электронный ресурс] - http://agrocart.com/2918/rynok-organicheskoj-produkcii-i-perspektivy-ego-razvitiya-v-ukraine

7. The Netherlands: exploration as a main part of organic market (2011). Biolan Ukraina(Biofield Ukraine), 8,6-10 (in Ukr.)

8. U.S. Organic Food trend forecasted for growth through 2018 [Текст] [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://communities.washingtontimes.com/neighborhood/omkara/2013/dec/2/us-organic-food-trend-forecasted-growth-through-20/#ixzz2tyUn4y4d

9. Экспорт био-продуктов из США [Електронний ресурс] - http://rebenok.eu/us-news-2/item/234-ecsport-bio-produktov-iz-usa

10. Франция: рынок био-продуктов за прошедшие 5 лет удвоился [электронный ресурс] -http://rebenok.eu/us-news-2/item/239-rynok-bio-produktov-udvoilsya

11. The French organic sector continues toexpand to meet the food demand for organ-ic products (2013). Retrieved from www.agencebio.org

12. Закон України від 03.09.2013 р. № 425-VII «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/425-18

13. Неліна В.С. Органічні харчі замість «хімії»: [Електронний ресурс] / В.С. Неліна. – Режим доступу до журналу: http://www.umoloda.kiev.ua/number/1660/237/58574/

14. Левкіна Р.В. Проблемні аспекти участі підприємств-виробників овочів на органічному ринку / Р.В. Левкіна // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва. Сер. : Економічні науки. - №7. – С. 119-126.

References

1. Artish V.I. (2009). OrganIzatsIyno-ekonomIchnI peredumovi formuvannya rinku ekologIchno chistoyi produktsiyi v UkraYinI (2009). [Organizational-economic conditions of formation of market environmentally friendly products in Ukraine]. Ekonomika APK – Economy of AIC, No 2, pp. 117-120 [in Ukranian].

2. Artish V.I. Perspektivi formuvannya rinku organIchnoyi produktsiyi v Ukrayini (2010). [Prospects for the market development of organic products in Ukraine]. Naukoviy vIsnik NUBIP Ukrayini – Scientific Journal NUBiP Ukraine. – Vol. 2, pp. 23-29 [in Ukranian].

3. Bezus R. M. (2011). Rinok organichnoyi produktsiyi v Ukrayini : problemi ta perspektivi [Organic market in Ukraine: Problems and Prospects]. EkonomIka APK – Economy of AIC, No 6. pp. 47-52 [in Ukranian].

4. Maslak O.M. Rinok organiki v Ukrayini: stan ta perspektivi [Organic market in Ukraine: state and prospects]. Retrieved from http://www.agrobusiness.com.ua/component/content/article/ [in Ukranian].

5. Milovanov E.V. Perspektivyi razvitiya ryinka organicheskih produktov Ukrainyi [Prospects of development of the market of products of organic Ukraine]. Retrieved from http://www.mayger.ua/ru/analitika/perspektivy-razvitiya-rynka-organicheskih-produktov-ukrainy/ [in Russian].

6. Shlapak V.O. Ryinok organicheskoy produktsii i perspektivyi ego razvitiya v Ukraine [The market for organic products and the prospects of its development in Ukraine]. Retrieved from http://agrocart.com/2918/rynok-organicheskoj-produkcii-i-perspektivy-ego-razvitiya-v-ukraine [in Ukranian].

7. The Netherlands: exploration as a main part of organic market (2011). Biolan Ukraina(Biofield Ukraine), 8,6-10 (in Ukr.) [in English].

8. U.S. Organic Food trend forecasted for growth through 2018 Retrieved from http://communities.washingtontimes.com/neighborhood/omkara/2013/dec/2/us-organic-food-trend-forecasted-growth-through-20/#ixzz2tyUn4y4d [in English].

9. Eksport bio-produktov iz USA [Export of products bio from USA] Retrieved from http://rebenok.eu/us-news-2/item/234-Ecsport-bio-produktov-iz-usa [in Russian].

10. Frantsiya: ryinok bio-produktov za proshedshie 5 let udvoilsya [France: organic products market over the past 5 years has doubled] Retrieved from http://rebenok.eu/us-news-2/item/239-rynok-bio-produktov-udvoilsya [in Russian].

11. The French organic sector continues toexpand to meet the food demand for organ-ic products (2013). Retrieved from www.agencebio.org [in English].

12. Zakon Ukrayini vId 03.09.2013 r. № 425-VII «Pro vi-robnitstvo ta obIg organichnoyi silskogospodarskoyi produktsiyi ta sirovini» [Law of Ukraine of September 3, 2013 N 425-VII « On the production and turnover of organic agricultural products and raw materials»]. Retrieved from http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/425-18 [in Ukranian].

13. NelIna V.S. Organichni harchi zamist «himiyi» [Organic food instead of "chemistry"]. Retrieved from http://www.umoloda.kiev.ua/number/1660/237/58574/ [in Ukranian].

14. LevkIna R.V. ProblemnI aspekti uchastI pidpriemstv-virobnikIv ovochIv na organichnomu rinku [Problematic aspects of the participation of enterprises producing organic vegetables on market]. Visnik Harkivskogo natsIonalnogo agrarnogo unIversitetu Im. VV Dokuchaeva. Ser.: Ekonomichni nauki – Journal of Kharkov National Agrarian University VV Dokuchaeva. Series. : Economic Science, No7, pp. 119-126 [in Ukranian].

Левкіна Р.В., Нікітіна О.М. Світові тенденції розвитку органічного сільського господарства.

Представлено результати дослідження світових тенденцій розвитку органічного світового господарства. Аналіз розвитку світового ринку органічних продуктів свідчить про стабільні темпи зростання обсягів виробництва та споживання у високорозвинутих країнах. Враховуючи необхідність розвитку експортного потенціалу аграрного сектору, підвищення родючості ґрунтів, охорони навколишнього середовища шляхом насичення внутрішнього ринку України сертифікованими органічними продуктами, вважаємо доцільним подальший збалансований розвиток вітчизняного органічного ринку.

Ключові слова: *світові тенденції, сертифікація, органічна продукція, світовий ринок, міжнародні вимоги.*

Левкина Р.В., Никитина О.Н. Мировые тенденции развития органического сельского хозяйства.

Представлены результаты исследования мировых тенденций развития органического мирового хозяйства. Анализ развития мирового рынка органических продуктов свидетельствует о стабильных темпах роста объемов производства и потребления в высокоразвитых странах. Учитывая необходимость развития экспортного потенциала аграрного сектору, повышение плодородия почв, охраны окружающей среды путем насыщения внутреннего рынка Украины сертифицированными органическими продуктами, считаем целесообразным дальнейшее сбалансированное развитие отечественного органического рынка.

Ключевые слова: *мировые тенденции, сертификация, органическая продукция, мировой рынок, международные требования.*

Levkina R.V., Nikitina O. M. World progress of organic agriculture trends.

The results of research of world progress of organic world economy trends are presented. The analysis of world market of organic foods development testifies to the stable rates of increase of production and consumption volumes in highly developed countries. Taking into account the necessity of development of export potential agrarian to the sector, fertility-improving of soils, guard of environment by an internal market of Ukraine saturation by the certificated organic foods, deem it wise the further balanced home organic market development.

Keywords: *world tendencies, certification, organic products, world market, international requirements.*

УДК 330.352:338.432

ІНТЕНСИФІКАЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ЯК ОСНОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ

МАРЕНИЧ Т.Г., Д.Е.Н., ПРОФЕСОР,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ, СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА

Постановка проблеми у загальному вигляді. Єдиною комплексною стратегією розвитку сільського господарства і сільських територій на 2015-2020 рр. передбачено створити основу для сталого розвитку сільського господарства та сільських територій відповідно до стандартів ЄС і міжнародних стандартів. Однією з конкретних цілей визначено покращення умов та ефективності ведення сільськогосподарського виробництва, сталості використання земельних ресурсів.

Нині аграрний сектор функціонує в надзвичайно скрутних економічних, політичних і військових умовах, що негативно впливає на відтворювальні процеси в галузі, формування соціально-економічних засад розвитку сільських територій, конкурентоспроможність аграрної сфери на внутрішньому та зовнішньому ринках. Активізація глобалізаційних процесів, посилення інтеграційних спрямовувань та асоційованого членства країни в ЄС ставлять нові завдання щодо пошуку шляхів підвищення економічної ефективності та стійкості сільськогосподарських товаровиробників з метою гарантування продовольчої та економічної безпеки, нарощування експортного потенціалу.

Вітчизняний і зарубіжний досвід довів, що більш ефективним варіантом економічного зростання агропромислового виробництва є його інтенсифікація, яка залежно від зовнішніх і внутрішніх умов функціонування товаровиробників має структуровані напрями та фактори здійснення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичні та практичні аспекти процесу інтенсифікації та її економічної ефективності у сільському господарстві були в центрі уваги багатьох вчених. Серед авторів новітніх наукових публікацій варто відзначити таких, як Андрійчук В.Г. [1], Грицаєнко Г.І., Романюк Т.М. [2], Вітков М.С. [3], Буздалов І.М. [4], Куликов І.М. [5] та багато інших. Однак систематизованих досліджень означеної проблеми в останні роки недостатньо.

Формулювання цілей статті. Мета статті – на основі глибокого аналізу основних напрямів інтенсифікації сільського господарства зробити обґрунтовані висновки щодо результативності відповідних заходів у дореформений період і в умовах ринкових відносин в аграрній сфері та визначити чинники економічного зростання суб'єктів господарювання з урахуванням глобалізаційних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. В 60-70-і роки минулого століття інтенсифікацію визнавали генеральним напрямом у підйомі сільського господарства, стовповою дорогою розвитку його продуктивних сил. При цьому саму інтенсифікацію передбачалось розвивати за трьома головними напрямами: хімізація, меліорація та комплексна механізація аграрного виробництва. Крім того, планувалось поглиблювати спеціалізацію господарств, підвищувати матеріальну зацікавленість сільськогосподарських товаровиробників, а також впроваджувати у виробництво досягнення науки і передового досвіду [6, с. 314].

Хімізація вимагала будівництва нових тукових заводів, випуску великої кількості мінеральних добрив, гербіцидів і пестицидів. Враховувалось, що ефективність використання мінеральних добрив зростає, якщо вони поєднуються з органічними, з підвищенням вмісту гумусу в ґрунті. Меліорація передбачала іригацію засушливих районів, осушення перезволожених, заболочених земель, вапнування кислих і гіпсування солонцевих ґрунтів. Оскільки меліорація вимагає великих коштів, особлива увага приділялась окупності витрат, яка досягається лише при ефективному використанні цих угідь. Ефект наступає при поєднанні водних, хімічних, агролісних та інших видів поліпшень, вирощуванні інтенсивних культур і використанні сортів, що є відзивними. Механізація була спрямована на створення систем машин, конструювання більш могутньої широкозахватної, багаторядної техніки, з більш високими техніко-технологічними показниками, з тривалішим строком роботи. В подальшому ці питання багато разів розглядалися, за ними приймалися певні рішення. Як розвивались ці три напрями інтенсифікації сільського господарства, свідчать дані табл. 1.

Інтенсифікація сільського господарства повинна була забезпечити насамперед підвищення родючості землі, у т.ч. за рахунок широкого використання мінеральних і органічних добрив. Як видно з представлених даних, в дореформений період внесення мінеральних добрив на 1 га посівної площі щорічно зростало і максимуму досягло в 1988 р. – 157,9 кг. До кінця 80-х років минулого століття підприємства хімічного комплексу вже могли випускати понад 5 млн. т мінеральних добрив (в перерахунку на 100% поживних речовин). Сьогодні потужності з виробництва мінеральних добрив завантажені на 52,7 %.

Для підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва проводилася у значних масштабах гідротехнічна меліорація земель. В 1990 р. площа осушених земель перевищила 3,2 млн. га, а зрошуваних – 2,6 млн. га. Збільшувались стрімко енергоозброєність та електроозброєність праці в сільському господарстві.

Однак незважаючи на певні здобутки в дореформений період завдання по нарощуванню виробництва якісної сільськогосподарської продукції не виконувалися. Чималі кошти, які виділяла держава на розвиток сільського господарства, його інтенсифікацію, не давали відповідної віддачі.

Таблиця 1

Основні напрями інтенсифікації сільськогосподарського виробництва в Україні*

	Роки											
	1960	***1965***	***1970***	***1975***	***1980***	***1985***	***1990***	***1995***	***2000***	***2005***	***2010***	***2013***
1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*	*9*	*10*	*11*	*12*	*13*
Внесення мінеральних добрив, кг поживної речовини на 1 га посівної площі	14,6	38,5	65,1	111,8	112,3	153,4	141,0	21	13	32	58	79
Площа зрошуваних земель, тис. га	267,6	503,0	923	1484	2014	2457	2601	2585	2408	2180	2175	2165
Площа осушених земель, тис. га	1056,2	1277,8	1594	2035	2539	2940	3220	3299	3299	2962	2956	2955
Енергоозброєність праці, к.с./чол.	3,4	4,7	7,4	11,6	18,0	27,3	49,7	61,2	37,2	55,3	96,4	126,1
Електроозброєність праці, КВт год./чол.	127	322	724	1097	1995	2515	3281	3718	1824	2486	3405	4742

**Джерело: розраховано автором на основі [7-9].*

Зокрема, темпи росту виробничих основних фондів сільського господарства в 1989 р. становили порівняно з 1980 р. 144%, фондоозброєності праці – 193%, а темпи росту обсягу продукції сільського господарства – лише 122% [10, с. 326]. Якщо капітальні вкладення в сільське господарство за 1976-1980 рр. досягли 22394 млн. руб., то тільки за чотири роки (1986-1989 рр.) вже 21725 млн. руб. В 1989 р. капітальні вкладення в сільське господарство збільшилися порівняно з 1980 р. на 32,6% [10, с. 337]. Частка державних капітальних вкладень становила близько 50 %. За цей період кількість поставлених мінеральних добрив зросла на 29 %. А урожайність сільськогосподарських культур зросла незначно (табл. 2). Відрив нашої країни від передових держав світу не скорочувався, а збільшувався.

Важливим напрямом інтенсифікації сільського господарства був перехід до інтенсивних технологій виробництва. В 1985 р. посівні площі озимих зернових культур, які вирощувались на основі застосування інтенсивних технологій, становили 18% від загальної площі посіву даних культур, в 1989 р. – вже 54% [10, с. 349].

Проте, не завжди ці технології були повністю освоєними, а колгоспи – забезпечені необхідними добривами, засобами захисту рослин. Не відповідали вимогам інтенсивних технологій багато видів техніки, сортів озимих пшениць, зернобобових.

За три десятиліття (60-80 рр. минулого століття) була проведена велика робота по створенню матеріально-технічної бази сільського господарства. Зростали поставки техніки селу. Проте вона була не надійна, некомплектна, не високої якості. Не вистачало багато робочих знарядь для силових двигунів, запасних частин для тракторів. Сільськогосподарське машинобудування не одержувало метал добротних марок (краще спрямовувалось на випуск воєнної техніки) [6, с. 368]. Якість меліоративних систем була низькою, техніка – енергоємною.

Незважаючи на це відсоток механізованих робіт при посадці овочів збільшився з 69% до 74%, збиранні цукрових буряків комбайнами – з 91 до 99%, картоплі – з 52 до 70% [10, с. 253]. На кінець 1989 року в сільському господарстві України використовувалось 442 тис. тракторів, 108 тис. зернозбиральних комбайнів, 269 тис. вантажних автомобілів, що більше порівняно з 1980 р. відповідно на 4,7%, 24,1% і 13,5% [10, с. 340]. Зростали енергетичні потужності, енерго- і електроозброєність, проте близько 30 % робіт виконувалось вручну. Продуктивність праці в сільському господарстві залишалась низькою. Урожайність сільськогосподарських культур та продуктивність тварин збільшувалися повільно.

Існуюча адміністративно-командна система господарювання виявилася вкрай несприйнятливою до процесів інтенсифікації, надбань науки і техніки. Головна причина неефективності сільськогосподарського виробництва – аграрна політика нехтувала життєвими правами і інтересами головного виробника – селянина, який був відчужений від землі, виробленої продукції, управління.

Таблиця 2

Валовий збір та урожайність сільськогосподарських культур в Україні (всі категорії господарств)*

	1976-1980 рр.	*1981-1985 рр.*	*1986-1989 рр.*	*1990 р.*	*2000 р.*	*2010 р.*	*2013 р.*
1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*
Валовий збір сільськогосподарських культур, тис. т							
Зерно	43151	39331	48455	51009	24459	39270,9	63051,3
Цукрові буряки (фабричні)	45966	38976	43740	44264,5	13198,8	13749,2	10789,4
Соняшник	2422	2287	2734	2570,8	3457,1	6771,5	11050,5
Картопля	20542	20013	18273	16732,4	19838,1	18704,8	22258,6
Овочі	7579	7377	7644	6666,4	5821,3	8122,4	9872,6
Урожайність сільськогосподарських культур, ц/га							
Зерно	26,1	24,3	30,8	35,1	19,4	26,9	39,9
Цукрові буряки (фабричні)	257	230	264	275,7	176,7	279,5	398,9
Соняшник	14,3	14,6	17,5	15,8	12,2	15,0	21,7
Картопля	120	123	122	116,8	121,6	132,5	159,7
Овочі	147	142	143	149	112,3	173,6	199,9

**Джерело: розраховано автором на основі [9,10].*

З набуттям незалежності України, реформування в аграрному секторі здійснювалося повільно, непослідовно, що в свою чергу призвело до зменшення виробництва всіх видів продукції рослинництва і тваринництва. Знизилися урожайність сільськогосподарських культур і продуктивність тварин. Так, якщо в 1990 р. урожайність зернових і зернобобових в нашій країні порівняно з розвинутими країнами була менше в 1,3 – 2,3 рази, картоплі в 2,2 – 3,1 рази, то в 2010 р. – відповідно в 2-2,6 рази і 3-3,3 рази. Ринковим суб'єктам господарювання бракувало ресурсів для розвитку виробництва, його інтенсифікації.

На першому етапі реформування відносин власності та форм господарювання в аграрному секторі економіки країни через неврегульованість міжгалузевих економічних відносин сільське господарство значно зменшило купівельну спроможність, що вплинуло на погіршення стану матеріально-технічної бази та забезпеченість ресурсами, а відповідно – і на скорочення обсягів

виробництва. Після формування нових організаційно-правових структур ринкового типу відбувалось поступове збільшення обсягів виробництва, але досягти рівня 1990 року не вдалося і до цього часу. Валова продукція сільського господарства зросла з 151 млрд. грн. у 2000 р. до 252,9 млрд. грн. у 2013 р. або в 1,7 рази.

Зменшення обсягів виробництва продукції негативно вплинуло на рівень споживання продовольства. Найбільший дефіцит склався у споживанні молока і м'яса (табл. 3).

Якщо у 1990 р. населення України споживало м'яса 68,2 кг на особу, то у 2000 р. – 32,8 кг, а у 2013 р. – 56,1 кг. Споживання молока зменшилося з 373,2 кг до відповідно 199,1 кг і 220,9 кг. Це значно менше рекомендованих норм споживання. Зниження обсягів виробництва продукції тваринництва відбулося за рахунок суттєвого скорочення поголів'я худоби, насамперед у сільськогосподарських підприємствах. За рахунок інтенсивного розвитку птахівництва після 2000 р. у сільськогосподарських підприємствах збільшилося виробництво м'яса птиці та яєць відповідно в 5,9 і 4,1 рази.

Урожайність сільськогосподарських культур і продуктивність тварин були значно нижчими, між потенційні можливості вітчизняних сортів і порід тварин. Зниження обсягів виробництва в сільськогосподарських підприємствах зумовило втрату робочих місць більшістю працівників. Нові власники підприємств і нині орієнтуються на виробництво продукції з низькою трудомісткістю. Близько 76,7% господарств не мають ферм.

Таким чином, зміни посівних площ окремих культур, їх урожайності, валових зборів, виробництва продукції тваринництва характеризувалися їх зростанням до 1990 р. при зниженні всіх показників до 2010 р., за винятком зернових і соняшнику – головних експортних культур.

До 1990 року питання збереження ґрунтів, відтворення та підвищення їх родючості були пріоритетними і мали реальну державну підтримку. У цей період виконувався практично весь комплекс робіт, спрямованих на збереження ґрунтів, а обсяг їх щорічно збільшувався. В останні два десятиліття ситуація суттєво змінилася. До мінімуму скорочені заходи з докорінного поліпшення ґрунтів, а окремі роботи взагалі не проводяться вже кілька років поспіль.

Таблиця 3

Виробництво основних видів продукції тваринництва в Україні*

	1976-1980 рр.	*1981-1985 рр.*	*1986-1989 рр.*	*1990 р.*	*1995 р.*	*2000 р.*	*2005 р.*	*2010 р.*	*2013 р.*
1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*	*9*	*10*
М'ясо (в забійній вазі), тис. т:	3471	3685	4296	4357,8	2293,7	1662,8	1597,0	2059,0	2389,4
в т.ч. яловичина	1538	1611	1973	1985,4	1185,9	754,3	561,8	427,7	427,8
свинина	1346	1387	1526	1576,3	806,9	675,9	493,7	631,2	748,3
баранина	33	32	42	45,8	39,5	17,2	16,2	21,0	18,7
м'ясо птиці	468	586	693	708,4	235,2	193,2	496,6	953,5	1168,3
кролятина	70	59	49	30,2	19,4	13,9	13,5	13,5	14,2
конина	16	10	13	11,7	6,8	8,3	15,2	12,1	12,1
Молоко, млн. т.	21,8	21,9	23,9	24,5	17,3	12,7	13,7	11,2	11,5
Яйця, млн. шт.	13542	15993	17447	16286,7	9403,5	8808,6	13045,9	17052,3	19614,8

**Джерело: розраховано автором на основі [9,10].*

Як наслідок, спостерігається стійка тенденція погіршення якісного стану ґрунтів. Через надмірну розораність, дефіцитний баланс гумусу і поживних речовин, недостатнє внесення органічних речовин та мінеральних добрив, хімічних меліорантів, забруднення, ґрунти України у сучасних умовах продовжують деградувати. Середньорічні втрати ґрунту від водної та вітрової ерозії складають 15т/га [11].

У 2013 році на 1 га посівної площі було внесено по 79 кг мінеральних добрив, що менше порівняно з 1990 р. в 1,8 рази. Удобрена площа становила 78%. Внесення азотних добрив складає 69,6% від усіх добрив. Співвідношення внесених поживних речовин мінеральних добрив (NPK) становить 1,0:0,2:0,24, що не відповідає науково обґрунтованому (1,0:0,8:0,7). Розширенню використання мінеральних добрив в сільському господарстві перешкоджає висока динаміка зростання їх вартості та низька платоспроможність суб'єктів господарювання.

За останній період катастрофічно знизився рівень внесення органічних добрив (табл. 4).

Таблиця 4

Динаміка застосування органічних добрив та обсягів хімічної меліорації в сільськогосподарських підприємствах України*

Показник	*1986-1990 рр.*	*1990 р.*	*1996р.*	*2000р.*	*2005р.*	*2010р.*	*2011р.*	*2012р.*
Внесення органічних добрив, всього млн. т в т.ч. на 1 га, т	266,6 8,7	257,1 8,6	80,6 3,2	28,4 1,3	13,2 0,8	9,9 0,5	9,8 0,5	9,6 0,5
Вапнування кислих ґрунтів, тис. га	1548,0	1439,0	150,0	24,0	41,7	73,2	78,3	105,3
Гіпсування солонцевих ґрунтів, тис. га	298,5	305,0	12,0	5,0	2,7	4,4	7,2	6,3

**Джерело: розраховано автором на основі [9, 11].*

Спад внесення органічних добрив триває, і в 2012 р. їх було внесено лише 9,6 млн. т, що майже у 28 разів менше проти середньорічного за 1986-1990 рр., або по 0,5 т на 1 га посівної площі. Удобрена площа органічними добривами складає лише 2%. Головною причиною є занепад тваринництва. Така кількість внесених добрив не може забезпечити бездефіцитний баланс гумусу та поживних речовин у ґрунтах. Незбалансоване внесення добрив під сільськогосподарські культури призводить до гострої нестачі основних елементів живлення. Варто пам'ятати, що лише за регулярного кругообігу поживних речовин у рільництві створюються оптимальні умови для інтенсифікації сільськогосподарського виробництва. У 80-х роках минулого століття в період інтенсивної хімізації землеробства був досягнутий врівноважений баланс поживних речовин. Інтенсивність балансу (співвідношення надходження до витрат) по фосфору становила 180%, що зумовило нагромадження в ґрунтах залишкового вмісту фосфатів. А вже наприкінці 90-х років минулого століття баланс поживних речовин був від'ємним – 77 кг/га, інтенсивність балансу становила лише 40%, у т.ч. по фосфору – 57%. Останніми роками внаслідок збільшення виносу азоту і калію врожаєм сільськогосподарських культур дефіцит поживних елементів зріс вдвічі й досяг понад 135 кг на 1 га посівної площі, а інтенсивність балансу також зменшилася вдвічі [12, с. 23].

У 2012 р. вапнування ґрунтів було проведено на площі 105,3 тис. га, а гіпсування на площі 6,3 тис. га, що менше порівняно з 1990 р. відповідно в 13,7 та 48,4 разів. Найбільший обсяг робіт з хімічної меліорації проводився в Україні до 1990 р. В цьому році проведено вапнування кислих ґрунтів на площі 1439 тис. га та гіпсування солонцевих ґрунтів на площі 305 тис. га. За даними агрохімічної паспортизації площі ґрунтів, які потребують вапнування, становлять 3,9 млн. га, гіпсування – 1,8 млн. га [11].

В пореформений період обсяг заходів з гідротехнічної меліорації щорічно зменшувався. Площа зрошуваних земель в 2013 р. порівняно з 1990 р. зменшилась на 16,8% або на 436 га і становила 2165 тис. га, а осушених відповідно на 8,2% або на 265 га і досягла 2955 тис. га.

Нині фактично поливається лише 30% зрошуваних земель, що значно скорочує потенційну продуктивність іригації. У 2013 р. вирощувались на зрошувальних землях 63 % овочевих, третина плодовоягідних насаджень і чверть виноградників. Урожайність плодовоягідних насаджень на зрошуваних землях сільськогосподарських підприємств у 2,3 раза перевищувала середню врожайність цих культур [13, с. 34]. При цьому водокористування в Україні можна охарактеризувати як надмірне. У 2013 р. на полив 613 тис. га витрачено 1,8 млрд. куб. м прісної води. Водночас при транспортуванні води для сільгосппотреб (у т.ч. для потреб зрошення) через незадовільний стан об’єктів інженерної інфраструктури втрачається близько 1 млрд. куб. м води. Тому відновлення зрошуваного землеробства потребує ремонту меліоративних систем, модернізації зрошуваної техніки та переходу до ресурсоощадних способів поливу [13, с. 37]. У цілому урожайність сільськогосподарських культур на политих землях у 1,2-2,5 рази перевищує показник на богарі, зокрема, по сої – у 1,6 рази, по озимому житу – у 1,3 рази, по овочевих культурах – у 2,5 рази.

За результатами досліджень науковців НААН України встановлено, що на теперішній час частка території України з надмірним і достатнім рівнем зволоження, порівняно із 90-ми роками минулого століття, зменшилася на 16%, а частка території з недостатнім зволоженням, навпаки, збільшилася на 13%. Планується відновлення зрошення на площі 635 тис. га та щорічне збільшення виробництва продовольства на суму понад 10 млрд. грн. [14, с. 6].

Отже, зрошувальне землеробство, ефективне використання меліоративних земель можуть забезпечити приріст валової продукції сільського господарства. Проте, в сучасних умовах стан сільськогосподарських товаровиробників такий, що не дає можливості проведення реконструкції внутрішньогосподарських меліоративних систем за власні кошти. Ставляться завдання щодо залучення приватного бізнесу та інвестицій для відновлення систем зрошуваного землеробства. Важливим напрямом є застосування новітніх інтенсивних ресурсозберігаючих технологій, які за рахунок оптимізації витрат забезпечують економію агроресурсів, зменшення екологічного навантаження на агроценози, виключають непродуктивні втрати поливної води та розчинених в ній поживних речовин і агрохімікатів тощо [11].

Як показує аналіз, з 1991 по 2013 роки введення в дію окремих об'єктів та потужностей сільськогосподарського призначення було набагато меншим, ніж за один рік дореформеного періоду [9, с. 202]. Більшість техніки, яка залишилася в господарствах, відпрацювала свій строк експлуатації. Через технічні несправності з наявних до потреби близько 50% машин частина не використовується. Це призводить до втрат урожаю. У 2013 р. порівняно з 1990 р. в сільськогосподарських підприємствах нараховувалось тракторів менше в 3,4 рази (146 тис. шт.), зернозбиральних комбайнів – в 3,6 рази (30 тис. шт.), вантажних автомобілів – в 3,0 рази (99 тис. шт.). При цьому виробництво тракторів знизилося з 106 тис. в 1990 р. до 4,2 тис. в 2013 р., вантажних автомобілів – відповідно з 27,7 тис. до 2,0 тис.

Реструктуризація сільськогосподарських підприємств не забезпечила формування селянина господаря-власника. Проведення паювання майна і землі не дало бажаних результатів. Третина господарств є хронічно збиткова. Суб'єкти господарюванні на селі в умовах сьогодення використовують простіші, примітивні технології виробництва сільськогосподарської продукції, що перешкоджає одержанню високих показників. Як зазначає Петров В.М., сучасні тенденції розвитку рослинництва передбачають глибші знання, не спрощення технологій, а обґрунтоване використання природних умов, раціональне застосування тієї чи іншої системи обробітку ґрунту й інших агротехнічних заходів, що забезпечують менші витрати, з одного боку, та екологічну безпеку виробництва – з іншого [15, с. 37].

Проте, в останні роки сільське господарство демонструє значні успіхи. Так, у середньому за 2010-2013 рр. було одержано 51,3 млн. т зерна, рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції сягнув 20%. Валова продукція сільського господарства збільшилася на 29,7%. При цьому зростання цін на матеріально-технічні ресурси галузі, падіння внутрішнього споживчого попиту на сільськогосподарську продукцію, девальвація національної валюти, недостатність кредитів погіршують фінансовий стан сільсгосптоваровиробників, скорочують інвестиції. Обмеженість фінансових ресурсів потребує від суб'єктів господарювання певних заходів, спрямованих на зниження витрат і підвищення доходів. Як зазначає Шубравська О.В., на сьогодні економічне зростання сільськогосподарського виробництва можливе на основі широкого запровадження агроновацій, які дають змогу не лише забезпечити зменшення витрат виробництва в результаті скорочення втрат, комплексної переробки продукції та відходів, підвищення енергоефективності виробництва, але й суттєво знизити рівень антропогенного навантаження на довкілля [16, с. 8]. Останнє для сільського господарства є дуже актуальним. Територія України характеризується надзвичайно високим показником сільськогосподарської освоєності (71,7%) та розораності сільськогосподарських земель (53,9%). За період 2006-2012 рр. екологічна стабільність землекористування залишається належати до стабільно нестійкої. Спостерігається стійка тенденція погіршення якісного стану ґрунтів. За період 1958-1996 рр. площа еродованих орних земель збільшилася на 50% [11]. Важливим напрямом екологобезпечного використання сільськогосподарських земель є розвиток органічного землеробства, яке в Україні ще не одержало широкого розповсюдження.

Висновки. В дореформений період курс на інтенсифікацію сільського господарства супроводжувався постійно зростаючим фінансовим і матеріально-технічним забезпеченням, збільшенням капітальних вкладень, списанням боргів з боку держави, економічним стимулюванням товаровиробників через ціни, податкову і кредитну системи. Економічне зростання сільськогосподарського виробництва, особливо тваринництва, відбувалося переважно екстенсивними методами. Інтенсифікація в аграрній сфері носила техніко-технологічний характер, а її проведення було не повною мірою

забезпечено ресурсами. Питання збереження ґрунтів та підвищення їх родючості були в пріоритеті. Проте діюча адміністративно-командна система не сприяла відродженню селянства. Незважаючи на збільшення обсягу одержаної сільськогосподарської продукції, покращення раціону харчування людини в аграрній сфері назрівали кризові явища.

Реформування аграрного сектору, не зважаючи на окремі позитивні соціальні досягнення, не сприяло піднесенню сільськогосподарського виробництва, пожвавленню інвестиційних процесів, не створило умов раціонального використання земель, підвищення добробуту населення. Сільське господарство продовжує залишатися ресурсовитратним, екологічно руйнівним, не націленим на потреби людини. Екстенсивні фактори зростання в аграрній сфері на сьогодні в основному вичерпано, а інтенсивні – використовуються недостатньо в силу ряду об'єктивних і суб'єктивних причин. Завдання інтенсифікації виробництва мають бути безпосередньо пов'язані із впровадженням прогресивних технологій, техніки і методів організації праці в землеробстві та тваринництві.

Проблема всебічної інтенсифікації сільського господарства не втрачає своєї актуальності і нині. Перехід України на шлях сталого розвитку вимагає інтегрованого вирішення економічних, соціальних і екологічних питань в аграрній сфері. Сільськогосподарським товаровиробникам при пошуку шляхів подальшого розвитку слід враховувати загострення конкурентної боротьби за ринки та обмежені ресурси, а також можливості, які відкриває європейська інтеграція для аграріїв. Економічне зростання аграрного сектору в умовах глобалізації ґрунтується на активізації інноваційно-інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання. При цьому і інновації, і модернізація сільського господарства є основою інтенсифікації, яка забезпечить не тільки кількісні показники, але і якісні перетворення в галузі, що підвищить напруженість, продуктивність та результативність сільськогосподарського виробництва.

Література

1. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник / В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2013. – 779 с.

2. Грицаєнко Г.І. Соціально-економічна сутність інтенсифікації сільськогосподарського виробництва / Г.І. Грицаєнко, Т.М. Романюк // Економіка АПК. – 2006. – №4. – С. 131-137.

3. Вітков М.С. Основні фактори інтенсифікації аграрного виробництва в перехідний період до ринку / М.С. Вітков // Економіка АПК. – 2005. – №2. – С. 17-20.

4. Буздалов И.Н. Основное направление обеспечения устойчивости сельского развития / И.Н. Буздалов // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2013. – №7. – С. 1-8.

5. Куликов И.М. Актуальные проблемы интенсификации садоводства / И.М. Куликов // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2013. – №10. – С. 11-15.

6. Никонов А.А. Спираль многовековой драмы: аграрная наука и политика России (XVIII – XX вв.) / А.А. Никонов. – М.: Энциклопедия российских деревень, 1995. – 574 с.

7. Сільське господарство УРСР: Статистичний збірник. – К.: «Статистика», 1970. – 685 с.

8. Народне господарство Української РСР: Ювілейний статистичний щорічник. – К.: «Техніка», 1977. – 463 с.

9. Сільське господарство України за 2013 рік: Статистичний збірник / За ред. Н.С. Власенко. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 400 с.

10. Народное хозяйство Украинской ССР в 1989 году: Стат. ежегодник / Госкомстат УССР; отв. за вып. В.В. Самченко. – К.: Тэхника, 1990. – 468 с.

11. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2012 році / Міністерство екології та природних ресурсів України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.menr.gov.ua/dopovidi

12. Фактори підвищення рівня продовольчої безпеки / Лайко П.А., Бабієнко М.Ф., Іщенко Т.Д., Бузовський Є.А., Гойчук О.І., Кулаєць М.М. // Економіка АПК. – 2006. – №8. – С. 20-28.

13. Дідковська Л.І. SWOT – аналіз розвитку зрошуваного землеробства в Україні / Л.І. Дідковська // Економіка АПК. – 2015. – №5. – С. 33-38.

14. Гадзало Я.М. Підсумки діяльності Національної академії аграрних наук України за 2014 рік та основні завдання на перспективу / Я.М. Гадзало // Економіка АПК. – 2015. – №4. – С. 5-11.

15. Петров В.М. Розвиток агротехнологій і технічна політика у сільському господарстві / В.М. Петров // Економіка АПК. – 2006. – №8. – С. 36-40.

16. Шубравська О.В. Розвиток сільськогосподарського виробництва України: чинники зростання / О.В. Шубравська // Економіка АПК. – 2015. – №5. – С. 5-11.

References

1. Andriychuk V.H. (2013). Ekonomika pidpryyemstv ahropromyslovoho kompleksu: pidruchnyk. Kyiv: KNEU, p. 779 [in Ukrainian].

2. Hrytsayenko H.I. (2006). Sotsial'no-ekonomichna sutnist' intensyfikatsiyi sil's'kohospodars'koho vyrobnytstva – Ekonomika APK, No 4, pp. 131-137 [in Ukrainian].

3. Vitkov M.S. (2005). Osnovni faktory intensyfikatsiyi ahrarnoho vyrobnytstva v perekhidnyy period do rynku – Ekonomika APK, No 2, pp. 17-20 [in Ukrainian].

4. Buzdalov Y.N. (2013) Osnovnoe napravlenye obespechenyya ustoychyvosty sel'skoho razvytyya – Эkonomyka sel'skokhozyaystvennыkh y pererabatыvayushchykh predpryyatyy, No 7, pp. 1-8 [in Russian].

5. Kulykov Y.M. (2013). Aktual'nыe problemы yntensyfykatsyy sadovodstva – Эkonomyka sel'skokhozyaystvennыkh y pererabatыvayushchykh predpryyatyy, No 10, pp. 11-15 [in Russian].

6. Nykonov A.A. (1995). Spyral' mnohovekovoy dramы: ahrarnaya nauka y polytyka Rossyy. Moscow: Эntsyklopedyya rossyyskykh dereven', p. 574 [in Russian].

7. Sil's'ke hospodarstvo URSR: Statystychnyy zbirnyk (1970). Kyiv: «Statystyka», p. 685 [in Ukrainian].

8. Narodne hospodarstvo Ukrayins'koyi RSR: Yuvileynyy statystychnyy shchorichnyk (1977). Kyiv: «Tekhnika», p. 463 [in Ukrainian].

9. Sil's'ke hospodarstvo Ukrayiny za 2013 rik: Statystychnyy zbirnyk (2014). Za red. N.S. Vlasenko. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny, p. 400 [in Ukrainian].

10. Narodnoe khozyaystvo Ukraynskoy SSR v 1989 hodu: Stat. Ezhehodnyk (1990). Hoskomstat USSR; otv. za vыp. V.V. Samchenko. – K.: Tэkhnyka, p. 468 [in Russian].

11. Natsional'na dopovid' pro stan navkolyshn'oho pryrodnoho seredovyshcha v Ukrayini u 2012 rotsi / Ministerstvo ekolohiyi ta pryrodnykh resursiv Ukrayiny. Retrieved from www.menr.gov.ua/dopovidi [in Ukrainian].

12. Layko P.A., Babiyenko M.F., Ishchenko T.D., Buzovs'kyy Ye.A., Hoychuk O.I., Kulayets' M.M. (2006). Faktory pidvyshchennya rivnya prodovol'choyi bezpeky – Ekonomika APK, No 8, pp. 20-28 [in Ukrainian].

13. Didkovs'ka L.I. (2015). SWOT – analiz rozvytku zroshuvanoho zemlerobstva v Ukrayini – Ekonomika APK3, No 5, pp. 33-38 [in Ukrainian].

14. Hadzalo Ya.M. (2015). Pidsumky diyal'nosti Natsional'noyi akademiyi ahrarnykh nauk Ukrayiny za 2014 rik ta osnovni zavdannya na perspektyvu – Ekonomika APK, No 4, pp. 5-11 [in Ukrainian].

15. Petrov V.M. (2006). Rozvytok ahrotekhnolohiy i tekhnichna polityka u sil's'komu hospodarstvi – Ekonomika APK, No 8, pp. 36-40 [in Ukrainian].

16. Shubravs'ka O.V. (2015). Rozvytok sil's'kohospodars'koho vyrobnytstva Ukrayiny: chynnyky zrostannya – Ekonomika APK, No 5, pp. 5-11 [in Ukrainian].

Маренич Т.Г. Інтенсифікація сільського господарства як основа сталого розвитку аграрної галузі.

У статті визначено, що головними напрямами інтенсифікації сільського господарства традиційно вважаються хімізація, меліорація та комплексна механізація аграрного виробництва. Досліджено результативність даних напрямів інтенсифікації сільського господарства у дореформений період і в умовах ринкових відносин в аграрній сфері. Зроблено висновок, що економічне зростання сільськогосподарського виробництва в дореформений період відбувалося переважно екстенсивними методами, супроводжувалося збільшенням капітальних вкладень, у тому числі державних, а інтенсифікація носила техніко-технологічний характер. Обґрунтовано, що в сучасних умовах завдання інтенсифікації сільськогосподарського виробництва мають бути пов'язані з впровадженням прогресивних технологій та інших надбань науки і техніки. Наголошується, що перехід України на шлях сталого розвитку можливий лише на основі інтенсифікації, яка забезпечить кількісні і якісні перетворення в галузі.

Ключові слова: *інтенсифікація сільського господарства, хімізація, меліорація, комплексна механізація, агроновації.*

Маренич Т.Г. Интенсификация сельского хозяйства как основа устойчивого развития аграрной отрасли.

В статье отмечено, что основными направлениями интенсификации сельского хозяйства традиционно считаются химизация, мелиорация и комплексная механизация аграрного производства. Исследована

результативность данных направлений интенсификации сельского хозяйства в дореформенный период и в условиях рыночных отношений в аграрной сфере. Сделан вывод, что экономический рост сельскохозяйственного производства в дореформенный период осуществлялся преимущественно экстенсивными методами, сопровождался увеличением капитальных вложений, в том числе государственных, а интенсификация носила технико-технологический характер. Обосновано, что в современных условиях задачи интенсификации сельскохозяйственного производства должны быть связаны с внедрением прогрессивных технологий и других приобретений науки и техники. Акцентируется, что переход Украины на путь устойчивого развития возможен только на основе интенсификации, которая обеспечит количественные и качественные преобразования в отрасли.

Ключевые слова: *интенсификация сельского хозяйства, химизация, мелиорация, комплексная механизация, агроновации.*

Marenych T.G. Intensification of agriculture as the foundation of sustainable development of the agricultural sector.

The article noted that the main directions of the intensification of agriculture have traditionally been considered the use of chemicals, reclamation and comprehensive mechanization of agricultural production. We studied the effectiveness of these areas of intensification of agriculture in the pre-reform period, and in the conditions of market relations in the agrarian sector. It was concluded that the growth of agricultural production mainly extensive methods carried out in the pre-reform period, was accompanied by an increase in capital investment, including government and intensification wore technical and technological nature. It is proved that in modern conditions the problem of intensification of agricultural production should be linked to the introduction of advanced technologies and other acquisitions of science and technology. The attention that the transition of Ukraine to the path of sustainable development is possible only on the basis of intensification, which will provide quantitative and qualitative changes in the industry.

Keywords: *agricultural intensification, use of chemicals, reclamation, complex mechanization, agricultural innovation.*

УДК 338.1:633.1

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ВИРОБНИЧО-ТЕХНОЛОГІЧНИХ ФАКТОРІВ В СИСТЕМІ МЕНЕДЖМЕНТУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА-ВИРОБНИКА ЗЕРНА

Красноруцький О.О. д.е.н., професор,
Майборода М.М. к.е.н., ст. викладач,
Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

Постановка проблеми у загальному вигляді. Забезпечення безперервного ефективного виробництва зерна підприємством, як і любої сільськогосподарської продукції, залежить від багатьох виробничо-технологічних резервів. Для виявлення резервів, які найбільш суттєво впливають на виробничий процес, економічні показники діяльності, ефективність організації виробництва та управління підприємством в цілому доцільно аналізувати характер впливу та прогнозований результат основних виробничо-технологічних факторів. Очевидно, що як характер впливу факторів так і отриманий результат багато в чому залежить від природно-кліматичних умов в яких розташоване підприємство, його розмірів,спеціалізації, трудових ресурсів, потенційних можливостей та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Більшість вчених економістів умовно поділяють фактори ефективності сільського господарства на дві групи: внутрішні і зовнішні [1-3]. Вплив цих груп факторів в різних об'єктивних умовах на ефективність оцінюється неоднозначно. В більшості випадків ефективність виробництва, в першу чергу, визначається внутрішніми факторами. В несприятливі роки для сільськогосподарського виробництва і реалізації більш суттєво на ефективність впливають зовнішні фактори. В кожному випадку вплив на ефективність виробництва, як внутрішніх так і зовнішніх факторів, прямо або опосередковано, оцінюють через зміну витрат, або отриманих результатів.

Формулювання цілей статті. Проаналізувати фактори впливу на ефективність виробництва зерна, з метою виявлення економічних наслідків їх дії.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах виробництва більш суттєвим стає визначення факторів які формують ефективність, як окремого процесу, так і виробництва зерна в цілому. Тобто, факторів, які гарантують більшу віддачу і на реалізацію яких необхідно, в першу чергу, сконцентрувати матеріальні і фінансові ресурси господарства.

Серед економічних факторів формування ефективності виробництва зерна найбільш суттєвими, на нашу думку, є організація економічного розподілу коштів і запровадження системи накопичення коштів (рис. 1.1). Показником ефективності виробничої діяльності підприємства є прибуток, як грошове вираження основної частини накопичень. Після сплати в бюджет податків з прибутку у відповідності з Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств» та інших відрахувань, у розпорядженні підприємств залишається так званий чистий прибуток, від ефективності використання якого багато в чому залежить життєдіяльність підприємства, його ефективність та перспективи розвитку. При цьому, протягом останніх п'яти років майже третина сільськогосподарських підприємств є збитковими [4]. Для забезпечення сталого виробництва зерна, в умовах ризикованого виробництва (вся територія Харківської області) частину чистого прибутку підприємства доцільно резервувати для формування нерозподіленого прибутку, який можна використовувати для покриття не прогнозованих збитків, або фінансування додаткових витрат пов'язаних з впливом непередбачених факторів (кон'юнктура ринку, засуха, заморозки та ін.). Нажаль в умовах незбалансованості цін на зернову продукцію та матеріально-технічне забезпечення її виробництва підприємствам не з кожним рівнем потенційних можливостей вдається сформувати такий прибуток. Це багато в чому визначає велику розбіжність, як в питомій продуктивності, так і в цілому ефективності виробництва зерна підприємствами, як в Харківській області так і в Україні [5]. Другою складовою раціональної організації розподілу обігових коштів підприємства є розробка системи їх розподілу на всі стадії виробництва зерна, включаючи післязбиральну доробку, зберігання та його реалізацію (до отримання чистого прибутку у наступному циклі виробництва та реалізації продукції). Система розподілу коштів для підприємств з різними потенційними можливостями, має свої особливості і повинна спрямовуватись на розширення відтворення капіталу, підвищення культури землеробства, покращення якості продукції, впровадження нової техніки, реконструкції діючого

виробництва, рівня фахової підготовки співробітників підприємства, розвиток соціальної інфраструктури. Для підприємств з високими потенційними можливостями система розподілу коштів повинна базуватись на науково обґрунтованому забезпеченні всіх складових виробництва, розвитку виробничих сил та розвитку соціальної інфраструктури. Для підприємств з недостатніми потенційними можливостями система розподілу коштів має розділятися на дві підсистеми. Основна з цих підсистем формується таким чином, щоб забезпечити всі складові виробництва на певному рівні. Інша складова - підсистема перспективного розвитку, спрямовується на додаткове фінансування окремих етапів виробництва, які з економічної точки зору, в конкретних умовах виробництва, спроможні забезпечити найбільшу віддачу.

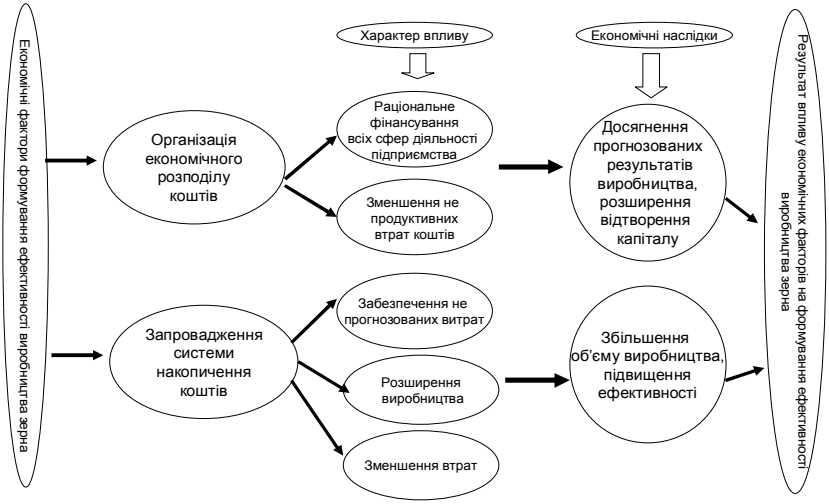

Рис. 1.1. Механізм дії економічних факторів ефективності виробництва зерна *

**розроблено автором*

Об'єми накопичення підсистеми перспективного розвитку можуть формуватися на протязі певного періоду (від одного до декількох циклів виробництва). Період накопичення, для кожного підприємства, є не сталою величиною. Він залежить, в першу чергу, від об'ємів, ефективності виробництва та розміру запланованого інвестування. Кошти підсистеми перспективного розвитку, при

науково обґрунтованому використанні, необхідно спрямовувати на забезпечення переходу виробництва на нову технологію, удосконалення організації виробництва, передпродажну підготовку товарної продукції, підвищення ефективності збутової діяльності підприємства, розширення потенційних можливостей надання послуг стороннім організаціям. Результатом такого використання накопичених коштів стане збільшення об'ємів виробництва, підвищення якості продукції, конкурентоздатності та відповідно ціни її реалізації.

Структурно-логічний характер впливу на результат формування ефективності виробництва зерна основних біологічних факторів наведено на рис.1.2. Використання високоякісного насіння впливає на ефективність виробництва зерна за рахунок зростання врожайності і, як наслідок, збільшення обсягів виробництва та підвищення якості зібраного врожаю, що в результаті забезпечить підвищення ціни реалізації зернової продукції та її конкурентоздатності на ринку зерна. Особливу роль в підвищенні ефективності виробництва має використання перспективних, для конкретних умов підприємства, сортів зернових культур. Так, наприклад, сорт озимої середньостиглої пшениці Харківська 105 селекції інституту рослинництва ім. В. Я. Юр'єва НААН України створений у 2001 році забезпечує урожайність 55 ц/ га, в той час як середнє стиглий сорт Астет селекції цього ж інституту, створений у 2006 році забезпечує урожайність на рівні 82 - 87 ц/га, що на 27 – 32 ц/га більше попереднього; озиме жито сорту Харківське 98 селекції інституту рослинництва ім. В. Я. Юр'єва НААН України створеного у 1999 році забезпечує урожайність на рівні 55 ц/га при білковості 10 – 11 %, а сорту Юрівець F1, виведеного у 2007 році – 85 ц/га при білковості 13 %, що на 30 ц/га за урожайністю та на 2 -3% за білковістю перевищує попередника [6].

Основні закономірності впливу технологічних факторів на результати формування ефективності виробництва зерна наведені на рис. 1.3. Меліорацію необхідно сприймати як складову інтенсифікації сільськогосподарського виробництва в якій земля розглядається як засіб виробництва. Ґрунтозахисні меліорації включають заходи проти водної, вітрової і механічної ерозії землі. До таких заходів, в першу чергу, включають використання рослин проти ерозії (фітомеліорацію), впровадження ґрунтозахисних сівозмін (агромеліорація), використання для боротьби з ерозією деревонасаджень в лісосмугах, ярах, на пісках і т. д. (лісомеліорація). Науково-обґрунтована система заходів ґрунтозахисної меліорації для

підприємства на довгостроковий період виключає можливість виходу з використання посівних площ, зменшить або виключить в загалі процес змивання, вивітрювання родючих елементів землі, що підвищує її родючість та покращує умови для проростання насіння і розвитку зернових культур. Такий вплив на землю сприятиме збільшенню об'ємів виробництва зернових культур (запровадження такої системи не потребує значних матеріальних ресурсів) та підвищення ефективності поточного виробництва і на перспективу.

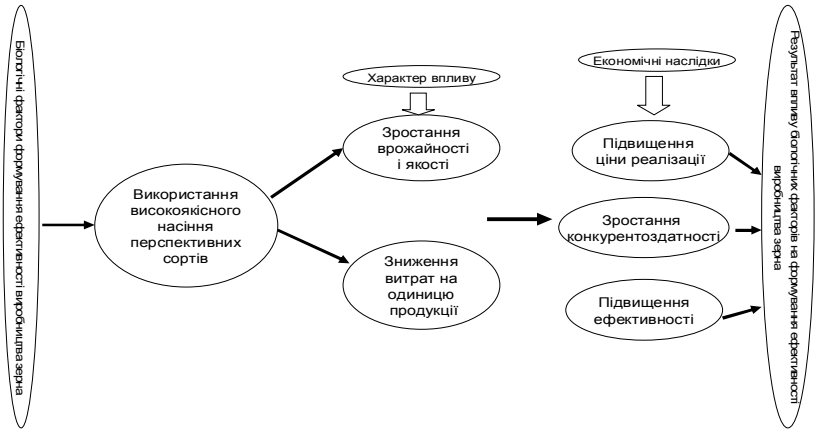

Рис. 1.2. Механізм дії біологічних факторів ефективності виробництва зерна*

**розроблено автором*

В підприємствах з недостатніми потенційними можливостями, на етапах становлення, керуючись зручністю та недостатньою забезпеченістю засобами механізації, схиляються до вирощування на своїх полях монокультури, з метою накопичення потенційних можливостей для розширення виробництва. Але в переважній більшості такий підхід призводить до масового розмноження однотипних хвороб, шкідників та бур'янів, виснаженості землі і суттєвого зниження природної родючості і як наслідок, зниження урожайності та якості вирощеної продукції і в цілому ефективності виробництва. Тому, лише впровадження науково-обґрунтованих сівозмін (рис 1.3) для умов конкретного підприємства забезпечить зростання врожайності вибраних культур сівозмін. З іншої сторони покращення умов розвитку рослин забезпечить покращення якості

зернової продукції, що сприятиме підвищенню ціни її реалізації. Враховуючи незбалансованість ринку сільськогосподарської продукції та нестабільність цін на зернову продукцію при вирощуванні набору культур у сівозміні збільшується імовірність отримання додаткового прибутку за рахунок вирощування культури, продукція якої на ринку користується особливим попитом.

Враховуючи що основний обробіток землі є найбільш енергоємним технологічним процесом, на який припадає до 40 % енергетичних і 25 % трудових витрат з усього обсягу польових робіт [7], чітке дотримання агротехнічних правил гарантовано впливає на збільшення врожайності зернових культур і значно знижує загальні матеріальні витрати на їх виробництво. Ще на початку нової ери древнє римський вчений Пліній Старший писав: «Добре обробляти землю необхідно, а занадто добре - збитково». Так, наприклад, глибока оранка, ретельне розпушення землі на схилі формує сприятливі умови для розвитку рослин, але під час зливи чи весною, коли розтане сніг, потоки води приведуть до змиву землі, до її ерозії. Так висока якість обробітку землі може стати причиною екологічної катастрофи. При науковому обґрунтуванні технологічної ситуації, технологічних умов та якості роботи технічних засобів необхідно враховувати як машина вплине на ці параметри, не лише зразу після проходу по полю, а також на ближню і далеку перспективу землекористування (рис. 1.3).

Аналіз інформативної схеми показує (рис. 1.3), що впровадження інтегрованих систем удобрення впливає не лише на зростання врожайності, а і на підвищення повноти використання поживних речовин рослинами в період різних етапів росту. Це, не дивлячись на деяке зростання поточних витрат на інтегроване внесення добрив, забезпечить суттєве зростання не лише валового збору, а і якості вирощеної продукції, що в результаті сприятиме підвищенню ціни її реалізації і зменшить питомі витрати добрив на одиницю вирощеної продукції.

Для зменшення втрат та підвищення якості зернової продукції необхідно створювати певні умови для їх росту і розвитку разом з природними та екологічними факторами (рис. 1.3). Науково-обґрунтований вибір і застосування технологічних операцій і відповідної техніки по догляду за рослинами залежить, в першу чергу, від виду сільськогосподарської культури, фаз її росту і розвитку, від ґрунтово-кліматичних і погодних умов, від стану землі, а також від флористичної, фітопатологічної та ентомологічної ситуації, тобто від

наявності бур'янів, хвороб, шкідників. Науково-обґрунтований вибір препарату для конкретної операції догляду за рослинами забезпечить не лише зменшення затрат на захист рослин а й суттєво підвищить ефективність виробництва.

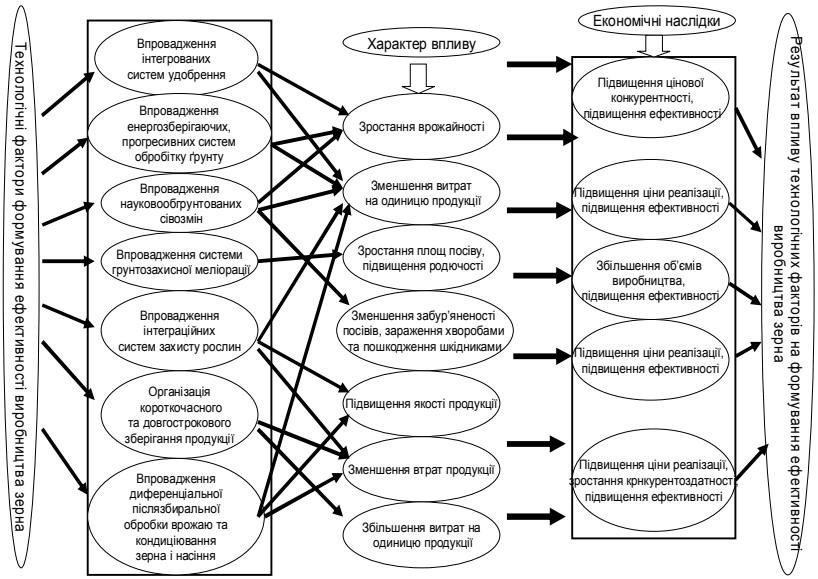

Рис.1.3. Механізм дії технологічних факторів ефективності виробництва зерна*

**розроблено автором*

Завершальним етапом виробництва зерна є післязбиральна обробка врожаю та кондиціонування зерна і насіння. Не дивлячись на те, що ці операції виконуються не в полі, а в спеціалізованих приміщеннях, від них багато в чому залежать розміри можливих втрат готової продукції та її якість. Якість зерна отриманого після доробки залежить, як від якості вихідного матеріалу, так і ефективності технічних засобів для післязбиральної обробки. Оскільки ефективність технічного засобу напряму пов'язана з його вартістю і засоби з високою ефективністю сепарації мають, як правило,занижену продуктивність, то для ефективної післязбиральної обробки в цілому доцільно впроваджувати диференційовану систему післязбиральної обробки.

Для збільшення термінів реалізації, з врахуванням коливання попиту і цін на зернову продукцію підприємствам необхідно мати спеціальне обладнання. Враховуючи те, що впровадження диференційованої обробки врожаю та кондиціювання зерна і якісне довгострокове зберігання його, забезпечує не лише підвищення ефективності виробництва зерна в окремих підприємствах, а і формує якісний потенційний запас держави в продуктах харчування то і держава має бути зацікавлена у пільговому кредитуванні кінцевих етапів виробництва зерна.

Для виконання технологічних операцій для виробництва зерна в кращі агротехнічні строки, у відповідності з вимогами технологій необхідно впроваджувати комплексну механізацію всього виробництва. При комплектуванні комплексу машин перевагу слід надавати високопродуктивній, низько енергоємній техніці, яка скоротить термін виконання операцій, запобігаючи зниженню реалізації біопотенціалу рослин на усіх етапах її розвитку, а також втратам урожаю (рис. 1.4).

Рис. 1.4. Механізм дії технічних факторів ефективності виробництва зерна*

**розроблено автором*

Слід переходити до прогресивної організації виробництва (рис. 1.5), яка, в першу чергу, базується на узгодженості в часі, як технологічних, так і всіх допоміжних операцій, які виконуються різними підрозділами підприємства (підготовка техніки – у ремонтних майстернях, підготовка посівного матеріалу – на механізованих токах і

складах, перепідготовка спеціалістів – на курсах підвищення кваліфікації та ін.). По-друге, на науково обґрунтованому визначенні оптимального терміну, як початку, так і тривалості виконання кожної технологічної операції технологій вирощування зерна, виходячи із природно-кліматичних умов підприємства. По-третє, обґрунтування складу та кількості технічних комплексів для виконання технологічних операцій, у відповідності із вимогами технологій і у визначені терміни. Це збільшить об'єм і підвищить якість вирощеної продукції, підвищиться продуктивність праці, знизить собівартість продукції і підвищить ефективність виробництва в цілому.

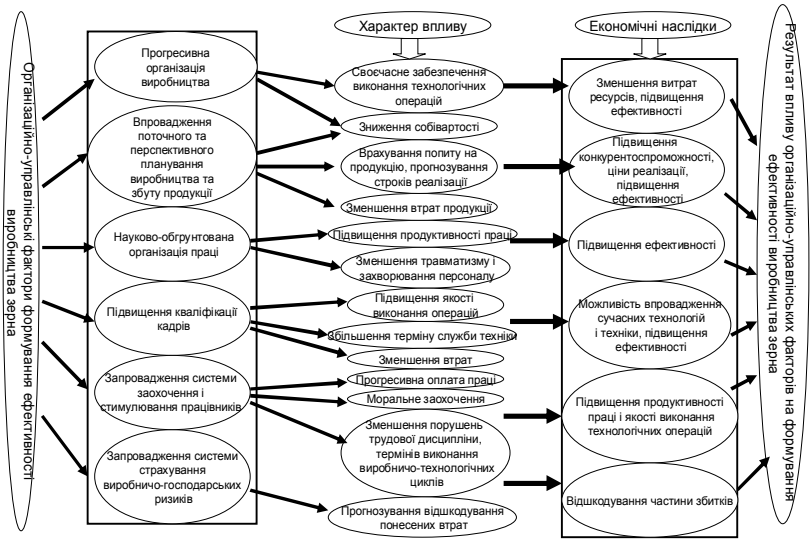

Рис. 1.5. Механізм дії організаційно-управлінських факторів ефективності виробництва зерна *

** розроблено автором*

Ефективне виробництво зерна можливе лише за науково обґрунтованою організацією праці і раціональним підбором та використанням персоналу. Особливістю підходів до обґрунтування організації праці є нерівномірність завантаження трудових ресурсів по циклу виробництва продукції. Обов'язковою складовою ефективності впровадження науково обґрунтованої організації праці є поліпшення умов праці та розробки системи охорони і безпеки праці, зміцнення трудової дисципліни, мотивації і оплати праці, які підвищують творчу

активність і зацікавленість в кінцевому результаті всіх працівників.

Харківська область, як і більшість території України, знаходиться в зоні ризикованого землеробства. Для захисту виробництва від стихійних лих (пізні заморозки, град і шквали,посуха та ін.) необхідне страхування, як заходу створення певної фінансової гарантії стабільності і прибутковості виробництва (страхування посівів, техніки та ін.). В умовах нестабільності ринку (стабільність та кризи на фінансових ринках, ціна на зерно та матеріально-технічні ресурси, рівень податків, дотації збиткових видів продукції та ін.), коли навіть вирощений, якісний урожай не гарантує достатнього прибутку для відшкодування залучених ресурсів та розширення виробництва, доцільне комерційне страхування, яке сприяє упорядкуванню фінансових та юридичних взаємозв'язків між різними суб'єктами ринку. Доцільним для вітчизняних виробників зерна є страхування втрати майбутнього прибутку, або не одержання розрахункових доходів, який широко використовується у практиці зарубіжних страхових компаній.

Висновки. На основі всебічного аналізу впливу основних факторів забезпечення ефективності виробництва зерна, а також їх класифікації шляхом поділу на економічні, біологічні,технологічні, технічні та організаційно-управлінські, виявлені резерви, які найбільш суттєво впливають на виробничий процес, економічні показники діяльності, ефективність організації виробництва та управління підприємством в цілому.

Література

1. Гончарук А.Г. Методологические основы оценки и управление эффективностью предприятия: Монография / А.Г. Гончарук. – Одесса: Астропринт, 2008. – 288 с.

2. Яковлев В.Б. Анализ эффективности сельскохозяйственного производства: [учебник] / В.Б. Яковлев, Г.Н. Корнев. – М.: Росагропромиздат, 1999. – 270 с.

3. Либкинд А.С. Эффективность сельскохозяйственного производства: экономико-статистические методы анализа: [учебник] / А.С. Либкинд. – М.: Статистика, 1976. – 184 с.

4. Сільське господарство України: [Стат. збірник]; За ред. О.М. Прокопенко. – К.: Держкомстат України, 1990 – 2014, 2015. – 379 с.

5. Харківська область у 2014 році: [Стат. щорічник] ; За ред. О.Г. Мамонтова. – Х. : Держкомстат України, Головне управління статистики у Харківській області, 2015. – 573 с.

6. Реалізація програми вирощування озимих зернових культур в господарствах Харківської області під урожай 2008 року. Харків : Магда LTD, 2007 – 26 с.

7. Мазоренко Д.І. Аналіз ринку і рекомендації до використання машин і знарядь для основного обробітку ґрунту в Україні / Д.І. Мазоренко,В.І. Пастухов, М.В. Бакум та ін. // Науковий вісник Луганського національного аграрного університету. Серія : Технічні науки. – Луганськ : ЛНАУ, 2011. – № 30. – с. 89 – 97.

8. Бакум М.М. Фактори формування ефективності виробництва зерна/ М.М. Бакум // Вісник СНАУ «Економіка і менеджмент». – Суми : СНАУ, 2011. – Вип. 9 (50). – С. 48 – 51.

9. FAS USDA, 2016, World Markets and Trade [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.fas.usda.gov/commodities/grain-and-feed

References

1. Goncharuk A.G. (2008). Metodologicheskie osnovu ocenki i upravlenie effektyvnost'ju predprijatija [Methodological bases of evaluation and performance management of the enterprise]. Odessa: Astroprynt, p. 208 [in Ukrainian].

2. Jakovlev V.B. (1999). Analiz effektyvnosti sel'skohozjajstvennogo proizvodstva [Analysis of the efficiency of agricultural production]. Moscow: Rosagropromizdat, p. 270 [in Russian].

3. Lybkynd A.S. (1976). Effektyvnost' sel'skohozjajstvennogo proyzvodstva: ekonomyko-statystycheskye metodu analyza [Agricultural production efficiency: an economic-statistical analysis methods] Moscow: Statystyka, p. 184 [in Russian].

4. Prokopenko O.M. (Eds.). (2015). Sil's'ke gospodarstvo Ukrai'ny: [Stat. zbirnyk] [Agriculture of Ukraine: Stat. collection]. Kyiv: Derzhkomstat Ukrai'ny, p. 379 [in Ukrainian].

5. Mamontova O.G. (Eds.). (2015). Harkivs'ka oblast' u 2014 roci: [Stat. shhorichnyk] [Kharkiv region in 2014: Stat. Yearbook]. H.: Derzhkomstat Ukrai'ny, Golovne upravlinnja statystyky u Harkivs'kij oblasti, p. 573 [in Ukrainian].

6. Realizacija programy vyroshhuvannja ozymyh zernovyh kul'tur v gospodarstvah Harkivs'koi' oblasti pid urozhaj 2008 roku (2007). [The program of cultivation of winter crops in farms of the Kharkiv region for the 2008 harvest]. Harkiv: Magda LTD, p. 26 [in Ukrainian].

7. Mazorenko D.I., Pastuhov V.I., Bakum M.V., et al. (2011). Analiz rynku i rekomendacii' do vykorystannja mashyn i znarjad' dlja osnovnogo

obrobitku g'runtu v Ukrai'ni [Market analysis and recommendations for the use of machines and implements for primary tillage in Ukraine]. *Naukovyj visnyk Lugans'kogo nacional'nogo agrarnogo universytetu. Serija: Tehnichni nauky – Scientific Bulletin of Lugansk national agrarian University. Series: Technical Sciences, 30*, Lugans'k: LNAU, pp. 89–97 [in Ukrainian].

8. Bakum M.M. (2011). Faktory formuvannja efektyvnosti vyrobnyctva zerna [Factors shaping the efficiency of grain production]. *Visnyk SNAU «Ekonomika i menedzhment» - Bulletin SNAU "Economics and management",* Vol. 9 (50), Sumy: SNAU, pp. 48-51 [in Ukrainian].

9. FAS USDA, 2016, World Markets and Trade Retrieved from http://www.fas.usda.gov/commodities/grain-and-feed [in English].

Краснорутський О.О., Майборода М.М. Аналіз впливу виробничо-технологічних факторів в системі менеджменту сільськогосподарського підприємства-виробника зерна

Наведено класифікацію виробничо-технологічних факторів забезпечення ефективності виробництва зерна шляхом поділу на економічні, біологічні, технологічні, технічні та організаційно-управлінські та аналіз характеру їх впливів та економічні наслідки.

***Ключові слова**: виробничо-технологічні фактори, ефективність виробництва, економічні наслідки.*

Краснорутский А.А., Майборода М.Н. Анализ влияния производственно-технологических факторов в системе менеджмента сельскохозяйственного предприятия-производителя зерна

Приведена классификация производственно-технологических факторов обеспечения эффективности производства зерна путем разделения на экономические, биологические, технологические, технические и организационно-управленческие и анализ характера их влияния и экономические последствия.

***Ключеві слова:** производственно-технологические факторы, эффективность производства, экономические последствия.*

Krasnorutskyy O., Maiboroda M. The analysis of the influence of production and technological factors in the system of management of the agricultural enterprise-the manufacturer of the grain

The classification of production and technological factors to ensure the efficiency of grain production through the separation of economic, biological, technological, technical and organizational management and analysis of the nature of their influence and economic impact.

***Keywords:** production and technology factors, production efficiency, economic impact.*

УДК 65.014

ТРУДОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ В СТРУКТУРІ ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕКИ Й КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Родіонов О.В., д.е.н., професор,
Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка
Родіонова О.Ю., к.е.н., Мірошниченко П.І., к.е.н.
Родіонов С.О., здобувач

Постановка проблеми у загальному вигляді. Становлення і розвиток підприємництва, його безпека і конкурентоспроможність залежить від наявності необхідних ресурсів і потенціалу. Основними видами потенціалів підприємства є трудовий, виробничий, фінансовий, природоохоронний, інноваційний. Всі потенціали по своєму мають значний вплив на безпечний розвиток підприємства. Серед потенціалів особливе місце має трудовий потенціал, що ідентифікується з людськими ресурсами або людським капіталом. Основою формування і розвитку трудового потенціалу не тільки підприємств АПК, але і підприємств інших галузей економіки є зростання чисельності населення. При цьому специфікою формування трудового потенціалу підприємств АПК є особливий вплив демографічних тенденції в сільській місцевості та промислових зонах, де зосереджені переробні підприємства АПК.

Трудовий потенціал – персонал підприємства постає одночасно об'єктом і суб'єктом управлінського впливу, тому вважається центральною фігурою, головним чинником забезпечення функціонування підприємства. Від рівня розвитку персоналу, його продуктивності праці, кваліфікації та знань залежать результати роботи підприємства, стійкість його ринкових позицій, економічна безпека й конкурентоспроможність. Безпека підприємства, поряд з конкурентоспроможністю залежить від поточного стану персоналу й можливостей його розвитку. Підвищення кваліфікації та якості трудових ресурсів сприяє збільшенню об'ємів виробництва, та більш ефективного використання устаткування і нових технологій для виробництва. Комплексне використання можливостей трудового потенціалу забезпечить стійкий розвиток конкурентоспроможності, проте перешкоджає цьому процесу не досить чітке розуміння

складових та внутрішніх процесів в розвитку трудового потенціалу в контексті вирішення поставлених завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями дослідження персонала, людського потенціалу, трудових ресурсів і людським капіталом займалися наступні вчені Е.Б. Моргунов, П.В. Шеметов, Е.В. Маслов, С.Г. Попов [2] на їх думку людські ресурси містять сукупність суспільних культур і суспільних психологічних характеристик, і їх відмінність від трудових ресурсів полягає в тому, що персонал наділений інтелектом, отже, його реакція на зовнішнє управління емоційно – осмислена, а не механічна, так само працівники здатні постійно удосконалитися і розвиватися, що є найважливішим і довготривалим джерелом підвищення ефективності будь-якої організації. Т.Н. Лукіних [3] вважає, що людський капітал розглядається як сукупність трудових, інтелектуальних, творчих, підприємницьких здібностей і етичних якостей працівників, раціональне формування, використовування і розвиток яких забезпечує ефективність і конкурентоспроможність організаціям в ринковому інноваційному середовищі.

В роботах М.М. Шутова визначаються параметри та умови розвитку трудового потенціалу зокрема в сфері здоров'я, охорони праці та медичного обслуговування працівників [7]. Є роботи [6], в яких розглядаються окремі питання розвитку потенціалу й забезпечення його безпеки, зокрема методами діагностування.

В.І. Лукяненко [4] визначає, що специфіка людських ресурсів у відмінність від всіх інших видів ресурсів (матеріальних, фінансових, інформаційних і ін.) полягає в наступному: реакція людей на зовнішній вплив не механічний. Процес взаємодії суб'єктів і об'єктів управління є двостороннім; унаслідок володіння інтелектом люди здібні до постійного вдосконалення і розвитку, що є найважливішим і довготривалим джерелом підвищення ефективності дорогого суспільства або окремої організації; люди вибирають певний вид діяльності, усвідомлено ставлячи перед собою певну мету. Тому суб'єкт управління повинен надавати всі можливості для реалізації цих цілей, створювати умови для втілення мотиваційних установок до праці. Людський потенціал є конкурентним багатством підприємств. Особливо це можна віднести до сфери АПК, де люди, їх праця є основним капіталом і джерелом безпеки.

Незважаючи на наявність чисельних робіт в сфері управління персоналом та трудовим потенціалом багато аспектів цього процесу залишаються осторонь.

Формулювання цілей статті. Наведення результатів дослідження з розвитку трудового потенціалу в структурі формування безпеки й конкурентоспроможності аграрного підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аграрне виробництво досить залишається одним з найбільш трудоємних процесів в національній економіці. Незважаючи на нові технології та устаткування, багато підприємств досить залежать від якісного та кваліфікованого персоналу. Трудові ресурси це працездатна частина населення яка зайнята у виробництві або послугах. В рамках окремого підприємства або організації вживають поняття персонал. Крім термінів «трудове ресурси», «людські ресурси», «персонал» з початок 80-х років сталі використовувати термін «трудовий потенціал».

Трудовий потенціал працівника є фізичні, моральне і духовне якості людини, що впливають на його трудову діяльність і здатність досягати результатів в процес це праці.

Поняття потенціал означає можливість окремої особи або всього суспільства в будь-якій сфері для досягнення певних результатів або мети. Трудовий потенціал сприяє і залежить одночасно від продуктивності праці і підвищує конкурентоспроможність підприємства.

Трудовий потенціал в процесі реалізації утворює людський капітал. Людський капітал це сукупність продуктивних активів (здоров'я, знання, уміння, здібності, кваліфікація, вправність), що належать людині, дозволяють протягом визначеного пери ода часу создовать доходи. Останнім часом керівники підприємств почали активно займатися трудовими ресурсами і вважають, що персонал є цінним ресурсом, джерелом багатства організації, в нього потрібно вкладатися, щоб в подальшому одержати прибуток ось його відомий і здібностей, таланту і працьовитості приминяемого у виробництві і послугах.

Інвестиції в людські ресурси в ТНК АПК є найважливішим чинником економічного зростання і підвищення конкурентоспроможності як на микро-, так і на макрорівнях. При цьому інвестиції в людину, в її інтелектуальний потенціал мають безумовну вигодою, бо дають тривалий, обмежений лише біологічними параметрами часу, інтегральний ефект [1]. Головною умовою досягнення стійкого розвитку економічної безпеки підприємства АПК накопичення і збереження людського капіталу, проведення в життя стратегій, що спонукатиме персонал удосконалювати власні навики і уміння протягом всього життя за

допомогою безперервного навчання і професійної підготовки.

Освоєння високих технологій, що досягли стадії практичного використання і достатньої ефективності, спричиняє за собою зміни у організації праці, управління, вимогах до кваліфікації працівників, системи освіти. З'явилася нова широка сфера зайнятості, пов'язана з виробництвом і експлуатацією електронної техніки, телекомунікацій, збором, обробкою, аналізом інформації, її використовуванням у всіх сферах політичного, соціального і економічного життя. Гострою проблемою стає формування системи підготовки кадрів, що забезпечує країну фахівцями по всіх напрямах розвитку інформаційних технологій, особливо в сфері АПК. Перехід до інформаційного суспільства зажадав масову підготовку населення до життя в умовах широкого використовування інформаційних і телекомунікаційних технологій, включаючи Інтернет. Виникла необхідність оснащення всього суспільства, починаючи із загальноосвітніми школами, комп'ютерною технікою, засобами комунікацій і відповідних змін програм навчання [5].

Людина, її здібності завжди грали першорядну роль в аграрному виробництві. Досягнення людського розуму, інтелектуалізація виробництва на сучасному етапі привели до нового в'юнку розвитку людського суспільства, створили більш сприятливі умови для реалізації можливостей людини в економічному, соціальному і культурному житті підприємств АПК. Підвищення ефективності виробництва у всі часи супроводжувалося зростанням добробуту населення. На цій основі в розвинених країнах практично знята проблема задоволення першочергових життєвих потреб в продовольстві, одязі, житлі, медичному обслуговуванні і т.п. Це привело до збільшення вільного часу, який забезпечує можливість більш глибокої освіти і саморозвитку і відповідно сприяє швидкому зростання інтелектуального потенціалу. Якщо для індустріального суспільства було характерне превалювання фізичної праці, в новій економіці зросла роль інтелектуальної праці [5].

Людина володіє творчістю, інтелектом, можливостями, підприємницькими здібностями, продуктивність яких не має видимих меж. В людських ресурсах приховані резерви для підвищення ефективності функціонування організації. В сучасних умовах науково – технічного прогресу можливий "знос" людських ресурсів, але персонал постійно і усвідомлено прагнуть вдосконалення, підвищенню кваліфікації, оновленню відомий і професійних навиків.

Особливість людських ресурсів полягає в тому, що в кожного

працівника є особова специфіка в роботі. У відмінності від устаткування, машин і сировини людина володіє інтелектом і кожний із співробітників осмислює виробничий процес по своєму. На виробництві, в сферах послуг відбувається все частіше процес інновацій, загострюється конкуренція, міняються стандарти, якість не тільки сировини, але і готової продукції, підвищується споживацький попит на товари і послуги і лише знання, уміння, кваліфікація і підприємницькі здібності трудових ресурсів або людського потенціалу допоможуть в підвищенні ефективності і конкурентних переваг стратегічного розвитку підприємств.

На підприємстві все більше виявляється рух до розвитку і використання людських ресурсів.

Розвиток персоналу є системою взаємозв'язаних дій, елементами яких є розробка стратегії, прогнозування і планування потреби в кадрах, управління кар'єрою і професійним зростанням; організація процесу адаптації, навчання, тренінгу, формування організаційної культури.

Систему розвитку персоналу слід розглядати як систему управління професійним досвідом персоналу, що складається з ряду соціальних інститутів професійного розвитку.

Система розвитку персоналу складається з сукупності елементів (методів, засобів, соціальних інститутів) які впливають на персонал, змінюють його здібності, роблячи їх адекватними потребам організації.

Зовнішня підсистема – освітні установи. Внутрішня – кадрові служби, які займаються професійним розвитком персоналу, управляють його кар'єрою. Кадрові служби виконують функцій формування, відтворювання, приросту і раціонального використовування професійного досвіду персоналу.

Професійний розвиток кадрів організації необхідно розглядати з двох позицій: з позиції людського чинника (людину як носія професійного досвіду) і з позиції формування і розвитку кадрового потенціалу організації.

Професійний розвиток персоналу можна розглядати як процес наповнення людини новим знанням. Це відноситься до його умінь, навикам, компонентам психологічного досвіду, накопичених саме в процесі професійної трудової діяльності.

По відношенню до процесу розвитку персоналу існують два підходи. Згідно першому, якості які не можна виробити в своєму персоналі тренуванням, як правило, можна придбати, найнявши нових

працівників, що володіють цими якостями.

Другий підхід – при сучасних темпах розвитку провідних галузей знання кожному працівнику необхідно постійно удосконалювати свою професійну підготовку.

Досвід ТНК АПК свідчить, що вони здійснюють політику тотального підвищення кваліфікації і перепідготовки персоналу.

З їх досвіду успішний розвиток персоналу підприємств АПК та конкурентоспроможність підприємств галузі побудований на 3 складових.

Знання є основою розвитку здібностей персоналу, вони сприяють формуванню зусиль персоналу підприємств АПК. В контексті розвитку персоналу розрізняють два вигляд відомий: специфічні знання (потрібні щодня для вирішення поточних задач, які не можуть бути визначені посадовими обов'язками) і загальні професійні знання (професійні знання, які придбаває персонал разом з досвідом роботи).

Можливості персоналу аграрних підприємств розуміють умови використовування одержаних знань. Розвиток персоналу, перш за все, пов'язаний з приведенням знань співробітників у відповідність з їх можливостями. Поведінка персоналу. Без урахування особливостей поведінки не можна забезпечити розвиток персоналу. Розрізняють два типи планів розвитку. Стандартний план розвитку розробляється тоді, коли на підприємстві для досягнення однієї або декількох цілей розвитку необхідні багато співробітників. Індивідуальний план розвитку є оцінкою працівника, його бачення того, як он би міг поліпшити результати своєї професійної діяльності, і заходи, які могли б допомогти йому в самоудосконаленні та підвищенні економічної безпеки підприємства.

Розробляючи плани розвитку, необхідно по кожній професійній групі працівників зафіксувати набір навиків і умінь, що становлять основу аграрної професії, проранжувати їх і, оцінивши стан навчаного, скласти відповідні учбові програми. Їх індивідуалізація і раціоналізація дозволяють понизити терміни навчання.

В цілому система розвитку персоналу підприємства складається з комплексу елементів, сприяючих підвищенню кадрового потенціалу підприємства АПК відповідно до цілей.

Висновки. Розвиток трудового потенціалу визнає необхідність капитоловкладень в їх формування, використання і розвиток, виходячи з економічної доцільності. Визначення чіткої сутності і ролі персоналу для підприємств АПК можна встановити певні цілі і

завдання його роботи, встановити роль та внесок персоналу аграрного виробництва в безпеку й конкурентоспроможність підприємства. Визначивши основні характеристики та вимоги до трудового потенціалу можна визначити чіткі стратегії та фінансові програми його розвитку. З метою забезпечення стійкого та поступового розвитку підприємств АПК, їх безпеки й конкурентоспроможності.

Література

1. Алимова Л.Ш. Підходи до аналізу людського потенціалу в постіндустріальній економіці / Л.Ш. Алимова // Вісник СГСЕУ. – 2009. – № 5 (29). – С. 11-16.

2. Моргунов Е.Б. Управління людськими ресурсами [Електронний ресурс] / Е.Б. Моргунов, П.В. Шеметов, Е.В. Маслов, Ц.Р. Попов // Режим доступу: http: student.zooru.ru.

3. Лукиных Т.И. Человеческие ресурси в умовах інформаційної економіки [Електронний ресурс] / Т.И. Лукиных // Режим доступу: http: huminf.tsu.ru.

4. Лукъяненко В.И. Життєвий цикл працівника як об'єкту управління / В.І. Лук'яненко, А Раптешко // Людина і праця. – № 1. – 1996. – С. 10-17.

5. Михеева С.Г. Інтелектуалізація економіки: інноваційне виробництво і людський капітал / С.Г. Мехеев // Проблеми теорії і практики управління. – № 1. – 2003. – С. 56-62.

6. Родіонов О.В. Діагностика безпеки розвитку потенціалу підприємства: [монографія] / О.В. Родіонов та ін. – Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2012. – 302 с.

7. Труд и здоровье / [Шутов М.М., Ткаченко В.Г., Дорофиенко В.В. и др.]; под общей ред. д.м.н., проф. Слабкого Г.А. – Донецк : СПД Куприянов В.С., 2009. – 330 с.

References

1 Alimova L.Sh. PIdhodi do analIzu lyudskogo potentsIalu v postIndustrIalnIy ekonomItsI [Approaches to the analysis of human potential in the post-industrial economy] Visnik SGSEU. – 2009. – No 5 (29). – S. 11-16. (in Ukraine)

2 Morgunov E.B. UpravlInnya lyudskimi resursami [Human resource management] Retrieved from http: student.zooru.ru. (in Ukraine)

3. Lukinyih T.I. Chelovecheskie resursi v umovah InformatsIynoYi ekonomIki [Human resources in the information economy] Retrieved from http: huminf.tsu.ru. (in Russian)

4 Luk'yanenko V.I. ZhittEviy tsikl pratsIvnika yak ob'Ektu upravlInnya [The life cycle of the worker as an object of management] Lyudina I pratsya. – No 1. – 1996. – S. 10-17. (in Ukraine)

5 Miheeva S.G. IntelektualIzatsIya ekonomIki: InnovatsIyne virobnitstvo I lyudskiy kapItal [Intellectualization of the economy: innovative production and human capital] Problemi teorIYi I praktiki upravlInnya. – No 1. – 2003. – S. 56-62. (in Ukraine)

6 Rodionov O.V. DIagnostika bezpeki rozvitku potentsIalu pIdpriEmstva: [monografIya] [Diagnostics of the development potential of the enterprise:]. – Lugansk: Vid-vo «NoulIdzh», 2012. – 302 s. (in Ukraine)

7. Trud i zdorove / [Shutov M.M., Tkachenko V.G., Dorofienko V.V. i dr.] [Work and health] – Donetsk: SPD Kupriyanov V.S., 2009. – 330(in Russian)

Родіонов О.В., Родіонова О.Ю., Мірошниченко П.І., Родіонов С.О. Трудовий потенціал в структурі формування безпеки й конкурентоспроможності аграрного підприємства

В статті наведені результати дослідження з розвитку трудового потенціалу в структурі формування безпеки й конкурентоспроможності аграрного підприємства.

В статті розглянуто питання визначення трудового потенціалу в структурі формування безпеки й конкурентоспроможності аграрного підприємства. Наведено характеристики трудового потенціалу. Розглянуто можливості трудового потенціалу, напрями розвитку та внеску в конкурентоспроможність підприємства. Було визначено сутність і роль персоналу для підприємств АПК. Встановлено певні цілі і завдання роботи персоналу. Встановлено роль та внесок персоналу аграрного виробництва в безпеку й конкурентоспроможність підприємства. Визначено основні характеристики та вимоги до трудового потенціалу.

Ключові слова: *підприємство, трудовий потенціал, можливість, розвиток, конкурентоспроможність, безпека.*

Родионов А.В., Родионова О.Ю., Мирошниченко П.И., Родионов С.А. Трудовой потенциал в структуре формирования безопасности и конкурентоспособности аграрного предприятия

В статье рассмотрен вопрос определения трудового потенциала в структуре формирования безопасности и конкурентоспособности аграрного предприятия. Приведены характеристики трудового потенциала. Рассмотрены возможности трудового потенциала, направления развития и вклада в конкурентоспособность предприятия.

Ключевые слова: *предприятие, трудовой потенциал, возможность, развитие, конкурентоспособность, безопасность.*

Rodionov A.V., Rodionova O.Yu., Miroshnichenko I.P., Rodionov S.A. Labour potential in structure of forming of safety and competitiveness of agrarian enterprise.

In the article the question of decision of labour potential in the structure of forming of safety and competitiveness of agrarian enterprise is considered. Descriptions of labour potential are resulted. Possibilities of labour potential, direction of development and contribution to the competitiveness of enterprise are considered.

Keywords: *enterprise, labour potential, possibility, development, competitiveness, safety.*

УДК 334.72

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Красноруцький О.О., д.е.н., професор,
Колпаченко Н.М., старший викладач,
Смігунова О.В., старший викладач
Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

Постановка проблеми у загальному вигляді. Турбулентність бізнес-середовища суб'єктів економічних відносин є атрибутом вітчизняної національної економіки. Це не дає змоги розвиватися малому та середньому підприємництву, яке складає основу економічної стабільності розвинених країн. Адже саме такі підприємства є гнучкими, здатними до трансформацій та нововведень, як того потребують основні канони підприємництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти розвитку підприємництва знайшли своє відображення в працях таких науковців та практиків: Н. Бех [1], З.С. Варналій [2], М.І. Диба, А.П. Самойленко [4], Г.М. Захарчин [7], В.М. Клочко [8] та інші.

Численні дослідження з цього приводу доводять актуальність даного питання. Проте подальшого дослідження вимагають питання розвитку та функціонування малого та середнього підприємництва в

Україні.

Формулювання цілей статті. Основною ціллю статті є обґрунтування можливостей подальшого успішного розвитку малого та середнього підприємництва, як основної складової ринкової економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досвід розвинутих країн підтверджує значимість розвитку підприємництва, як безумовної й чи не найважливішої складової економіки будь-якої країни з ринковою економікою.

Адже саме мале та середнє підприємництво дозволяє мобілізовувати фінансові, трудові, інформаційні, інтелектуальні, матеріальні та інші види ресурсів з метою досягнення економічних та соціальних результатів, впроваджувати інновації, користуватися новітніми технологіями, приймати участь у зовнішньоекономічній діяльності тощо. При цьому основною перевагою малого підприємництва є гнучкість, здатність швидко реагувати на зміни зовнішнього середовища, витратоефективність, конкурентність тощо [2]. Малі форми бізнесу мають можливість знаходитися ближче до ринків збуту, тісніше співпрацювати з постачальниками та споживачами своєї продукції, робіт або послуг.

Перевагами малих підприємств також є колективізація праці, що дозволяє максимально проявляти ініціативу керівникам та підлеглим, шукати нові шляхи реалізації підприємницької ідеї, застосовувати інтелектуальний та науковий потенціал працівників.

Перед підприємництвом стоять багато важливих завдань, серед яких: стимулювання впровадження інновацій, створення додаткових робочих місць, зміцнення економік регіонів, застосування новітніх технологій, створення ефективного конкурентного середовища, тощо.

Згідно з Господарським Кодексом України, в державі, залежно від форм власності, передбачених законом, можуть діяти підприємства таких організаційних форм:

– приватне підприємство, що діє на основі приватної власності громадян чи суб'єкта господарювання (юридичної особи);

– підприємство, що діє на основі колективної власності (підприємство колективної власності);

– комунальне підприємство, що діє на основі комунальної власності територіальної громади;

– державне підприємство, що діє на основі державної власності;

– підприємство, засноване на змішаній формі власності (на базі об'єднання майна різних форм власності);

– спільне комунальне підприємство, що діє на договірних засадах спільного фінансування (утримання) відповідними територіальними громадами - суб'єктами співробітництва.

В Україні можуть діяти також інші види підприємств, передбачені законом [3].

Не зважаючи на складну політичну та економічну ситуацію в країні, щороку кількість підприємств різних організаційно-правових форм збільшується. З таблиці 1 видно, що протягом 2006 – 2014 рр. їх загальна кількість збільшилась на 28 %. При цьому кількість державних підприємств скоротилася на 32 %, комунальних підприємств на 11 %; одночасно кількість фермерських господарств збільшилась більш, ніж удвічі, товариств з обмеженою відповідальністю на 25 %, приватних підприємств на 12 %.

Таблиця 1

Кількість суб'єктів ЄДРПОУ за організаційно-правовими формами господарювання в Україні

(*на початок року*)

	2006	***2009***	***2010***	***2011***	***2012***	***2013***	***2014***
1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*
Усього	1070705	122888	1258513	1294641	1323807	1341781	1372177
Фермерські господарства	48918	50126	49764	49514	49014	49095	99169
Приватні підприємства	248211	278574	283697	285697	283911	280073	278227
Державні підприємства	7562	6975	6811	6661	6512	6075	5933
Комунальні підприємства	16688	16336	15994	15726	15615	15207	14974
ТОВ	325925	404525	418145	443223	467822	488791	515371
ТДВ	700	761	782	945	1420	1539	1583
Командитне товариство	690	642	631	638	351	638	629
Повне товариство	1997	1939	2084	2120	2100	2074	2062

Джерело: http://www.ukrstat.gov.ua/ [10].

Суб'єкти господарювання залежно від кількості працюючих та доходів від будь-якої діяльності за рік можуть належати до суб'єктів малого підприємництва, у тому числі до суб'єктів мікропідприємництва, середнього або великого підприємництва [3].

В таблиці 2 наведено основні показники діяльності суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва.

З даної таблиці можемо зробити висновок, що за чисельністю та кількістю зайнятих працівників, переважають суб'єкти малого підприємництва, та що стосується обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг), то лідерські позиції займає середній та великий бізнес.

Досвід розвинутих країн показує, що значна частка їх ВВП припадає на мале та середнє підприємництво. Гнучкість малих підприємств, можливість пристосовуватись до мінливої ситуації, швидка оборотність засобів, незначна кількість управлінського апарату, відкритість доступу до входження в бізнес мають стимулювати появу нових конкурентоспроможних підприємств [4].

Дотепер актуальними є питання стримування розвитку підприємництва, що пов'язане з обмеженістю фінансових ресурсів, нестачі кваліфікованих фахівців, податковим тиском, наявністю адміністративних бар'єрів тому ці питання вимагають негайного розв'язання.

Задля активізації розвитку підприємництва необхідно чітко виокремити та розвивати такі групи факторів, як організаційно-правові, економічні, фінансові та соціальні. Адже гарантувати подальший розвиток підприємництва в першу чергу має діюча стабільна законодавча база [8].

Висновки. Мале підприємництво займає провідну роль в ринковій економіці. Через швидку окупність витрат воно має змогу швидше пристосовуватись до ринкової ситуації, зростаючих вимог споживачів, бути високо мобільним, сприяти розвитку конкуренції та ін.

Без державної підтримки та створення позитивних умов для подальшого розвитку підприємництва, структурні зміни в економіці України будуть відбуватися вкрай тяжко.

Таблиця 2

Основні показники діяльності суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва

	Кількість суб'єктів				
	2010	***2011***	***2012***	***2013***	***2014***
Суб'єкти великого підприємництва, усього, одиниць	586	659	698	659	497
Суб'єкти середнього підприємництва, усього, одиниць	21338	21059	20550	19210	16618
Суб'єкти малого підприємництва (з урахуванням мікропідприємництва), усього, одиниць	2162004	1679902	1578879	1702201	1915046
Суб'єкти мікропідприємництва, усього, одиниць	2093688	1608819	1510776	1637180	1859887
	Кількість зайнятих працівників				
	2010	***2011***	***2012***	***2013***	***2014***
Суб'єкти великого підприємництва, усього, одиниць	2400,3	2449,0	2484,2	2383,7	1915,1
Суб'єкти середнього підприємництва, усього, одиниць	3413,8	3273,5	3188,2	3054,2	2766,4
Суб'єкти малого підприємництва (з урахуванням мікропідприємництва), усього, одиниць	4958,6	4442,0	4285,2	4291,2	4115,2
Суб'єкти мікропідприємництва, усього, одиниць	3540,7	3030,4	2851,0	2915,1	2976,9
	Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг)				
	2010	***2011***	***2012***	***2013***	***2014***
Суб'єкти великого підприємництва, усього, млн. грн.	1401596	1775829	1761086	1717391	1742507
Суб'єкти середнього підприємництва, усього, млн. грн.	1415851	1618849	1782445	1683344	1735894
Суб'єкти малого підприємництва (з урахуванням мікропідприємництва), млн. грн.	779197	807777	916287	933717	981300
Суб'єкти мікропідприємництва, млн. грн.	371958	371496	438100	460657	486635

Джерело: http://www.ukrstat.gov.ua/ [10].

Основними напрямками підтримки підприємництва з боку держави мають стати:

– дієва нормативно-правова база;

– чітко визначене податкове законодавство;

– запровадження фінансово-кредитної підтримки підприємництва;

– інформаційне та консультативне забезпечення розвитку підприємництва;

– підготовка та перепідготовка кадрів через систему бізнес-центрів, інкубаторів та технопарків;

– запровадження в учбові програми навчальних закладів основи підприємницької діяльності та організації підприємництва.

Література

1. Бех Н. Особливості розвитку та функціонування малого і середнього бізнесу в Україні / Н. Бех // Галицький економічний вісник. — 2010. — №1(26). —С.16-18.

2. Варналій З. С. Основи підприємництва : [навч. посібник] / З.С. Варналій – 3-тє вид., випр. і доп. - К. : Знання-Прес, 2006. – 350 с.

3. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page3

4. Диба М.І. Загальні основи функціонування ринку та підприємницьке регулювання. / М.І. Диба, А.П. Самойленко // Вчені записки: Наук. зб. – Вип. 5. – К. : КНЕУ, 2003. – С. 27-33.

5. Єфименко Т.І. Податковий кодекс України як перший крок на шляху реформування вітчизняної податкової системи / Т.І. Єфименко // Фінанси України. — 2010. — №12. — С. 3-11.

6. Закон України «Про сприяння розвитку малого підприємництва в Україні» від 10 червня 2012 року № 2157 – 14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakonz.rada.gov.ua/laws/show/2157 14

7. Захарчин Г.М. Основи підприємництва: навч. посібник / Г.М. Захарчин. – К. : Знання, 2008. – 437 с.

8. Клочко В.М. Вплив державного регулювання економіки на економічні реформи країни / Клочко В. М. // Економіка АПК. – 2014. - № 1. - С. 93

9. Красноруцький О.О. Проектування та створення фірм : Навчальне видання / О.О. Красноруцький, О.Ю. Бобловський. – Харків : ХНТУСГ, 2007. – 56 с.

10. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.gov.ua/

11. Розвиток малого і середнього підприємництва в Україні: проблеми, потреби, перспективи. – К.: Центр громадської експертизи, Центр міжнародного приватного підприємництва, 2015. – 44 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://donetskcci.com/images/files/SME_Needs.pdf

References

1. Bekh N. (2010). Osoblyvosti rozvytku ta funktsionuvannia maloho i serednoho biznesu v Ukraini [Features of the development and operation of small and medium business in Ukraine]. Halytskyi ekonomichnyi visnyk — Galician Economic Journal, No1(26), pp.16-18 [in Ukranian].

2. Varnalii Z. S. (2006). Osnovy pidpryiemnytstva [Fundamentals of entrepreneurship] (3d. ed.). Kuiv: Znannia-Pres, p. 350 [in Ukranian].

3. Hospodarskyi kodeks Ukrainy [Economic Code of Ukraine]. (n.d.). zakon3.rada.gov.ua. Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page3 [in Ukranian].

4. Dyba M.I., Samoilenko A.P. (2003). Zahalni osnovy funktsionuvannia rynku ta pidpryiemnytske rehuliuvannia [The general principles of operation of the market and business regulation]. Vcheni zapysky: Nauk. zb. No 5, Kuiv: KNEU, pp. 27-33 [in Ukranian].

5. Yefymenko T.I. (2010). Podatkovyi kodeks Ukrainy yak pershyi krok na shliakhu reformuvannia vitchyznianoi podatkovoi systemy [Tax Code of Ukraine as a first step towards reform of the national tax system]. Finansy Ukrainy — Finance Ukraine, No12, pp. 3-11 [in Ukranian].

6. Zakon Ukrainy «Pro spryiannia rozvytku maloho pidpryiemnytstva v Ukraini» vid 10 chervnia 2012 roku № 2157 – 14 [The Law of Ukraine "On the promotion of small business in Ukraine" 10 June 2012, No 2157 - 14]. (n.d.). zakonz.rada.gov.ua Retrieved from http://zakonz.rada.gov.ua/laws/show/2157 14 [in Ukranian].

7. Zakharchyn H.M. (2008). Osnovy pidpryiemnytstva [Fundamentals of entrepreneurship]. Kuiv: Znannia, p.437 [in Ukranian].

8. Klochko V.M. (2014). Vplyv derzhavnoho rehuliuvannia ekonomiky na ekonomichni reformy krainy [The impact of government regulation of the economy to economic reforms the country]. Ekonomika APK – Economy AIC, No 1, pp. 93-97 [in Ukranian].

9. Krasnorutskyi O.O., Boblovskyi O.Iu. (2007). Proektuvannia ta

stvorennia firm [Design and creation of companies]. Kharkiv: KhNTUSH, p. 56 [in Ukranian].

10. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [The official website of the State Statistics Service of Ukraine]. (n.d.). ukrstat.gov.ua Retrieved from http://ukrstat.gov.ua/

11. Rozvytok maloho i serednoho pidpryiemnytstva v Ukraini: problemy, potreby, perspektyvy [Small and medium business in Ukraine: problems, needs and prospects]. Kuiv: Tsentr hromadskoi ekspertyzy, Tsentr mizhnarodnoho pryvatnoho pidpryiemnytstva – Center for Public Expertise Center for International Private Enterprise, 2015, p.44 Retrieved from http://donetskcci.com/images/files/SME_Needs.pdf

Красноруцький О.О., Колпаченко Н.М., Смігунова О.В. Проблеми та перспективи розвитку малого та середнього підприємництва в Україні

В статті розглянуто проблеми та перспективи розвитку малого та середнього підприємництва в Україні. Проаналізовано основні фактори, що стримують розвиток малого та середнього підприємництва в Україні. Проаналізовано кількість суб'єктів ЄДРПОУ за організаційно-правовими формами господарювання в Україні та основні показники діяльності суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва. Запропоновано основні напрямки підтримки підприємництва з боку держави.

Ключові слова: *підприємництво, мале та середнє підприємництво, організаційні форми підприємств, ринкова економіка*

Красноруцкий А.А., Колпаченко Н.Н., Смигунова Е.В. Проблемы и перспективы развития малого и среднего предпринимательства в Украине

В статье рассмотрены проблемы и перспективы развития малого и среднего предпринимательства в Украине. Проанализированы основные факторы, сдерживающие развитие малого и среднего предпринимательства в Украине. Проанализированы количество субъектов ЕГРПОУ по организационно-правовым формам хозяйствования в Украине и основные показатели деятельности субъектов крупного, среднего, малого и микропредпринимательства. Предложены основные направления поддержки предпринимательства со стороны государства.

Ключевые слова: *предпринимательство, малое и среднее предпринимательство, организационные формы предприятий, рыночная экономика*

Krasnorutskyy A, Kolpachenko N., Smigunova O. Problems and prospects of development of small and medium business in Ukraine

In the article the problems and prospects of development of small and medium business in Ukraine. The basic factors that hinder the development of small and medium business in Ukraine. Analyzed the number of EDRPOU by types of business entity in Ukraine and key performance indicators of large, medium, small and micro. The main directions of entrepreneurship support from the state.

Keywords: *enterprise, small and medium business, organizational forms of enterprises, market economy*

УДК 631.15.33.001.7

НЕОБХІДНІСТЬ УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ В ОРГАНІЗАЦІЇ

РОДІОНОВ О.В., Д.Е.Н., ПРОФ., ОСТРОВЕРХ О.В., ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА

Постановка проблеми у загальному вигляді Як відомо, організація - це система, що складається з залежних один від одного елементів, що знаходяться у взаємодії із зовнішнім середовищем. Необхідність змін народжується внаслідок одержуваного організацією зворотного зв'язку.

Для того що б управляти організаційними змінами необхідно застосовувати велику кількість знать та ідей зі сфери бізнесу, управління організацією, психології управління тощо. А у зв’язку із великою кількістю змін що є причинами сучасного стрімкого ритму та темпу життя для виживання організації все частіше необхідна сукупність знань відома в теорії і практиці сучасного менеджменту як «управління змінами».

Зрозуміло, що управляти організацією за стабільних умов і за умов змін - різні речі, що потребують різних підходів, технологій та навичок. Значні відмінності також пов'язані з різними рівнями організаційного управління.

Результати і результативність змін невід’ємно пов’язані із працівниками які виконують свою роботу, тому якісне управління змінами дозволяє працівникам прийняти зміни таким чином, що б

реалізувалися головні завдання і цілі організації. Це своєрідний місток між рішеннями та результатами, як основа трансформації змін на рівні колективу в успішні, результативні зміни на рівні організації в цілому.

Якщо організація впроваджує зміни це не означає що причиною цих змін є одне й таж саме. Причини змін такі ж різноманітні як і самі зміни, ними можуть бути: зростання або зменшення прибутку, зниження витрат, покращення якості продукції, послуг, зниження ризику, зміна якості життя населення і інші.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Проблеми управління змінами в організації не були позбавлені уваги вітчизняних та російських вчених економістів. До їх числа таких джерел можна віднести публікації Виханского. О.С. Наумова А.И. [7], Мазнєва Г.Є. [1 Широкова Г.В. [4]., Лукінова І.І., Онищенко А.И. [8], [6]. Турченка М.М. [5] та інших.

Але в публікаціях згаданих дослідників переважає теоретичний аспект «що треба робити» : це було їх сильною стороною. В той же час практичний аспект «як це робити» був ще тоді в цих публікаціях представлений явно недостатньо.

Під організаційними змінами розуміється будь-яка зміна в одному або кількох елементах організації. Зміни можуть стосуватися будь-якого елементу процесу організації (рівня спеціалізації; способів групування; діапазону контролю; розподілу повноважень; механізмів координації).

При цьому слід зауважити, що зміни у будь-якому одному підрозділі організації, як правило, впливають на інші підрозділи і на організацію в цілому.

Причини, які викликають необхідність змін, поділяють на дві групи: зовнішні і внутрішні.

Зовнішні – пов'язані з загальним і специфічним середовищем функціонування організації, а точніше – зі змінами в компонентах цього середовища:

- в економічній ситуації,
- в державному регулюванні,
- в технологічній складовій,
- в міжнародних аспектах,
- в соціально-культурних компонентах тощо.

Більш сильний вплив на необхідність проведення організаційних змін чинять фактори специфічного середовища:

- конкуренти,
- споживачі,
- постачальники.

Внутрішні чинники також можуть бути причинами організаційних змін. При цьому:

- частина з них може бути наслідком прямого та/або непрямого впливу змін у зовнішньому середовищі,
- решта може бути результатом розвитку самої організації

Цілі статті полягають у розвитку наукових засад та удосконалення практичних алгоритмів управління змінами в організаціях в умовах трансформаційних процесів ринкової економіки.

Викладення основного матеріалу. Будь-яка зміна є надзвичайно складним процесом. Неможливо дати одну просту інструкцію з керівництва організаційними змінами. Проте існує кілька принципів керування процесом змін, знання яких допомагає ефективно управляти змінами.

Принципи управління змінами

1. Ми змінюємося тому що на те є причини**,** зміни відбуваються тільки тоді коли люди в організації починають працювати по новому: це відображається у нових моделях поведінки, використовуються нові методи, інструменти, підходи, дотримуються нових підходів при прийнятті управлінських рішень, приймають нові цінності. Індивідуальні зміни у поведінці є запорукою організаційних змін. Коли чисельні окремі зміни складаються у єдине ціле лише тоді можна вважати, що організація досягла бажаного майбутнього становища.

2. Організаційні зміни потребують індивідуальних змін.

Впровадження змін та досягнення конкретних результатів пов’язано з індивідуальними зміни. Лише тоді ми зможемо дати відповіді на питання: скільки працівників будуть приймати участь у змінах, скільки часу буде потрібно для їх адаптації, чи буде опір змінам і як його подолати, наскільки результативно зміни будуть реалізовані на індивідуальному рівні. Адже зміни у кінцевому результаті це індивідуальне явище а фактори впливу на індивідуальному рівні сприяють або ускладняють процес змін в організації.

3. Керування змінами включає різні аспекти — технологічні, структурні, методичні, людські, психологічні, політичні, фінансові й інші. Це, мабуть, найбільше утрудняє обов'язку керівництва, тому що в процесі беруть участь фахівці, які часто намагаються нав'язати свій обмежений погляд на складну й багатобічну проблему.

4. Управління змінами включає рішення про застосування різних підходів і способів втручання, які допомагають правильно почати, систематично вести роботу, справлятися з опором, домагатися підтримки й здійснювати необхідні зміни.

5. Управління змінами необхідне для того щоб досягти бажані результати і реалізувати конкурентні переваги.

Висновки.

Здійснення змін являє собою складний комплекс процесів і процедур. Варто враховувати такі його особливості:

• це насамперед тривалий процес, що займає досить багато часу на підготовку до проведення змін, безпосереднє впровадження й контроль після здійснення змін;

• важливою частиною цього процесу є вибір з різних альтернатив, від якого залежить майбутнє організації;

• цей процес можна розглядати тільки як системний процес, що торкається всієї організації;

• необхідно враховувати, що багато проблем, з якими доводиться зіштовхуватися в процесі здійснення змін, мають високу невизначеність;

• процес зачіпає інтереси багатьох людей, тому необхідно приділяти особливу увагу людському фактору при реалізації й впровадженні змін у компанії.

Література

1. Change Management, Second Edition. Jeffrey Hiatt and Timothy Creasey. Prosci Learning Center Publications, 2012.

2. Besanko, D., Dranove, D., Shanley, M., and S. Schaefer. Economics of Strategy. 5 thEdition. New York, NY: John Wiley & Sons, Inc., 2009.

3. Human Resource Management**,** John Harold Jackson, Robert L. Mathis, 12 edition Cengage Learning; 2007

4. Майк Грин. Управление изменениями : пер. с англ. / Майк Грин. -СПб.: ДК, 2007. - 360 с.

5. Виханский О.С. Менеджмент / О.С. Виханский. А.И. Наумов. - 3-є изд. - М. : Гардарика, 2010. - 320 с.

6. Широкова Г.В. Управление организационньми изменениями : учеб. пособие / Г.В. Широкова. - СПб. : Изд. дом С.-Петерб. гос. ун-та, 2005.

7. Сенге П. Танец перемен: новые проблемы самообучающихся организаций / П. Сенге, А. Клейнер. Ш. Роберте и др. - М., 2003.

8. Управление организацией / [Поршнев З.П., Румянцева Н.А., Соломатина А. Н. и др.]; под ред. З.П. Поршнева. – [2-е изд. перераб и доп.] -. М.: ИНФРА. 2002 – 669 с.

9. Аграрна реформа в Україні / П.І.Гайдуцький, П.Т.Саблук, О.Ю.Лупенко та ін.; За ред. П.І.Гайдуцького. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005, - 424 с.

10. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / Присяжнюк М.В., Зубець М.В., Саблук П.Т. та ін..; за ред. М.В. Присяжнюка, МВ. Зубця, П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка, М.М. Федорова. – К: ННЦІАЕ, 2011, - 1008 с.

11. Турченко М.М. Стратегічна організаційно-економічна реструктуризація аграрного сектора: організаційно-територіальний аспект: [колективна монографія] / М.М. Турченко, О.О. Красноруцький [за редакцією професора М.М. Турченка]. – Харків: ТОВ «ЕДЕНА», -2008 р. – 320 с.

12. Стратегічна ринково-підприємницька трансформація внутрішнього середовища сільських агломерацій Богодухівщини: [Колективна монографія] / За редакцією професора М.М. Турченка — Харків: Вид-во «Майдан», 2014. – 210с.

References

1. Change Management, Second Edition. Jeffrey Hiatt and Timothy Creasey. Prosci Learning Center Publications, 2012. [in English].

2. Besanko, D., Dranove, D., Shanley, M., and S. Schaefer. Economics of Strategy. 5 thEdition. New York, NY: John Wiley & Sons, Inc., 2009. [in English].

3. Human Resource Management**,** John Harold Jackson, Robert L. Mathis, 12 edition Cengage Learning; 2007 [in English].

4. Mayk Grin. (2007) Upravlenie izmeneniyami [Change Management]: per. s angl. / Mayk Grin. -SPb.: DK, - p. 360. [in Russian].

5. Vikhanskiy O.S. (2010) Menedzhment [Management] / O.S. Vikhanskiy. A.I. Naumov. - 3-є izd. - M. : Gardarika, - p.320 . [in Russian].

6. Shirokova G.V. (2005) Upravlenie organizatsionn'mi izmeneniyami [Change Management] : ucheb. posobie / G.V. Shirokova. - SPb. : Izd. dom S.-Peterb. gos. un-ta, [in Russian].

7. Senge P. (2003) Tanets peremen: novye problemy samoobuchayushchikhsya organizatsiy [Dance of Change: New Challenges Learning Organization] / P. Senge, A. Kleyner. Sh. Roberte i dr. - M., [in Russian].

8. Upravlenie organizatsiey [Management of the organization] (2002) / [Porshnev Z.P., Rumyantseva N.A., Solomatina A. N. i dr.]; pod red. Z.P. Porshneva. – [2-e izd. pererab i dop.] -. M.: INFRA. – p.669 . [in Russian].

9. Ahrarna reforma v Ukrayini [Agrarian reform in Ukraine] (2005) / P.I.Hayduts'kyy, P.T.Sabluk, O.Yu.Lupenko ta in.; Za red. P.I.Hayduts'koho. – K.: NNTs IAE, - p.424 . [in Ukrainian].

10. Ahrarnyy sektor ekonomiky Ukrayiny (stan i perspektyvy rozvytku) [The agricultural sector of Ukraine (state and prospects)], (2011) / Prysyazhnyuk M.V., Zubets' M.V., Sabluk P.T. ta in..; za red. M.V. Prysyazhnyuka, MV. Zubtsya, P.T. Sabluka, V.Ya. Mesel'-Veselyaka, M.M. Fedorova. – K: NNTsIAE, , - p.1008. [in Ukrainian].

11. Turchenko M.M. (2008) Stratehichna orhanizatsiyno-ekonomichna restrukturyzatsiya ahrarnoho sektora: orhanizatsiyno-terytorial'nyy aspekt: [kolektyvna monohrafiya], [Strategic organizational and economic restructuring of the agricultural sector: organizational and territorial aspect [collective monograph]] / M.M. Turchenko, O.O. Krasnoruts'kyy [za redaktsiyeyu profesora M.M. Turchenka]. –Kharkiv: TOV «EDENA», - p.320 s. [in Ukrainian].

12. Stratehichna rynkovo-pidpryyemnyts'ka transformatsiya vnutrishn'oho seredovyshcha sil's'kykh ahlomeratsiy Bohodukhivshchyny (2014): [Kolektyvna monohrafiya], [Strategic market-business transformation internal environment of rural agglomerations of Bohoduhiv district [collective monograph]] / Za redaktsiyeyu profesora M.M. Turchenka – Kharkiv: Vyd-vo «Maydan», – p.210s. [in Ukrainian].

Родіонов О.В., Островерх О.В. Необхідність управління змінами в організації.

У статті йдеться про розвиток наукових засад та удосконалення практичних алгоритмів управління змінами в організаціях в умовах трансформаційних процесів ринкової економіки. Для того що б управляти організаційними змінами необхідно застосовувати велику кількість знать та ідей зі сфери бізнесу, управління організацією, психології управління тощо.

Ключові стлова: *управління змінами, зовнішнє середовище, результативність, менеджмент*

Родионов О.В., Островерх О.В. Необходимость управления изменениями в организации.

В статье идет речь о развитии научных основ и совершенствование практических алгоритмов управления изменениями в организациях в условиях трансформационных процессов рыночной экономики. Для того что бы управлять организационными изменениями необходимо применять большое количество знать и идей из сферы бизнеса, управления организацией, психологии управления и тому подобное.

Ключевые слова: *управление изменениями внешняя среда, результативность, менеджмент*

Rodionov O.V., Ostroverkh O.V. The need for change management in the organization.

The article deals with the development of scientific principles and practical algorithms for improving change management in organizations in terms of transformation processes of the market economy. In order that would manage the organizational changes necessary to use a large number of know and ideas from business, organization management, psychology, management and so on.

Keywords: *change management, environment, efficiency, management*

УДК 338.432:637.1

ЦІНОУТВОРЕННЯ В МОЛОКОПРОДУКТОВОМУ ПІДКОМПЛЕКСІ УКРАЇНИ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

АНТОЩЕНКОВА В.В., КАНДИДАТ ЕКОНОМІЧНИХ НАУК, ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА

Постановка проблеми в загальному вигляді. Молокопродуктовий підкомплекс є важливою складовою агропродовольчого комплексу України, продуктові вертикалі якого становлять багатогранну систему економічних взаємозв'язків між підприємствами з виробництва, переробки молока та збуту готової продукції. За роки ринкових трансформацій умови міжгалузевого диспаритету призвели до збитковості багатьох сільськогосподарських товаровиробників, втрат виробничого й породного потенціалу скотарства, зниження якості молочної продукції, а одночасне зниження рівня купівельної спроможності населення знайшло свій прояв як у істотному зменшенні споживання молока й молочної продукції, так і в підвищенні коливань ринкової кон'юнктури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам ефективного функціонування галузі молочного скотарства України в останні роки приділяється не достатня увага. Наукові праці видатних економістів Андрійчука В. Г. [3], Гуторова О. І. [4] мають не лише цінний теоретичний матеріал але і важливі практичні рекомендації, які актуальні і затребувані сьогоденням.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження процесів ціноутворення в молокопродуктовому підкомплексі України.

Виклад основного матеріалу. На всіх етапах існування людського суспільства найбільш нагальними залишаються фізіологічні потреби, у тому числі потреби в їжі, задоволення яких пов'язане із забезпеченням людей продуктами харчування. Наявність продуктів харчування у необхідній кількості – одна із складових національної економічної безпеки. До індикаторів якої, зокрема, належить споживання молока в рік на одну людину. Динаміка цього показника свідчить про недостатній рівень споживання молока та молочних продуктів.

Так, за останні п'ять років середньостатистичний українець споживав дещо більше 200 кг молока, або лише 60 % від мінімально необхідної норми споживання свинини, а на разі в умовах постійного зниження рівня купівельної спроможності населення, більшість молочної продукції є вже просто недоступною для пересічного українця. Виробництво молока в Україні на 80 % зосереджене в господарствах населення, а решта продукції виробляється сільськогосподарськими підприємствами з яких половина є збитковими. Як наслідок, сучасний стан розвитку галузі молочного скотарства є незадовільним, а отже таким, що потребує негайного пошуку нових пріоритетних шляхів виведення галузі з кризи [1, с. 73].

В умовах ринку всі процеси, що відбуваються у виробництві та обміні, напряму пов'язані з ціною. Саме за допомогою відповідної ціни, ринок зрівноважує попит і пропозицію, забезпечує відшкодування витрат товаровиробникам, зумовлює рівень задоволення потреб споживачів, регулює і виробництво і споживання.

Цінову ситуацію на ринку сирого молока України формують чимало факторів, які і визначають динаміку і тенденції у ціноутворенні на молоко сільськогосподарських підприємств. Але найголовніше, що в умовах ринку ціна формується під впливом попиту та пропозиції. На думку Н.І. Шиян, тривалий час в Україні в аграрному секторі склалась досить парадоксальна ситуація: пропозиція (виробництво) щороку зменшувались, попит зростав, а ціни на молоко призводили до збитковості виробництва. При цьому виробники молока відносяться до тієї категорії на ринку, що через умови, в яких перебувають не можуть суттєво впливати на ринкові ціни [2, с. 34].

Нажаль в Україні спостерігається суттєва різниця між цінами на молоко та молочну продукцію різних регіонів, зональна диференціація (табл. 1), і на рівні регіонів – районна диференціація.

Різниця між мінімальною та максимальною ціною реалізації на сире молоко сільськогосподарських підприємств різних регіонів у 2005 р. становила 27,4 % (мінімальна ціна була зафіксована в Закарпатській області, а максимальна – у Дніпропетровській), у 2010 р. – 25,5 %, в 2011 р. – 36,7 %, в 2012 р. – 21,3 %, в 2013 р. – 21,5 % і в 2014 р. найменша різниця за останні роки – 21,0 % (мінімальна ціна була зафіксована в Івано-Франківській, а максимальна в Закарпатській області).

Таблиця 1

Диференціація цін реалізації молока сільськогосподарськими підприємствами за 2005-2015 рр. в Україні

Роки	***Мінімальна ціна (регіон), грн. /т***	***Максимальна ціна (регіон), грн. /т***	***Середня ціна, грн. /т***	***Різниця, %***
1	*2*	*3*	*4*	*5*
2005	983,8 (Закарпатська)	1253,0 (Дніпропетровська)	1126,9	27,4
2010	2722,4 (Львівська)	3195,6 (Дніпропетровська)	2938,7	25,5
2011	2676,9 (Одеська)	3658,8 (Закарпатська)	3041,6	36,7
2012	2371,5 (Сумська)	2877,7 (Луганська)	2662,2	21,3
2013	2971,7 (Одеська)	3609,7 (Херсонська)	3364,0	21,5
2014	3228,5 (Івано-Франківська)	3903,3 (Закарпатська)	3588,4	21,0

Джерело: складено за даними Держслужби статистики України [8].

Зміна цін відбувається під дією низки ціноутворювальних факторів [3, с. 512]. Пропозицію молока формують наступні внутрішні фактори: біологічні (продуктивність корів, сезонність виробництва, менеджмент відтворення стада); технічні (комплексна автоматизація та спеціалізована техніка); технологічні (розробка й дотримання технології виробництва молока); організаційно-економічні (спеціалізація та концентрація виробництва, розміщення сільськогосподарського підприємства, витрати на виробництво молока, закупівельна ціна, трудові ресурси, особливо їх якісна характеристика).

Річна динаміка середніх цін реалізації молока сільськогосподарськими підприємствами в Україні за 2005-2015 роки представлена в табл. 2.

В останні роки вплив на ринок молока здійснюють значні коливання середніх цін реалізації сільськогосподарських підприємств (табл. 2), що пов'язано, перш за все, із сезонністю виробництва молока.

Таблиця 2

Динаміка середніх цін реалізації молока сільськогосподарськими підприємствами по місяцях в Україні за 2005-2015 рр.

Період	***2005р.***	***2010р.***	***2011р.***	***2012р.***	***2013р.***	***2014р.***	***2015р.***
1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*
Січень	1133,2	2952,3	3003,9	3321,3	3123,9	3844,2	4050,6
Січень - лютий	1166,7	3022,9	2971,4	3204,9	3186,1	3891,4	4063,3
Січень - березень	1182,0	3044,3	2928,5	3037,8	3247	3896,1	4173,5
Січень - квітень	1176,0	2960,2	2885,5	2906,1	3284,4	3813,7	4235,4
Січень - травень	1148,2	2832,7	2831,3	2808	3274,2	3696,6	4244,4
Січень - червень	1115,3	2745,1	2793,1	2714,7	3253,8	3605,2	4245,2
Січень - липень	1091,8	2714,7	2793,5	2689,8	3248,9	3570,7	4225,6
Січень - серпень	1085,9	2729,9	2848,8	2662,6	3259,5	3551,4	4215,9
Січень - вересень	1089,4	2798,0	2902,8	2644,5	3278,2	3536,8	4216,3
Січень - жовтень	1097,0	2857,7	2955,1	2646,7	3297,5	3548,3	4234,1
Січень - листопад	1109,9	2894,8	2997,6	2655,9	3325,0	3564,4	4275,0
Січень-грудень	**1126,9**	**2938,7**	**3041,6**	**2662,2**	**3364**	**3588,4**	**4347,3**

Джерело: складено за даними Держслужби статистики України [8].

У 2005-2015 рр. спостерігається підвищення цін майже в чотири рази. В 2010 та 2011 роках ціна реалізації молока сирого прирівнялась до середніх європейських цін (357 дол. за т) або 3041,6 грн. /т в 2011 році. А вже в 2015 році 1 т молока реалізовували за ціною 4347,5 грн. (173 дол.).

Варто зауважити, що економіка кожної країна є індивідуальна і не можна копіювати повністю успішну концепцію ціноутворення та ефективного розвитку відповідної галузі, яка вдало була використана в країнах Європейського Союзу. Спеціалісти ЄС вважають, що якщо стратегія і успішна, існує цілий ряд факторів, які відіграли вирішальне значення для розвитку галузі молочного скотарства в одній країні, але при цьому не можуть існувати в інших. Зазвичай стратегію розвитку галузі запроваджують в період спаду економіки і при цьому використовують позитивні історії зростання для економіки, враховуючи індивідуальні вимоги сучасного стану країни [5].

Центральне місце для ефективного функціонування молокопродуктового виробництва, наприклад в Австралії відіграють так звані «спеціалізовані місцеві самоврядування» Local Service Land (LSL). Ця організація, надає висококваліфіковані послуги на місцевому рівні, враховуючи відповідний досвід і знання, з питань виробництва сільськогосподарської продукції, біобезпеки, в тому числі профілактики захворювань, управління, контроль і запобігання небезпек для здоров'я тварин; забезпечення готовності до небезпек, вчасне і швидке реагування на надзвичайні ситуації, що впливають, як на готову продукцію, так і безпеку тварин; запобігання хімічних залишків, управління і контроль за якістю; раціональне використання природних ресурсів і ефективне планування [6].

За останні роки попит на молочну сировину зі сторони молокопереробних підприємств формувався під тиском дефіциту та падіння купівельної спроможності населення. А зміна системи субсидування в 2011 р., яка практично і не запрацювала, суттєво погіршила ситуацію на ринку молока і в молочному скотарстві в цілому. Адже зменшення виробництва молочної продукції молокопереробними підприємствами знижує попит на молоко-сировину молокопереробними підприємствами і як наслідок зниження закупівельних цін на нього [7, с. 146].

Висновки. Процес ціноутворення на молоко й продукцію його переробки істотно залежить від факторів сезонності, якості сировини, розміру транспортно-заготівельних витрат. Проблема ефективного ціноутворення в молокопродуктовому підкомплексі є надзвичайно складною. Складність вирішення полягає, насамперед, у тому, що виробники молочної сировини і переробки, з одного боку, мають одну соціально орієнтовану мету – задоволення потреб населення у споживанні молока і молочних продуктів, з другого боку – вони, організуючи свою діяльність, як правило, виступають самостійними суб’єктами і прагнуть в першу чергу максимізувати власний прибуток. Аналізуючи тенденції та динаміку ціноутворення в молокопродуктовому підкомплексі України можна впевнено говорити, що ефективність виробництва та реалізації молочної продукції переробного сектору напряму залежить від цінової та виробничої стабільності в молочному скотарстві, але звичайно потрібно враховувати регіональні та районні особливості функціонування молокопродуктового підкомплексу.

Література

1. Антощенкова В. В. Експортний потенціал молокопродуктового сектору України / В. В. Антощенкова // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства. Економічні науки. – Х. : ХНТУСГ, 2015. – Вип. 162. – С. 72-81.

2. Шиян Н. І. Організаційно-економічний механізм формування прибуткового виробництва продукції скотарства: [монографія] / Н. І. Шиян, Н. С. Ляліна. – Х. : Міськдрук; Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва, 2011. – 287 с.

3. Андрійчук В. Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник / В. Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2013. – 779 с.

4. Гуторов О. І. Економічні засади прибутковості виробництва молока в аграрних підприємствах: теоретико-прикладний аспект : [монографія] / О. І. Гуторов, Л. Ю. Кучер, А. В. Кучер. – Х. : Точка, 2014. – 490 с.

5. The European Dairy Industry Towards 2020. Report extracts. Challenges, Strategies and Change. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.promar-international.com/_userfiles/publications.

6. NSW dairy industry overview 2015. Intensive livestock production. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dpi.nsw.gov.au.

7. Антощенкова В. В. Ценовой механизм в молокопродутовом подкомплексе Украины и Черниговской области / В. В. Антощенкова // Молодой учёный: журнал. – Чита, 2013. – № 9 (56). – С. 142-146.

8. Офіційний веб сайт Держкомстату України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua.

References

1. Antoshhenkova V. V. (2015). Eksportnyj potencial molokoproduktovogo sektoru Ukrai'ny [Export potential of milk sector in Ukraine]. Visnyk Harkivs'kogo nacional'nogo tehnichnogo universytetu sil's'kogo gospodarstva. Ekonomichni nauky. Journal of Kharkov National Technical University of Agriculture. Economic science, Kharkiv: KhNTUSG, Issue. 162, pp. 72 - 81 [in Ukrainian].

2. Shyjan N. I., Ljalina N. S. (2011). Organizacijno-ekonomichnyj mehanizm formuvannja prybutkovogo vyrobnyctva produkcii' skotarstva [Organizational-economic mechanism of formation of profitable cattle production]. Kharkiv: Mis'kdruk; Khark. nac. agrar. un-t im. V.V. Dokuchajeva, p. 287 [in Ukrainian].

3. Andrijchuk V. G. (2013). Ekonomika pidpryjemstv agropromyslovogo kompleksu: pidruchnyk [The economy of agricultural enterprises]. Kyiv: KNEU, p. 779 [in Ukrainian].

4. Gutorov O. I., Kucher L. Ju., Kucher A. V.(2014). Ekonomichni zasady prybutkovosti vyrobnyctva moloka v agrarnyh pidpryjemstvah: teoretyko-prykladnyj aspekt [Economic fundamentals profitability of milk production in the agricultural enterprises: theoretical and applied aspects]. Kharkiv: Tochka, p. 490 [in Ukrainian].

5. The European Dairy Industry Towards 2020. Report extracts. Challenges, Strategies and Change. (n.d.). promar-international.com Retrieved from http://www.promar-international.com/_userfiles/publications.

6. NSW dairy industry overview 2015. Intensive livestock production. (n.d.). dpi.nsw.gov.au Retrieved from http://www.dpi.nsw.gov.au/__data/assets/pdf_file/0005/519260/dairy-industry-overview-2015.pdf.

7. Antoshhenkova V. V. (2013). Cenovoj mehanizm v molokoprodutovom podkomplekse Ukrainy i Chernigovskoj oblasti [The price mechanism in Dairy Industry subcomplex of Ukraine and Chernihiv region]. Molodoj uchjonyj – Young scientist. Chita, No 9 (56), pp. 142-146 [in Russian].

8. Oficijnyj veb sajt Derzhkomstatu Ukrai'ny [Official web site of the State Statistics Committee Ukraine]. (n.d.). ukrstat.gov.ua. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua [in Ukrainian].

Антощенкова В.В. Ціноутворення в молокопродуктовому підкомплексі України: тенденції та перспективи

В статті розглядаються основні тенденції процесу ціноутворення в молокопродуктовому підкомплексі України. Процес ціноутворення на молоко й продукцію його переробки істотно залежить від факторів сезонності, якості сировини, розміру транспортно-заготівельних витрат. Аналізуючи тенденції та

динаміку ціноутворення в молокопродуктовому підкомплексі України можна впевнено говорити, що ефективність виробництва та реалізації молочної продукції переробного сектору напряму залежить від цінової та виробничої стабільності в молочному скотарстві, але звичайно потрібно враховувати регіональні та районні особливості функціонування молокопродуктового підкомплексу.

Ключові слова: *ціна, ціноутворення, молоко, молокопродуктовий підкомплекс.*

Антощенкова В.В. Ценообразование в молокопродуктовом подкомплексе Украины: тенденции и перспективы

В статье рассматриваются основные тенденции процесса ценообразования в молокопродуктовом подкомплексе Украины. Процесс ценообразования на молоко и продукцию его переработки существенно зависит от факторов сезонности, качества сырья, размеров транспортно-заготовительных расходов. Анализируя тенденции и динамику ценообразования в молокопродуктовом подкомплексе Украины можно уверенно говорить, что эффективность производства и реализации молочной продукции перерабатывающего сектора напрямую зависит от ценовой и производственной стабильности в молочном скотоводстве, но при этом нужно учитывать региональные и районные особенности функционирования молокопродуктового подкомплекса.

Ключевые слова: *цена, ценообразование, молоко, молокопродуктовый подкомплекс.*

Antoshchenkova V.V. Pricing in Ukraine milk grocery sub complex: Trends and Prospects

The main trends in the pricing process in dairy production in Ukraine are presented in this article. The process of pricing in the milk and products of its processing depends significantly on the seasonality factors, raw material quality, the size of transportation and procurement costs. Analyzing trends and pricing dynamics in dairy production in Ukraine can confidently say that the production and sales efficiency of dairy processing sector depends on price and production stability in dairy farming, but it is necessary to take into account regional and regional features of functioning of dairy production.

Keywords: *price, pricing, milk, milk grocery sub complex.*

УДК 33.338.432

ДИНАМІКА ЗМІНИ СТРУКТУРИ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

БОГДАНОВИЧ О.А., ЗДОБУВАЧ*,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. П. ВАСИЛЕНКА

Постановка проблеми у загальному вигляді: Стан розвитку продуктивних сил сільського господарства значною мірою визначається збалансованістю двох комплексних галузей – рослинництва і тваринництва. Разом з тим, аналітична оцінка процесів, які відбуваються в агропромисловому комплексі України протягом останніх років, дає підстави для висновку про те, що сучасна структура виробництва в сільськогосподарських підприємствах деформована і не відповідає будь – яким нормативам раціонального використання ресурсного потенціалу суб'єктів господарювання [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій: Агропромисловий комплекс - складна виробнича соціально-економічна система, яка охоплює ряд галузей народного господарства, що є вертикально інтегрованою і скоординованою сукупністю, зайнятою виробництвом продовольства, його зберіганням, переробкою і доведенням до споживача.

Підвищення ефективності виробництва сільського господарства шляхом удосконалення його структури пов’язане із необхідністю забезпечення продовольчої безпеки держави та її економічного розвитку [5].

Враховуючи те, що вплив кризових явищ на функціонування галузей сільськогосподарського господарства постійно зростає та відбувається збільшення невизначеності зовнішнього середовища, перед національною економікою постало питання перегляду стратегії функціонування аграрного сектору для того щоб краще адаптуватися до нових економічних реалій. Така ситуація є сприятливою для прийняття рішення на користь галузевої диверсифікації, оскільки дозволить підтримати діяльність в період економічного спаду та дасть можливість досягти конкурентних переваг [5].

Розв’язанню проблем удосконалення галузевої структури та

---

* *Науковий керівник – Шиян Д.В., д.е.н., професор*

спеціалізації агроформувань присвячено низку праць економістів-аграрників – А.П. Азізова, В.Я. Амбросова, В.Г. Андрійчука, І.Ф. Баланюка, О.А. Біттера, В.В. Зіновчука, П.К. Канінського, М.Й. Маліка, В.М. Нелепа, П.Т. Саблука, В.І. Ткачука, В.Й. Шияна, Д.В. Шияна, В.В. Юрчишина та ін.

Для ефективного використання землі і отримання якомога кращого результату від роботи на ній необхідно розвивати одночасно цілий ряд галузей, технологічно пов'язаних між собою, забезпечуючи їх раціональне поєднання. В умовах ринкових відносин найважливішою є проблема раціоналізації структури виробництва відповідно до дії закону попиту та пропозиції, принципу економічних переваг, наявних природно-економічних умов розвитку господарств, що дозволить розв'язати продовольчу проблему в цілому та гарантувати продовольчу безпеку країни [3].

Під оптимальною виробничою структурою сільськогосподарського підприємства слід розуміти таке кількісне співвідношення між галузями, яке забезпечує виконання договірних обов'язків з продажу продукції, дозволяє найбільш повно і ефективно використовувати готівку, додатково залучати виробничі ресурси і отримати найвищий економічний ефект [4].

Сільське господарство є кореневою системою людського суспільства, основа духовних та моральних цінностей. Квітучі поля, огрядні стада домашніх тварин, благоустроєні, зв'язані сучасною дорожньо-транспортною сіткою та системою зв'язку поселення з високою якістю життя та спеціальною підготовкою спеціалістів, екологічна чистота довкілля – це обличчя нації, самий вірний показник її моральності та цивілізованості, мудрості політичного керівництва та професіоналізму державного управління економікою та соціальними процесами [1,2].

Формування цілей статті: Мета роботи полягає в дослідженні показників продукції рослинництва та тваринництва в структурі сільського господарства України та Харківської області. Детальніше розглянута динаміка змін товарної продукції рослинництва (за рахунок яких культур відбулися зміни) у виробництві сільськогосподарських підприємств по Україні та Харківській області.

Виклад основного матеріалу дослідження: На рис.1 наведена динаміка зміни структури валової продукції окремо по галузях рослинництва та тваринництва (в порівняних цінах 2010 р.) України в період з 1990 року по 2014 рік.. Видно, що головна тенденція полягала у зростанні питомої ваги валової продукції рослинництва та

зменшенні питомої ваги продукції тваринництва. Зокрема, якщо у 1990 р. питома вага галузі рослинництва дорівнювала 59,2%, а тваринництва – відповідно 40,8%, то в 2000 р. – це співвідношення вже становило 79,0% та 21,0%, а в 2014 р. відповідно – 75,9% та 24,1% [8].

Загалом середній щорічний приріст питомої ваги галузі рослинництва становив 0,56% і на цю ж величину відбувалося зменшення питомої ваги галузі тваринництва.

Можна спостерігати, що починаючи приблизно з 2000 року відбулася відносна стабілізація структури з точки зору галузей рослинництва та тваринництва, але вона не може розглядатись як стратегічно оптимальна. Переважна більшість європейських країн, а також США, мають співвідношення даних галузей сільського господарства на рівні приблизно 50 : 50. Окремі країни світу, такі як Аргентина, Данія мають більшу питому вагу галузі тваринництва (90:10) [7]. Виходячи з цього, дану структуру виробництва в сільському господарстві нашої держави слід розглядати як таку, яка склалася під дією об'єктивних факторів і повинна бути в тій чи іншій мірі трансформована в більш оптимальну.

Наступним етапом нашого дослідження став аналіз складу і структури товарної продукції в сільськогосподарських підприємствах України та Харківської області за період 2005 – 2014 рр. з урахуванням вартості послуг, які здійснювали ці підприємства.(табл.1).

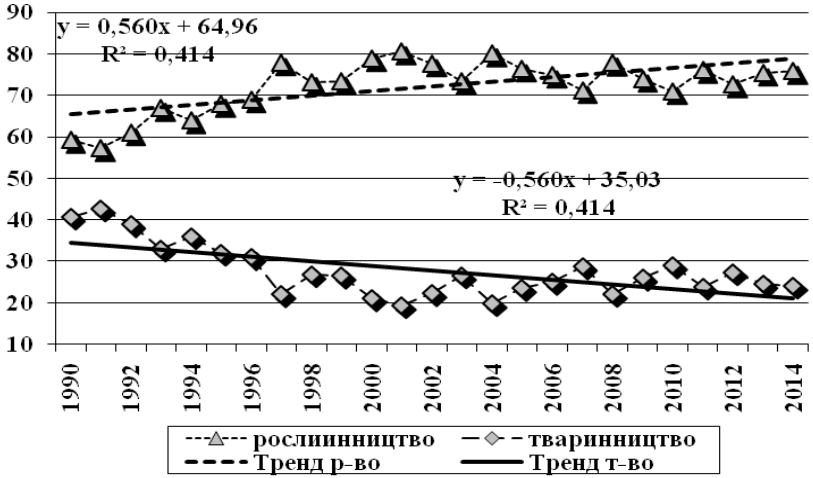

Рис.1. Динаміка структури валової продукції в Україні в 1990-2014 рр., %

Аналізуючи отримані результати, слід звернути увагу на те, що вартість товарної продукції за даний період збільшилась в цілому в Україні більш ніж у 8 разів, а в Харківській області – в 7,6 рази. При цьому зростання товарної продукції галузі рослинництва в Україні збільшилася в 10 разів, а товарної продукції тваринництва – в 4,3 рази. В Харківській області це збільшення становило 9,8 та 4,5 рази.

Таким чином, маємо більш ніж подвійну різницю щодо темпів зміни обсягів реалізації продукції між галузями рослинництва та тваринництва.

В цілому по Україні питома вага галузі рослинництва збільшилася за прийнятий період з 57,8% до 77% або зросла на 19,2%. В той же час питома вага галузі тваринництва зменшилася з 34,8% до 18,7% або на 16,1%. Що стосується підприємств Харківської області, то тут тенденція була подібною. Зокрема, питома вага галузі рослинництва збільшилася на 17%, а питома вага галузі тваринництва – зменшилася на 14,3% [8].

Таблиця 1

Склад і структура товарної продукції по галузях сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах, 2005 – 2014 рр.

Галузь	***2005 р. млн. грн.***	***%***	***2014 р. млн. грн.***	***%***	***2014 р. до 2005 р. (+, -)***
Рослинництво	12241,6	57,8	130721,5	77,0	19,2
Тваринництво	7382,8	34,8	31792,7	18,7	-16,1
Послуги	1561,7	7,4	7359,1	4,3	-3,0
Продукція і послуги - всього	21186,1	100,0	169873,4	100,0	0,0
Рослинництво	796,3	60,5	7772,5	77,6	17,0
Тваринництво	452,6	34,4	2019,1	20,2	-14,3
Послуги	65,3	5,0	228,2	2,3	-2,7
Продукція і послуги - всього	1314,1	100,0	10019,8	100,0	0,0

Стосовно питомої ваги послуг, які здійснювали сільськогосподарські підприємства, то вона також зменшилася: в Україні і в Харківській області – на 2,7%.

Якщо розглядати тенденцію в фактичних цінах реалізації за останні 9 років, то слід відмітити поступове збільшення питомої ваги галузі рослинництва. Дана тенденція має під собою цілу низку проблемних моментів.

Внаслідок її дії, по-перше, збільшується сезонність виробництва в сільському господарстві – це в свою чергу призводить до зростання варіативності в надходженнях та витратах грошових коштів підприємств, що змушує їх звертатись їх за кредитами до банків. Крім того, багато працівників після закінчення збирання урожаю фактично втрачають робочі місця або отримують мінімальну заробітну плату.

По-друге, орієнтація більшості підприємств на виробництво саме продукції рослинництва не дозволяє оптимізувати структуру посівних площ. Відтак, сівозміна, як правило, складається з 2 – 3 культур, це призводить до втрати пожнивних речовин в ґрунті та погіршує його фізико-хімічні властивості.

По-третє, внаслідок зменшення питомої ваги тваринництва, суттєво зменшилася й кількість зайнятого населення на селі. Це призводить до відтоку населення з місць проживання, що породжує вже соціальну проблему на рівні держави.

Таким чином, постає питання, за рахунок яких культур відбувається зростання обсягів виробництва в галузі рослинництва. Для відповіді на це питання приведемо окремо аналіз складу і структури товарної продукції галузі рослинництва (табл.2).

Зростання обсягів виробництва в галузі рослинництва в Україні відбувається в основному за рахунок зернових культур. Аналіз показав, що в структурі товарної продукції рослинництва питома вага зернових культур коливалася з 59,4% (2005р.) до 53% (2014р.). Зокрема, за останні роки з 2011р. по 2014р. спостерігається збільшення долі товарної продукції в структурі зернових культур за рахунок такої культури як кукурудза на зерно: за період з 2005 р. по 2011р. питома вага кукурудзи на зерно в структурі товарної продукції рослинництва зросла на 15,6% і склала у 2014р. 26,2% проти 10,1% у 2005р. Зміни питомої ваги пшениці відбулися за досліджуваний період в сторону зменшення на 10,4% і в 2014 році цей показник склав 20,1% в порівнянні з 2005р. – 30,5% [8].

Взагалі зменшилися такі показники в складі товарної продукції рослинництва: ячмінь з 13,4% до 5% тобто на 8,4%, інші зернові та зернобобові з 2,4% до 0,2%.

Питома вага соняшнику в структурі товарної продукції рослинництва України має тенденцію до зростання – з 15,2% до 22,8%, це майже у 16 разів більше. Питома вага ріпаку також зросла більше ніж у 4 рази: з 1,5% до 6,2%.

Таблиця 2

Склад і структура товарної продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах України, 2005 – 2014 рр.

Галузь	***2005 р. млн. грн.***	***%***	***2014 р. млн. грн.***	***%***	***2014 р. до 2005 р. (+, -)***
1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*
Зернові та зернобобові – всього	7271,2	59,4	69287,9	53,0	-6,4
з них пшениця (озима та яра)	3738,5	30,5	26325,3	20,1	-10,4
кукурудза на зерно	1293,9	10,6	34255,8	26,2	15,5
ячмінь (озимий та ярий)	1639,3	13,4	6536,2	5,0	-8,4
інші зернові та зернобобові	257,3	2,1	208,0	0,2	-1,9
Соняшник	1862,0	15,2	29767,4	22,8	7,6
Ріпак (озимий та ярий)	179,7	1,5	8050,4	6,2	4,7
Цукрові буряки (фабричні)	1173,1	9,6	2564,0	2,0	-7,6
Картопля	67,2	0,5	1113,9	0,9	0,3
Овочі	121,9	1,0	874,9	0,7	-0,3
Плоди та ягоди	161,0	1,3	2771,1	2,1	0,8
Інші продукція рослинництва	1405,5	11,5	2876,5	2,2	-9,3
Продукція рослинництва - всього	12241,6	100,0	130721,5	100,0	0,0

Питома вага товарної продукції буряківництва за період, що аналізується, зменшилася на 7,6 % з 9,6 % до 2,0 %. На це вплинули такі фактори як застарілі основні фонди та висока собівартість виробництва цукру – звідси скорочення заводів з цукрового виробництва, заміна нашого українського цукру дешевшим закордонним.

Товарна продукція овочівництва в Україні до 2011 р. мала тенденцію до збільшення – з 1 % до 2,5% (2014 р.), а з 2012 р. – цей показник почав зменшуватися до 0,7 %, якщо в порівнянні показників 2014 та 2005 рр. - зменшення в 7 разів.

Взагалі товарна продукція рослинництва по Україні за період з 2005 р. по 2014 р. зменшилася на 92,3 %. Чинники, які вплинули на таке різке зменшення товарної продукції рослинництва – це нестабільна економічна та політична ситуація в країні, застаріла техніка, зношення основних фондів, замало інвестицій в рослинницьку галузь України.

Схожа картина спостерігається і по Харківській області (табл. 3). В структурі товарної продукції рослинництва по Харківській області за період з 2005 р. по 2014 р. слід відмітити, що з зернових культур тенденцію до зростання мала тільки кукурудза на зерно з 7,5 % до 13,5 %. – це в 17 разів більше. Інші культури з зернових та зернобобових мали тенденцію до зменшення – це пшениця – з 31,4 % до 25,7 % – на 5,8 % менше. Ячмінь також зменшився на 7,2 % - з 13,3 % до 6,1 % [8].

В Харківській області значно збільшився обсяг продукції соняшнику з 22,5% до 40,3% - це у 17 разів. Це, звичайно, високорентабельна культура., але є свої мінуси – у гонитві за прибутком господарства мають виснажену землю. Стосовно, ріпаку, то тут також відбулося збільшення на 0,6% з 0,1% до 0,7%. Положення з цукровими буряками по Харківській області аналогічне як і по Україні: спостерігається тенденція до зменшення на 10,5% з 12,9% до 2,3%.

Картопля в Харківській області в порівнянні з аналогічними показниками по Україні мала тенденцію до зменшення Це пояснюється не зовсім сприятливими агрокліматичними умовами для вирощування цієї культури.

В 2014 році структура товарної продукції рослинництва дещо змінилася: зернові культури (за рахунок пшениці та кукурудзи на зерно, ячменю), соняшник. Взагалі по галузі рослинництва у Харківській області спостерігається збільшення товарної продукції за досліджуваний період майже на 23% - це відбулося за рахунок виробництва та реалізації таких культур як соняшник, кукурудза на зерно та ріпак.

В структурі товарної продукції 2005 року по Харківській області перші місця займали зернові культури (за рахунок пшениці та ячменю) та технічні культури (соняшник, цукрові

Таблиця 3

Склад і структура продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах Харківської області, 2005-2014 рр.

Галузь	***2005 р. млн. грн.***	***%***	***2014 р. млн. грн.***	***%***	***2014 р. до 2005 р. (+, -)***
1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*
Зернові та зернобобові – всього	438,1	55,0	3781,8	48,7	-6,4
з них пшениця (озима та яра)	250,3	31,4	1995,7	25,7	-5,8
кукурудза на зерно	59,7	7,5	1046,8	13,5	6,0
ячмінь (озимий та ярий)	106,3	13,3	475,4	6,1	-7,2
інші зернові та зернобобові	5,6	0,7	26,9	0,3	-0,4
Соняшник	179,1	22,5	3129,8	40,3	17,8
Ріпак (озимий та ярий)	1,1	0,1	56,4	0,7	0,6
Цукрові буряки (фабричні)	102,7	12,9	182,3	2,3	-10,5
Картопля	1,0	0,1	0,8	0,0	-0,1
Овочі	1,1	0,1	9,6	0,1	0,0
Плоди та ягоди	3,1	0,4	14,9	0,2	-0,2
Інші продукція рослинництва	70,2	8,8	321,0	4,1	-4,7
Продукція рослинництва – всього	796,3	100,0	7772,5	100,0	0,0

Висновки: Аналіз динаміки зміни обсягів продукції сільського господарства України і Харківської області показав,що ситуація зі співвідношенням галузей сільського господарства стабілізувалася, але вона є далеко не оптимальною. Зростання обсягів виробництва в галузі рослинництва в значній мірі обумовлене значним збільшенням обсягів культур, які будучи високорентабельними обумовлюють зменшення урожайності, а значить і обсягу продукції в майбутньому.

Література

1. Буздалов И.Н. Сельское хазяйство и государство. Проблемы нормализации отношений / И.Н.Буздалов - Никоновские чтения , 2009. – № 14.

2. Буздалов И.Н. Обеспечить приоритет сельского развития [Текст] / И. Буздалов // АПК: экономика, управление. - 2011. - № 7. - С. 13-23.

3. Дамаскіна М.А. Моделювання оптимальної структури підприємства в умовах погодного ризику [Електронний ресурс]: / М.А.Дамаскіна, К.В.Ярижко. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/.

4. Довганюк О.І. Організаційно-економічний механізм оптимізації галузевої структури виробництва у сільськогосподарських підприємствах /О.І.Довганюк // Інноваційна економіка. – 2007. – № 5. – С. 19-22.

5. Куценко В.І. Диверсифікація галузей сільського господарства в Україні: можливості та загрози [Електронний ресурс]: / В.І.Куценко. - Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/.

6. Лисенко М.І. Удосконалення галузевої структури сільськогосподарських підприємств як один із факторів підвищення ефективності виробництва // Збірник наукових праць Кіровоградського Національного Технічного Університету, 2009, №15. — 143 с.

7. ФАО: мировой рынок мяса тревожит [Интернет ресурс] // Дайджестпрессы 04.09 –10.09: животноводство :

http://www.agro.ru/news/comments.aspx.

8. Статистичний бюлетень України за 2014 рік / від. за випуск Н. П. Павленко. – Київ: веб-сайт: www.ukrstat.gov.ua

References

1. Buzdalov I.N. Selskoe hazyaystvo i gosudarstvo. Problemyi normalizatsii otnosheniy [Agriculture and State. Problem of normalization of relations] - Nikonovskie chteniya , 2009. – No14. (in Russian)

2. Buzdalov I.N. Obespechit prioritet selskogo razvitiya [To provide priority of rural development] [Tekst] / I. Buzdalov // APK: ekonomika, upravlenie. - 2011. – No 7. - S. 13-23(in Russian).

3. DamaskIna M.A. Modelyuvannya optimalnoyi strukturi pIdpriemstva v umovah pogodnogo riziku [Modeling the optimal structure of the enterprise in weather risk conditions]: / M.A.DamaskIna, K.V.Yarizhko. – Rezhim dostupu: http://www.economy.nayka.com.ua/.(in Ukraine)

4. Dovganyuk O.I. Organizatssyno-ekonomschniy mehanszm optimszatsiyi galuzevoyi strukturi virobnitstva u sIlskogospodarskih pIdpriemstvah [An Organizationally-economic mechanism of optimization of branch pattern of production is in agricultural enterprises] InnovatsIyna ekonomIka. – 2007. – No 5. – S. 19-22. (in Ukraine)

5. Kutsenko V.I. DiversifIkatsIya galuzey sIlskogo gospodarstva v UkrayinI: mozhlivostI ta zagrozi [Diversification of industries of agriculture in Ukraine: possibilities and threats]: - Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/. (in Ukraine)

6. Lisenko M.I. Udoskonalennya galuzevoyi strukturi silskogospodarskih pIdpriemstv yak odin Iz faktorIv pIdvischennya efektivnostI virobnitstva [Improvement of branch structure of agricultural enterprises as one of factors of increase of efficiency of production] ZbIrnik naukovih prats KIrovogradskogo NatsIonalnogo TehnIchnogo UnIversitetu, 2009, No 15. — 143 s. (in Ukraine)

7. FAO: mirovoy ryinok myasa trevozhit [FAO : the world market of meat disturbs] // Daydzhestpressyi 04.09 –10.09: zhivotnovodstvo

http://www.agro.ru/news/comments.aspx. (in Russian)

8. Statistichniy byuleten UkraYini za 2014 rIk [A statistical bulletin of Ukraine is for 2014] vId. za vipusk N. P. Pavlenko. – KiYiv: veb-sayt: www.ukrstat.gov.ua(in Ukraine)

Богданович О.А. Динаміка зміни структури виробництва продукції сільського господарства.

Досліджені показники товарної продукції рослинництва та тваринництва в структурі сільського господарства України та Харківської області. Детально розглянута динаміка змін товарної продукції рослинництва у виробництві сільськогосподарських підприємств. Виявлено за рахунок яких культур відбулися зміни. Визначення оптимальної структури і збільшення виробництва продукції потрібно проводити за рахунок продуктивніших і ефективніших сільськогосподарських культур з урахуванням найдоцільнішого використання природних і економічних умов ведення сільського господарства.

Ключові слова: *валова продукція, галузева структура, рослинництво, тваринництво, сільське господарство, ефективність.*

Богданович О.А. Динамика изменения структуры производства продукции сельского хозяйства.

Исследованы показатели товарной продукции растениеводства и животноводства в структуре сельского хозяйства Украины и Харьковской области. Детально рассмотрена динамика изменений товарной продукции растениеводства в производстве сельскохозяйственных предприятий. Выявлено за счет каких культур произошли изменения. Определение оптимальной структуры и увеличения производства продукции необходимо проводить за счет более производительных и более эффективных сельскохозяйственных культур с учетом наиболее целесообразного использования природных и экономических условий ведения сельского хозяйства.

Ключевые слова: *валовая продукция, отраслевая структура, растениеводство, животноводство, сельское хозяйство, эффективность.*

Bogdanovich O.A. Changes in the structure of production of gross agricultural output

The studied indicators of commodity crop production and livestock production in the structure of agriculture in Ukraine and Kharkiv region. Examined in detail the dynamics of changes in commodity crop production in agricultural enterprises. Detected by any of the cultures To determine the optimal structure and increased production of products needed at the expense of more productive and more efficient crop considering the most appropriate use of natural and economic conditions of agriculture.

***Keywords**: gross products, of a particular branch structure, plant-grower, stock-raising, agriculture, efficiency.*

Рецензент: Левкіна Р.В., д.е.н., професор

УДК 338.432

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

ДАНИЛЕНКО В.В., АСПІРАНТ*,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА

Постановка проблеми у загальному вигляді. Поряд з теоретичними дослідженнями сутності конкуренції і конкурентоспроможності, в економічній літературі давно обговорюється проблема практичної оцінки конкурентоспроможності. Можна констатувати, що в питаннях оцінки конкурентоспроможності продукції на даний час досягнуті певні успіхи, розроблені досить прийнятні методики оцінки конкурентоспроможності ідентичних товарів та послуг. Більш неоднозначною є методологія оцінки конкурентоспроможності підприємств. Незважаючи на те, що певні кроки в цьому напрямку здійснювалися і здійснюються, універсальної та загальноприйнятої методики комплексної оцінки конкурентоспроможності підприємства економістами на даний час не опрацьовано.

---

* *Науковий керівник – д.е.н., професор Красноруцький О. О.*

У той же час, потреба в оцінці конкурентоспроможності того чи іншого підприємства існує. Дослідження конкурентів і умов конкуренції в галузі потрібне підприємству, в першу чергу, для того, щоб визначити в чому його переваги і недоліки у порівнянні з конкурентами, і зробити висновки для опрацювання підприємством власної успішної конкурентної стратегії та підтримання конкурентної переваги. Визначення конкурентоспроможності підприємства є невід'ємним елементом діяльності будь-якого суб'єкта економічних відносин. Зокрема, оцінка конкурентоспроможності підприємства необхідна для:

- розробки заходів з підвищення конкурентоспроможності;
- вибору контрагентів для спільної діяльності;
- складання програми виходу підприємства на нові ринки збуту;
- здійснення інвестиційної діяльності;
- здійснення державного регулювання економіки.

В будь-якому випадку, процес оцінки конкурентоспроможності підприємства на ринку має на меті визначення положення підприємства на досліджуваному ринку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вітчизняною наукою були глибоко досліджені критеріальні основи оцінки конкурентоспроможності підприємств і розроблені способи її забезпечення в централізованій системі господарювання. За допомогою цих наукових і методологічних розробок стає дедалі складніше розв'язувати певні проблеми конкурентоспроможності в ринкових умовах господарювання через нестійкість зовнішнього середовища функціонування і змінення цільової орієнтації суб'єктів економічних відносин.

Проблеми оцінки рівня конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств досліджували В.Я. Амбросов, В.Г. Андрійчук, З.А. Васильєва, А.В. Войчак, Л.А. Євчук, В.К. Збарський, С.М. Кваша, С.І. Кірєєв, О.О. Красноруцький, М.Й. Малік, М.В. Ожерельєва, Б.Й. Пасхавер, І.О. Піддубний, М. Портер, П.Т. Саблук, А.В. Світлична, Н.П. Тарнавська, Р.А. Фатхутдінов, О.О. Школьний, О.В. Шубравська та ін.

Формулювання цілей статті. Метою даної роботи є дослідження методів оцінки конкурентоспроможного середовища, характеристик основних видів продукції сільського господарства, здійснення процесу оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємств Харківської області у виробництві зерна.

Виклад основного матеріалу дослідження. У методології дослідження розвитку аграрного сектору економіки важливим елементом є оцінка конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. Конкурентоспроможність будь-якої організації визначають як реальну та потенційну здатність її проектувати виготовляти та реалізовувати в умовах реальної дійсності товари більш привабливі для споживача за ціновими та неціновими характеристиками, ніж товари конкурентів. Функціональний результат діяльності господарюючих суб'єктів у конкурентному середовищі визначається здатністю конкурувати на певному товарному ринку та досягати поставлених цілей. Конкурентоспроможність сільськогосподарського підприємства полягає у його здатності здійснювати сільськогосподарське виробництво з повним використанням кліматичного потенціалу, трудових та інших ресурсів, отримувати продукцію, яка задовольняє потреби суспільства у продуктах харчування і товарах з сільськогосподарської сировини, та забезпечувати певний рівень дохідності [5].

Методологія будь-яких досліджень базується на теоріях, на яких ґрунтуються концепції та підходи. У сучасних умовах розвитку ринкової системи господарювання України формування конкурентного середовища повинно здійснюватися на соціально-ринковій та інституціональній концепціях конкуренції. Це обумовлено непридатністю ліберальної концепції, яка була прийнята на початку реформ, та призвела до зниження обсягів виробництва у всіх секторах економіки, втрати конкурентоспроможності та зниження рівня якості життя суспільства. Соціально-ринкова та інституціональна концепції конкуренції передбачають державне регулювання на макроекономічному та ринкове саморегулювання на мікроекономічному рівнях. Змінення концепцій впливає на методологію та прикладні методики оцінки конкурентоспроможності [10, с. 21].

Сукупність ринкових умов та соціально-економічних відносин у суспільстві формують конкурентне середовище і сприяють розвитку конкуренції. Це призводить до підвищення конкурентоспроможності галузі. Цілком справедливим доцільно вважати висновок професора М. Портера, що без конкуренції на внутрішньому ринку жодна фірма не може мати успіху на світовому ринку. Суперництво фірм на місцевому ринку, сприятливо впливає на конкурентоспроможність галузі [9].

Сильні конкуренти на внутрішньому ринку дають потужні імпульси до змін, сприяють удосконаленню виробничих процесів, змушують один одного знижувати ціни, покращувати якість продукції. Суперництво між конкурентами переходить економічні межі та стає боротьбою не тільки за ринок, але і за людей, наукові досягнення і далі – за почуття переваги, лідерства та зниження залежності від базових переваг, якими користуються всі товаровиробники. В аграрному виробництві такими перевагами є природні ресурси. Ступінь задоволення економічних інтересів підприємців в агробізнесі та потреб суспільства в продуктах харчування і товарах з сільськогосподарської сировини залежить від стану конкурентного середовища та конкуренції господарюючих суб'єктів на внутрішньому ринку і рівня розвитку потреб суспільства на даний період часу. У методології оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств по елементам автор виділяє наступні концепції та підходи (табл. 1).

В результаті конкуренції та існування групи конкуруючих фірм з власними стратегіями боротьби на внутрішньому ринку збільшується захищеність місцевого ринку від іноземного проникнення. Наявність конкурентів надає державній підтримці галузі більш конструктивних форм, не стримуючи зростання інновацій та конкурентної боротьби.

Об'єктивно оцінити конкурентоспроможність сільськогосподарського підприємства дозволяє наступна послідовність: оцінка конкурентного середовища та конкуренції в галузі, оцінка стану виробництва конкретного виду продукції в господарюючих суб’єктах, які функціонують на єдиному ринку за системою показників, оцінка фінансового стану окремого сільськогосподарського підприємства. До оцінки конкурентоспроможності організації методологічно коректними є оцінки конкурентного поля та конкурентоспроможності сфери, у якій функціонують господарюючі суб'єкти. Кількісні методи аналізу структури ринку характеризують рівень концентрації продавців та відображають відносну величину і число фірм, які працюють у галузі. Чим менше фірм, тим вищий рівень концентрації.

Таблиця 1

Концепції та методологічні підходи в оцінці конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства

Елементи конкуренто-спроможності	***Концепції та методологічні підходи***
Конкуренція і конкурентне середовище	Інституціональна та соціально-ринкова концепції конкуренції, теорія конкурентних переваг, організованість та регулювання аграрних ринків, конструктивний інформаційний підхід
Цілі, мотиви, поведінка та очікування товаровиробників аграрного сектору	Продовольча незалежність, теорія нормативного і раціонального використання ресурсів, стабільність та стійкість виробництва, регулярна обробка землі та отримання оптимального доходу
Цілі, мотиви, поведінка, очікування та вподобання споживачів продукції аграрного виробництва	Теорія олігополістичної конкуренції, споживча цінність продукції, максимізація прибутку і мінімізація витрат у переробці продукції з сільськогосподарської сировини. Теорія адекватного харчування, традиційний підхід до споживання продуктів харчування
Управління організації	Теорія ринкового управління і концепція адаптації та цільової орієнтації: домінуюча роль цілепокладання у процесах планування, організації, контролю та мотивації, синергетичний підхід
Управління виробництвом	Системний підхід: система цінності та ланцюг цінності організації, еволюційний підхід
Управління витратами виробництва	Теорія трансакційних витрат, економічний, оптимізаційний підхід з врахуванням біокліматичного потенціалу територій
Управління якістю	Безперервне підвищення якості, створення та використання системи управління якістю
Маркетинг сільськогосподарської продукції	Ланцюг цінності та ринкові підходи у ціноутворенні з посиленням конкуренції. Державне регулювання паритету цін

В Україні рівень концентрації на ринку визначають за показником розміру найбільших фірм, який називають пороговою часткою ринку. Організація, яка має 35-65 % частки ринку певного товару визнається монополістом. При зловживаннях своїм положенням вона може бути притягнута до відповідальності. Недолік цього показника полягає в тому, що він показує тільки окрему організацію і не визначає структуру ринку даного товару. В європейських країнах використовується індекс концентрації (CR). Він

характеризує частку декількох найбільш масштабних організацій у загальному обсязі ринку в процентах і визначається як сума ринкових часток найбільших фірм, які працюють на ринку. Цей показник також не враховує особливості ринкової структури всієї галузі та частку ринку, яка покривається за рахунок імпорту. Він може показувати завищений рівень концентрації та не застосовується в оцінці регіональних та місцевих ринкових структур. Для найбільших фірм він визначається наступним чином:

$$CR_3 = \sum_{i=1}^{3} k_i,$$

де k_i – частка і-ї фірми галузі у %.

Якщо індекс концентрації наближається до 100 відсотків, то ринок характеризується високим ступенем монополізації, при значенні близько нуля вважається конкурентним. Даний показник є прийнятним в якості грубого індикатору, який характеризує наявність у галузі невеликої кількості домінуючих фірм – олігополій. У країнах ЄС для визначення рівня концентрації на ринку використовують індекс Лінда, який орієнтований на облік відмінностей у середині ринку. Він визначається для різноманітної кількості найбільших фірм. Для двох найбільших фірм він дорівнює відсотковому відношенню їх ринкових часток:

$$I_L = \frac{k_1}{k_2} \times 100\%.$$

Якщо $k_1 = 50\%, k_2 = 25\%,$ то $I_L = 200\%.$

Для трьох найбільших фірм індекс Лінда визначається за формулою:

$$I_L = \frac{1}{2}\left[\frac{k_1}{\frac{(k_2 + k_3)}{2}} + \frac{\frac{(k_1 + k_2)}{2}}{k_3}\right] \times 100\%.$$

Для чотирьох фірм:

$$I_L = \frac{1}{3}\left[\frac{k_1}{\frac{(k_2 + k_3 + k_4)}{3}} + \frac{\frac{(k_1 + k_2)}{2}}{\frac{(k_3 + k_4)}{2}} + \frac{\frac{(k_1 + k_2 + k_3)}{3}}{k_4}\right] \times 100\%.$$

У США з 1982 року в офіційній статистиці індекс концентрації не розраховується. Для реалізації антимонопольної політики використовують індекс Герфіндала–Гіршмана (HHI). Він характеризує не частку ринку, яку контролюють декілька найбільших компаній, а "розподіл влади" між усіма суб'єктами даного ринку. Показник розраховується як сума квадратів ринкових часток (в процентах) всіх суб'єктів в обсязі всього ринку:

$$HHI = \sum_{i-1}^{n} k_i^2 ,$$

де k_i – частка і-ї фірми галузі у %;

n – кількість фірм у галузі.

Максимальне значення відповідає ситуації, коли ринок є повністю монополізованим однією фірмою. У цьому випадку очевидно:

$$HHI = 100\%^2 = 10000.$$

Якщо число фірм більше одиниці, то HHI може приймати різноманітні значення в залежності від розподілу ринкових часток. Його використовують в якості орієнтира у визначенні можливостей злиття фірм. Якщо HHI < 1000, ринок вважається неконцентрованим і злиття безперешкодно допускається. Якщо 1000< HHI < 1800 – ринок помірно-концентрований, проте рівень вище 1400 потребує додаткової перевірки організації з метою надання дозволу на злиття фірм. Якщо ж HHI > 1800 – ринок висококонцентрований. Злиття дозволяється лише при збільшенні індексу Герфіндала–Гіршмана менш ніж на 50 пунктів (у результаті злиття); якщо індекс збільшується від 50 до 100 пунктів назначається додаткова перевірка; якщо більше 100 – злиття забороняється [4, с.30]

Конкурентне середовище на ринках товарів та послуг в Україні має відносно невисокі показники концентрації виробництва за галузями. Певним продовольчим ринкам характерний високий рівень концентрації переробних та посередницьких організацій і необхідність контролю антимонопольних органів набирає актуальності при розв'язанні проблем щодо створення, злиття, приєднання, перетворення і ліквідації суб'єктів господарювання. Також, аграрному сектору притаманна безпосередня залежність собівартості виробленої продукції від цін на паливно-мастильні матеріали, що, на даний час, призводить до зменшення показників дохідності галузі та зниження рівня конкурентоспроможності продукції. Тому, контроль за монопольними тенденціями нафтотрейдерів на внутрішньому ринку за допомогою індексу HHI

визначається високим рівнем доречності.

Конкурентоспроможність організації може бути визначена тільки в умовах ринку. Сільськогосподарський ринок України спеціалісти оцінюють як неорганізований через відсталість інфраструктури. Процес відновлення єдиного ринку продуктів харчування постає гострою необхідністю, через те, що в результаті реформ останніх років в країні, все ж таки, сформувалися основні елементи сучасного ринку: ефективні організації з виробництва та переробки, обслуговування і торгівлі. Організованість ринків сільськогосподарської продукції залежить від наявності каналів збуту. Сільськогосподарські виробники України використовують наступні канали реалізації виробленої продукції (табл. 2).

Таблиця 2

Канали реалізації основних видів продукції сільськогосподарських підприємств України

Найменування	***2010***		***2011***		***2012***		***2013***	
	тис. тон	***пит вага, %***	***тис. тон***	***пит. вага, %***	***тис. тон***	***пит. вага, %***	***тис. тон***	***пит. вага, %***
Зернові та зернобобові культури								
Реалізовано усього	23661	100	28441	100	33668	100	38344	100
в тому числі:								
Переробним підприємствам	806,1	3,4	1038,6	3,6	1246,9	3,7	1518,8	4
На ринку	1683,6	7,1	1407,0	4,9	1239,1	3,7	1308,4	3,4
Посередницьким структурам	18685	9,0	23642	82,7	29069	86,3	33294	86,8
Худоба та птиця (у живій вазі)								
Реалізовано усього	1586,8	100	1686,5	100	1736,4	100	1953,0	100
в тому числі:								
Переробним підприємствам	404,1	25,5	408,4	24,2	399,7	23,0	467,7	23,9
На ринку	119,7	7,5	115,8	6,9	115,6	6,7	128,1	6,6
Посередницьким структурам	1046,1	65,9	1149,7	68,2	1209,4	69,6	1345,6	68,9
Молоко та молочні продукти								
Реалізовано усього	2004,1	100	2061,3	100	2359,7	100	2409,0	100
в тому числі:								
Переробним підприємствам	1857,6	92,7	1949,5	94,6	2218,9	94,0	2263,6	94,0
На ринку	37,8	1,9	37,0	1,8	37,8	1,6	36,3	1,5
Посередницьким структурам	101,1	5,0	69,4	3,4	98,5	4,2	104,8	4,3

Обсяги збуту зерна на ринку з кожним роком зменшуються. Питома вага реалізації зерна посередницьким структурам досягає 86,8%. Велику рогату худобу продають переробним підприємствам, проте частка збуту тварин посередницьким структурам майже втричі більша та досягає 68,9% [1, с. 97, 234].

Молоко в основній масі реалізується переробним підприємствам. Це обумовлено низькою транспортабельністю та умовами первинної обробки і зберігання в місцях виробництва. Висока питома вага реалізації переробним підприємствам пов'язана також із дотаціями на продукцію тваринництва з місцевого бюджету. Збут споживачам продукції, яка була вироблена господарствами населення здійснюється на ринках, які стихійно розміщені біля суспільних закладів та колишніх колгоспних ринків. За рівнем організації обслуговування споживачів вони не відповідають цивілізованим ринковим відносинам. Наприклад, якщо м'ясні павільйони піддаються регулярному санітарно-ветеринарному контролю, то молочна продукція перевіряється вибірково і збут молока від хворих тварин не виключений.

Оцінити за будь-яким одним показником конкурентоспроможність організації неможливо. Оцінка у часі має відносний характер, відповідає конкретному ринку та умовам середовища функціонування суб'єкта економічних відносин. Змінення умов змінює результати оцінки. Корисність оцінки конкурентоспроможності для підприємств полягає у визначенні впливових факторів середовища, орієнтуванні та здійснені пошуку раціональних рішень протягом певного проміжку часу, моделюванні та розробці перспективних напрямків розвитку організації, які дозволять даним суб'єктам успішно функціонувати в ринковому середовищі в майбутньому. Оцінка конкурентоспроможності дозволяє суб'єктам економічних відносин формувати стратегії конкуренції [2].

У методах визначення конкурентоспроможності сільськогосподарської організації відносно її конкурентів визначають два підходи: факторний і рейтинговий. Перший підхід передбачає визначення факторів конкурентоспроможності та розрахунок інтегральних показників конкурентоспроможності продукції кожної організації.

Конкурентну позицію підприємства на певному ринку товарів дозволяє визначити процес використання методу рейтингової оцінки. Він передбачає порівняння як сукупності суб'єктів економічних відносин в реальному ринковому середовищі, так і тих, які конкурують

на окремому товарному ринку [3, с.67-70]. Рейтингова оцінка конкурентоспроможності підприємства визначається порівнянням показників кожної окремої організації з показниками умовно еталонного підприємства. У методиці рейтингової оцінки первинні дані представляються в якості матриці (a_{ij}): на вертикальній осі матриці відображаються номери показників $(i = 1,2...n)$, на горизонтальній – номери підприємств $(j = 1,2...m)$. За кожним показником знаходиться максимальне значення та фіксується у стовпчику умовно еталонного підприємства. Початкові параметри матриці стандартизуються відносно відповідного показника еталонного підприємства за формулою:

$$x_{ij} = \frac{a_{ij}}{a_{ie}},$$

де x_{ij} – стандартизовані показники j-го підприємства.

Для кожного підприємства, яке аналізується, значення його рейтингової оцінки визначається за формулою:

$$R_j = \sqrt{(1 - x_{1j})^2 + (1 - x_{2j})^2 + ... + (1 - x_{nj})^2},$$

де R_j – рейтингова оцінка для j-го підприємства.

Підприємства впорядковуються (ранжуються) у порядку спадання рейтингової оцінки. Найбільший рейтинг має підприємство з мінімальним значенням порівняльної оцінки. При оцінці конкурентної позиції підприємств пропонують враховувати вагомість показників. Згідно з експертними оцінками встановлюються коефіцієнти вагомості, і значення рейтингової оцінки знаходиться за формулою:

$$R_j = \sqrt{f_1(1 - x_{1j})^2 + f_2(1 - x_{2j})^2 + ... + f_n(1 - x_{nj})^2},$$

де $f_1,...f_n$ – вагові коефіцієнти, які визначені експертом [8, с.88].

Встановлені таким чином коефіцієнти вагомості, за нашою думкою, вносять в оцінку суб'єктивність. Аналогічний підхід до оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств реалізується за допомогою розрахунку індексів позиційної та відносної конкурентоспроможності.

Матрицю для рейтингової оцінки виробників зерна

Близнюківського, Валківського та Великобурлуцького районів Харківської області складено за 5 найбільш значимими показниками, які стандартизовані відносно умовно еталонного підприємства. Позиції сільськогосподарських підприємств Харківської області у ринковій конкуренції з аналогічними організаціями у виробництві та збуті зерна визначені і ранжуються в ряд. Конкурентоспроможність організації є узагальнюючим показником діяльності та вміння ефективно використовувати ресурсний потенціал. Вона залежить від продуктивності праці. На основі даних, які використовувались в рейтинговій оцінці, здійсненне групування сільськогосподарських підприємств за показником виробничих витрат на одиницю посівної площі зернових культур. У всіх групах вищий рейтинг спостерігається в тих організаціях, які мають більш низьку трудомісткість виробництва зерна і більш високі ціни реалізації (табл. 3).

В четвертій групі ТОВ «Агротоп» займає першу позицію. Трудомісткість одного центнера зерна в даній організації складає 0,2 люд.-год. і ціна реалізації 1 тони – 2947 грн. Підприємства з найбільшими показниками трудомісткості ПСП «Шарівка» (4,9 люд.-год.) та ПСП «Імені Шевченка» (4,2 люд.-год.) займають 24 і 25 позиції відповідно. Менші витрати на виробництво та більші показники врожайності свідчать про кращу ефективність господарської діяльності, навіть зважаючи на більшу трудомісткість і менші реалізаційні ціни першого підприємства. В третій групі ПП «Агро – Альянс – 2007» при врожайності зернових культур 32 ц/га, трудомісткості 1 ц зерна 0,3 люд.-год. і ціні реалізації 2501 грн. за 1 тону займає 2 позицію. Для порівняння ФГ «СТВ – АГРО» при аналогічній врожайності, але трудомісткості 1,0 люд.-год. і ціні реалізації 2283 грн. займає 9 позицію. В третій групі господарств ТОВ «Софія Близнюки» при меншій трудомісткості, аналогічним показникам врожайності та цін реалізації займає 5 позицію. Операційна діяльність підприємства ФГ «Ольга» відзначається трудомісткістю виробництва на рівні 1,5 люд.-год., врожайністю – 20,9 ц/га, ціною реалізації – 2541 грн. За шкалою рейтингової оцінки організація посідає 14 місце. Дана група представлена господарствами з вищими показниками врожайності, ніж в ФГ «Ольга», наприклад, в ПСП «Мельникове» 24,4 і в ТОВ «Колос Шипуватого» 21,3 ц/га, проте висока трудомісткість 3,7 і 2,0 люд.-год. та порівняно низькі ціни реалізації 1927 і 2744 за 1 тону призводять до низької позиційної конкурентоспроможності.

Таблиця 3

Рейтингова оцінка сільськогосподарських підприємств Близнюківського, Валківського та Великобурлуцького районів Харківської області (згрупованих за витратами 1 га посіву зернових культур), 2013 р.

Назва організації	*Площа посіву зернових, га*	*Витрати на 1га посівної площі, грн.*	*Врожайність, ц/га*	*Трудомісткість, люд/год.*	*Ціна реалізації за 1ц., грн.*	*Позиція рейтингової оцінки*
1 група до 3000 грн.						
ФГ «Зевс – Д»	1350	2151,1	18,4	2,1	2513	18
ТОВ «Колос Шипуватого»	543	2250,5	21,3	2,0	2744	16
ПСП «Мельникове»	215	2359,5	24,4	3,7	1927	23
ФГ «Ольга»	744	2569,9	20,9	1,5	2541	14
ПСП «Шарівка»	1000	2955,0	34,9	4,9	2201	24
2 група від 3001 до 3500 грн.						
ПП «Джерело»	3168	3054,9	27,9	0,8	2356	4
СТОВ «Агроном»	622	3127,0	28,5	2,3	2640	17
ФГ «СТВ – АГРО»	760	3159,2	32,6	1,0	2283	9
ТОВ ім. Газети «Ізвєстія»	1884	3164,0	40,5	1,8	1900	15
ТОВ «Краєвид Агро»	3360	3244,9	45,9	1,4	2600	8
ПСП «Компакт»	458	3379,9	34,7	1,6	2169	13
ТОВ «Агрокомплекс Заповіт»	350	3414,3	36,3	1,0	2142	10
3 група від 3501 до 4500 грн.						
ТОВ «Софія Близнюки»	400	3527,5	32,4	0,6	2274	5
ТОВ «Зоря»	12784	3761,4	37,9	0,9	2495	7
ПП «Агро – Альянс – 2007»	1341	3977,6	32,0	0,3	2501	2
ПСП «Імені Шевченка»	540	4111,1	30,0	4,2	2705	25
ПСП «Маяк»	892	4145,7	81,5	2,4	2642	11
ТОВ «Огульчанське – Плюс»	631	4286,8	42,8	2,4	2451	19
4 група більше ніж 4501 грн.						
ПСП «Нове Життя»	1765	4691,8	59,5	2,4	2986	12
ПУБЛ АТ «Підсереднє»	2361	5218,9	38,9	3,8	3208	22
ТОВ «ВалківськийАгросервіс»	310	5219,5	42,4	2,1	2485	21
ТОВ «Агротоп»	3476	5829,9	67,2	0,2	2947	1
П – О СП «Бурлуцьке»	2873	5967,3	42,6	0,8	2356	6
СТОВ «Лан»	7448	6068,5	52,8	0,5	2423	3
ТОВ «Федорівський»	1698	6961,1	42,6	0,8	3413	20

Рейтингова оцінка характеризує ефективність використання ресурсів на одиницю продукції. В організаціях, які займають перші десять позицій, шість мають площу посівів більшу за 3 тис. гектарів.

Аграрний сектор вирізняється багатогалузевим характером: слабка позиція в одній галузі може бути компенсована сильними позиціями в інших. Для цього пропонують розраховувати галузеві та сукупні (загальні) індекси конкурентоспроможності. Галузевий індекс конкурентоспроможності визначають як відношення фактичного виробництва конкретного виду продукції в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь до змодельованого рівня. Цей індекс показує, наскільки ефективно використовуються виробничі ресурси даного аграрного підприємства відносно середньостатистичного конкурента в певному регіоні [6].

Для інвесторів у прийнятті рішень щодо інвестування засобів у певну організацію і для керівництва організації важливим є визначення її фінансового стану. Оцінка фінансового стану організації не дає повної оцінки конкурентоспроможності, але оцінює ступінь гарантії економічних інтересів учасників організації та її партнерів у фінансових та інших господарських проявах їх діяльності. Також, вона дозволяє своєчасно розпізнати спроможність підприємства фінансувати свою діяльність на розширеній основі. Методики оцінки фінансового стану пропонують розрахунки коефіцієнтів платоспроможності, ліквідності і фінансової стійкості за даними бухгалтерської звітності, а також аудиту різних аспектів діяльності організації [7, с.321].

Висновки. Використання методології оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств дозволяє більш повно дослідити кон'юнктуру аграрних ринків, визначити стратегії конкуренції і створити системи забезпечення конкурентоспроможності на різних рівнях управління. Для створення конкурентного середовища і стимулювання конкуренції між виробниками, збільшення обсягів збуту продукції необхідні організовані ринки. Організація зернових ринків і ринків м'ясної та молочної продукції може успішно здійснюватися в системі переробних підприємств, які мають для цього обладнання. Оцінка суб'єктів економічних відносин на організованих ринках за всіма параметрами буде здійснюватися з високою точністю в результаті отримання повної інформації щодо обсягів потреб в продукції, стандартів якості, цін та обсягів реалізації.

Література

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / [Присяжнюк М. В., Зубець М. В., Саблук П. Т., Месель-Веселяк В. Я.]. – Київ: ННЦ ІАЕ, 2011. – 1008 с.

2. Амбросов В. Я. Оцінка конкурентоспроможності агроформувань: вісник ХНАУ, серія «Економіка АПК і природокористування». / В. Я. Амбросов, Т. Г. Маренич. – Харків: ХНТУСГ, 2009. – С. 23-28.

3. Євчук Л. А. Стратегічне управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств: монографія / Євчук Л. А. – Миколаїв: Вид-ць Прокопчук Т. Ю., 2010. – 340 с.

4. Збарський В. К. Конкурентоспроможність високотоварних сільськогосподарських підприємств / В. К. Збарський, М. А. Місевич – Київ: ННЦ ІАЕ, 2009. – 310 с.

5. Кваша С. Конкурентоспроможність вітчизняної аграрної продукції в умовах вступу України до СОТ / С. Кваша, О. Лука – Економіка України, 2003. – С. 79-86.

6. Красноруцький О.О. Шляхи підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників продовольства та аграрної продукції: зб. наук. праць молодих вчених ТНЕУ. Вип. 13. / О. О. Красноруцький. – Тернопіль: ТНЕУ, 2009. – с. 43-49.

7. Малій О. Г. Фінанси підприємств: начальний посібник / О. Г. Малій. – Харків: Вид-во «міськдрук», 2012. – 354с.

8. Малік М. Й. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми: монографія / М. Й. Малік, О.А. Нужна. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 270 с.

9. Портер М. Э. Конкуренция / М. Э. Портер; [пер. с англ.]. – Москва: «Вильямс», 2005. – 608 с.

10. Трегобчук В. М. Забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки України на внутрішньому і зовнішньому ринках: наукова доповідь / В. М. Трегобчук, Б. Й. Пасхавер – Київ: Ін-т екон. та прогнозув., 2007. – 260 с.

References

1. Ahrarnyi sektor ekonomiky Ukrainy (stan i perspektyvy rozvytku) / [Prysiazhniuk M. V., Zubets M. V., Sabluk P. T., Mesel-Veseliak V. Ia.]. – Kyiv: NNTs IAE, 2011. – 1008 s.

2. Ambrosov V. Ia. Otsinka konkurentospromozhnosti ahroformuvan: visnyk KhNAU, seriia «Ekonomika APK i pryrodokorystuvannia». / V. Ia. Ambrosov, T. H. Marenych. Kharkiv: KhNTUSH, 2009. – S. 23-28.

3. Ievchuk L. A. Stratehichne upravlinnia konkurentospromozhnistiu silskohospodarskykh pidpryiemstv: monohrafiia / Yevchuk L. A. – Mykolaiv: Vyd-ts Prokopchuk T. Iu., 2010. – 340 s.

4. Zbarskyi V. K. Konkurentospromozhnist vysokotovarnykh silskohospodarskykh pidpryiemstv / V. K. Zbarskyi, M. A. Misevych – Kyiv: NNTs IAE, 2009. – 310 s.

5. Kvasha S. Konkurentospromozhnist vitchyznianoi ahrarnoi produktsii v umovakh vstupu Ukrainy do SOT / S. Kvasha, O. Luka Ekonomika Ukrainy, 2003. – S. 79-86.

6. Krasnorutskyi O. O. Shliakhy pidvyshchennia konkurentospromozhnosti vitchyznianykh vyrobnykiv prodovolstva ta ahrarnoi produktsii: zb. nauk. prats molodykh vchenykh TNEU. Vyp. 13. / O. O. Krasnorutskyi. – Ternopil: TNEU, 2009. – s. 43-49.

7. Malii O. H. Finansy pidpryiemstv: nachalnyi posibnyk / O.H. Malii. – Kharkiv: Vyd-vo «miskdruk», 2012. – 354s.

8. Malik M. I. Konkurentospromozhnist ahrarnykh pidpryiemstv: metodolohiia i mekhanizmy: monohrafiia / M. I. Malik, O. A. Nuzhna. – K.: NNTs IAE, 2007. – 270 s.

9. Porter M. Je. Konkurencija / M. Je. Porter; [per. s angl.]. – Moskva: «Vil'jams», 2005. – 608 s.

10. Trehobchuk V. M. Zabezpechennia konkurentospromozhnosti ahrarnoho sektora ekonomiky Ukrainy na vnutrishnomu i zovnishnomu rynkakh: naukova dopovid / V. M. Trehobchuk, B. I. Paskhaver – Kyiv: In-t ekon. ta prohnozuv., 2007. – 260 s.

Даниленко В.В. Методичні особливості оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств.

Стаття присвячена обґрунтуванню методики оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. Представлені методи оцінки конкурентоспроможного середовища, характеристика основних видів продукції сільського господарства та оцінка конкурентоспроможності підприємств Харківської області у виробництві зерна. Впровадження представленої методики економічними підрозділами сільськогосподарських підприємств дасть змогу розробки розгорнутої стратегії конкурентної поведінки даних підприємств та підвищення їх конкурентоспроможності.

Ключові слова: *цільові ринки, олігопсонія, конкурентоспроможність, рейтингова оцінка, сільськогосподарське підприємство.*

Даниленко В.В. Методические особенности оценки конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий.

Статья посвящена обоснованию методики оценки конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий. Представлены методы оценки конкурентоспособной среды, характеристика основных видов продукции сельского хозяйства и оценка конкурентоспособности предприятий Харьковской области в производстве зерна. Внедрение представленной методики экономическими подразделениями сельскохозяйственных предприятий предоставит возможность разработки развернутой стратегии

конкурентного поведения данных предприятий и повышения их конкурентоспособности.

Ключевые слова: *целевые рынки, олигопсония, конкурентоспособность, рейтинговая оценка, сельскохозяйственное предприятие.*

Danylenko V. Methodological peculiarities of an estimation of competitiveness of agricultural enterprises.

The article is devoted to methodology for assessing the competitiveness of agricultural enterprises. The methods of evaluation of the competitive environment, the characteristics of the main types of agricultural products and assessment of the competitiveness of grain producers in Kharkov region are presented. There will be a more substantial opportunity to create competitive strategies and increase the level of competitiveness of agricultural enterprises, if presented methodology is implemented by economic departments of mentioned enterprises.

Key-words: *target markets, oligopsony, competitiveness, rating score, agricultural enterprise.*

УДК 005.8:005

ІННОВАЦІЙНИЙ ПРОЕКТ ЯК ОБ'ЄКТ УПРАВЛІННЯ

ЗАЇКА С.О., К.Е.Н., ДОЦЕНТ, ГРІДІН О.В., СТ. ВИКЛАДАЧ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА

Постановка проблеми у загальному вигляді. В даний час інвестиційні проекти швидко проникають в сферу унікальних новаторських технологій і принципово нових виробництв. При цьому управління проектами є тим інструментом, який допомагає найбільш ефективним чином отримати унікальний продукт при заданих обмеженнях у часі, вартості, якості. Значна кількість підприємств, які не були прихильниками управління проектами в минулому, нині сприймають управління проектами як найбільш ефективний засіб не тільки виживання, але й розвитку в ринкових умовах господарювання [10, 14].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляду інноваційних проектів як об'єкту управління присвячено праці багатьох як закордонних, так і вітчизняних вчених-економістів, серед яких: Бушуєв С.Д. [5], Бушуєва Н.С. [6], Дорош М.С. [11], Кунда Н.Т. [17], Марченко К.Є. [18], Молоканова В.М. [20], Россошанска О.В. [22], Тесленко П.А. [24] та інші.

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження є з'ясування значення ключових категорій теорії управління проектами, таких як «інноваційний проект» і «управління проектом» та вивчення сутності концепції управління інноваційними проектами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Щоб зрозуміти сутність теорії управління проектами, необхідно дослідити значення її ключових категорій, таких як «проект» і «управління проектом».

Єдиного загальноприйнятого формулювання терміну «проект» не існує ні у вітчизняній, ні в зарубіжній літературі. Термін «проект» походить від латинського слова «*projectus*», що означає «кинутий вперед, виступаючий». Донедавна спеціалісти трактували його як креслення, пояснювальну записку і кошториси, на основі яких можна здійснити певне будівництво, або як текст, що передує документу – плану, договору, угоді. Існує значна кількість варіантів визначення поняття «проект», які зустрічаються в довідковій та науковій літературі.

Відповідно до міжнародного стандарту, який створює загальну платформу для полегшення обміну знаннями та гармонізації принципів, термінів і процесів управління проектами, та являє собою посібник з управління проектами ISO 21500, під проектом розуміють унікальний набір процесів з скоординованих і керованих завдань з датами початку та закінчення, розроблених для досягнення мети [3].

В британському стандарті BS 6079-1:2000 термін «проект» визначається як «унікальна сукупність скоординованих дій (робіт) з певними початком та закінченням, що здійснюється певною особою або підприємством для досягнення мети у завчасно визначені терміни, витрати та параметри виконання» [2, с. 4].

За визначенням англійської асоціації проект-менеджерів, проект – це «окреме підприємство з визначеними цілями, які враховують вимоги до часу, вартості та якості результатів, що досягаються» [1, с. 12].

В словнику-довіднику з питань управління проектами термін «проект» визначено як «конкретне завдання з визначеними вихідними даними й зазначеними результатами, що зумовлюють спосіб його рішення» [23, с. 54].

Всесвітньовідомий спеціаліст з управління проектами Рассел Арчибальд визначає проект як «комплекс зусиль, які здійснюються з метою одержання визначених унікальних результатів в межах відведеного часу і в рамках узгодженого бюджету, що виділяється на фінансування ресурсів, які використовуються під час реалізації проекту» [4, с. 18].

На думку Ю.І. Попова і О.В. Яковенка «проект – це певне підприємство з встановленими цілями, досягнення яких визначає завершення проекту. Також проектом може бути окреме підприємство з певною метою, яка враховує вимоги з часу, вартості та якості результатів, що досягаються» [21, с. 11].

І.І. Мазур, В.Д. Шапіро та Н.Г. Ольдерогге визначають проект як «сукупність цілей на вході (проблеми) та результату на виході (розв'язання проблеми), пов'язаними засобами реалізації» [26, с. 9].

А.А. Бовін, Л.Є. Чередникова та В.А. Якимович пропонують визначати проект як діяльність, захід, які припускають здійснення комплексу будь-яких дій, що забезпечують досягнення певних цілей. Або як систему технічних, організаційно-правових та розрахунково-фінансових документів, необхідних для здійснення будь-яких дій [25].

В.І. Веретенников, Л.М. Тарасенко та Г.І. Гевлевич під проектом розуміють комплекс науково-дослідних, проектно-конструкторських, соціально-економічних, організаційно-господарських та інших заходів, пов'язаних з ресурсами, виконавцями та термінами, відповідно оформлених і направлених на зміну об'єкта управління, що забезпечує ефективність розв'язання основних завдань та досягнення відповідних цілей за певний період. Кінцевими цілями проектів є створення та освоєння нової техніки, технології, матеріалів тощо. На їх погляд проект – це задум (завдання, проблема) та необхідні засоби його реалізації з метою досягнення бажаного економічного, технічного, технологічного чи організаційного результату [8].

З наведених вище визначень випливає, що спільними для всіх проектів ознаками є:

– спрямованість на досягнення конкретних цілей;
– координоване виконання взаємопов'язаних операцій;
– обмеження за часом і ресурсами;
– унікальність (неповторність).

На відміну від загального планування на підприємстві проект являє собою одноразову нециклічну діяльність. Незважаючи на це, проектний підхід все частіше застосовується до процесів, що мають довгостроковий і безперервний характер. У цьому випадку варто враховувати, що проект існує рівно стільки часу, скільки потрібно для отримання конкретного результату. З точки зору системного підходу проект – обмежена за часом, організована певним чином цілеспрямована зміна окремої системи, обмежена бюджетом всіх видів ресурсів, що містить конкретні вимоги до параметрів кінцевого результату. Також проект може розглядатися як процес переходу з початкового стану в кінцевий, що передбачає отримання конкретного результату за участі певних обмежень і механізмів.

Формулювання мети (цілі) лежить в основі будь-якого проекту. Ціль для проекту – це конкретний вимірний результат найбільш успішної реалізації проекту при конкретних заданих обмеженнях і умовах забезпечення.

Для виявлення і усвідомлення цілей, складу і змісту проекту, його успішної реалізації необхідно визначити структуру робіт проекту. Для цього використовується метод декомпозиції робіт.

До найбільш суттєвих елементів структури проекту відносять:

1. Дерево цілей і результатів.
2. Бюджет проекту.
3. Матрицю розподілу робіт у часі і за виконавцями.
4. Мережеву модель проекту.
5. Матрицю розподілу і мінімізації ризиків.
6. Графік забезпечення ресурсами.
7. Графік фінансування проекту.
8. Матрицю розподілу відповідальності.
9. Структурну декомпозицію контрактів.
10. Структурну модель організації проекту [15].

Основною вимогою, що пред'являється до структури проекту, є деталізація елементів структури за рівнями. Реалізація будь-якого проекту відбувається в певному середовищі, що має на нього безпосередній вплив.

Прийнято розрізняти внутрішнє середовище проекту (умови спільної праці керівника проекту і його команди), мікрооточення проекту (сфери безпосередньої взаємодії всіх учасників реалізації проекту) та макрооточення проекту (політичні, загальноекономічні, правові та інші умови реалізації проекту, які мають на нього прямий вплив).

Такий напрям менеджменту, як управління проектами з'явився в нашій країні відносно нещодавно.

В.І. Веретенников, Л.М. Тарасенко та Г.І. Гевлевич характеризують управління проектами як «процес управління командою і ресурсами проекту за допомогою специфічних методів, завдяки яким проект завершується успішно й досягає своєї мети» [8].

В свою чергу І.І. Мазур, В.Д. Шапіро та Н.Г. Ольдерогге надають визначення управління проектами як «мистецтво керівництва і координації людських і матеріальних ресурсів протягом життєвого циклу проекту шляхом застосування системи сучасних методів і техніки управління для досягнення визначених у проекті результатів за складом і обсягом робіт, вартості, часу, якості й задоволення учасників проекту [26, с. 23].

Існує і більш розширене визначення: управління проектами – це застосування знань, досвіду, методів і засобів до робіт проекту для задоволення вимог, що пред'являються до проекту, і очікувань учасників проекту [25]. Щоб задовольняти цим вимогам і очікуванням, необхідно знайти оптимальне поєднання між цілями, термінами, витратами, якістю та іншими характеристиками проекту.

У сучасній теорії управління проектами прийнято виділяти технічні та технологічні, а також соціальні та культурологічні аспекти. Перша група полягає, в першу чергу, в необхідності розробки документації, забезпеченні, організації процесів і виконанні проектних робіт. Друга – в забезпеченні згуртованості проектної команди, організації переговорів, розподілі групових (командних) ролей.

Управління проектами відрізняється від традиційного менеджменту завжди змінним колом завдань, які стоять перед керівником проекту, досить високим рівнем невизначеності його повноважень, використанням переважно гнучких проектних (матричних) організаційних структур.

Головною метою інноваційного проекту є втілення нових знань в новому продукті, технології, соціальному середовищі тощо. Для інноваційного проекту характерні загальні ознаки проектів, особливе місце серед яких займає неповторність або, іншими словами, новизна [13]. Управління інноваційними проектами можна визначити як управління комплексом заходів і дій, спрямованих на досягнення цілей проекту, обумовленого реалізацією інноваційного процесу. Прийнято вважати, що основу сучасної теорії та методології управління проектами складають лише досягнення минулого століття, хоча це зовсім не означає, що при здійсненні великомасштабних проектів в давнину не використовувалися технології управління проектами.

Хоча управління проектами існувало ще з початку виникнення цивілізації, до 1900 року творчі архітектори та інженери управляли інженерними проектами самотужки, та лише в XX столітті управління проектами прийняло якісно новий унікальний вид керівництва, а в кінці XIX століття в окремих країнах почали реалізовуватися великомасштабні будівельні проекти, що вимагали не тільки переробки величезного обсягу сировини і матеріалів, а й організації роботи тисяч працівників, узгодження діяльності десятків і сотень постачальників і підрядників.

На початку XX століття Фредерік Тейлор провів ряд численних експериментів, спрямованих на дослідження трудових процесів і продуктивності, які стали основою цілої низки сучасних інструментів управління проектами. Пізніше його учень Генрі Гант вивчив

послідовності операцій, що виконуються працівниками. Запропоновані ним аналітичні діаграми і до сьогодні є актуальним засобом управлінського аналізу.

Фундатор класичної школи управління, Анрі Файоль виділив п'ять основних функцій менеджменту (планування, організація, аналіз, координація, контроль), що стали концептуальною основою управління проектами. Під час Другої світової війни, в умовах жорстокої економії всіх видів ресурсів і часу для виконання величезної кількості інженерних робіт було розроблено складні методи мережевого планування, які у повоєнні роки поширились в різних галузях і сферах діяльності. В цей час великі промислові корпорації почили застосування подібних методик для розробки нових видів продукції, модернізації виробництва тощо. Так у 1956 р М.Р. Уолкер з корпорації «Du Pont de Nemours Co.» і Джон Келлі з корпорації «Remington Rand» спробували використовувати ЕОМ для складання планів-графіків великих комплексів робіт, в результаті чого був створений раціональний і простий метод опису проекту з використанням ЕОМ (метод критичного шляху) або CPM (Critical Path Method). Корпорацією «Lockheed Aircraft» та консалтинговою фірмою «Booz, Allen & Hamilton» для реалізації проекту розробки ракетної системи «Polaris» був створений метод аналізу і оцінки програм PERT (Program Evaluation and Review Technique) [9, с. 10].

У зарубіжній літературі основоположником теорії та методології управління проектами називають відомого проектного керівника з німецької фірми «Dornier» Роланда Гутча, який в 1937 році підготував першу розробку з матричної організації для керівництва і здійснення складних проектів, а в 1965 році організував Міжнародну асоціацію управління проектами «Інтернет», яка об'єднує більше двадцяти великих національних асоціацій в галузі управління проектами.

Управління проектами в СРСР зародилося в 20-30-ті роки минулого століття в період індустріалізації. В цей час було реалізовано ряд великомасштабних проектів: ДЕЕЛРО, Дніпрогес, створення великих територіально-індустріальних комплексів тощо.

Активний розвиток і впровадження методів мережевого планування і управління почалось наприкінці 50-х років XX століття, а вже наприкінці 60-х років в СРСР були розроблені унікальні мережеві моделі, значно більш гнучкі і потужні, ніж закордонні аналоги (CPM і PERT), які в 1975 році застосовувались вже на понад 15 % будівництв в країні.

Розвиток мережевого планування активізувався з появою спеціальних науково-дослідних інститутів, з початком викладання

передових методів у вищих навчальних закладах СРСР. У 80-ті роки вдосконалені методи мережевого планування і управління проектами перейшли на якісно новий рівень використання – в складі автоматизованих систем управління.

Нині управління проектами – це визнана галузь менеджменту, а інструментарій управління проектами використовується в усіх сферах цілеспрямованої діяльності.

У більшості розвинених країн світу органи влади використовують засоби управління проектами в повсякденній діяльності не тільки для реалізації великих державних проектів, а й для організації ефективного функціонування власного апарату. Використання технологій управління проектами нині є обов'язковим при реалізації інвестиційних та будівельних проектів.

На сьогодні концепція управління проектами базується на понятті «інноваційний проект», яке виступає не тільки як об'єкт управління, що характеризується особливими рисами, а й як базова властивість управління інноваційним проектом.

При цьому інноваційний проект розглядають як діяльність або особливим чином організований комплекс робіт, спрямований на вирішення певної задачі або досягнення певної мети, виконання якого обмежено в часі, а також пов'язане зі споживанням певних фінансових, матеріальних і трудових ресурсів. Під «роботою» в даному випадку розуміється елементарна, неподільна частина даного комплексу дій [16].

В цей же час поняття «управління інноваційним проектом» розглядається як форма цільового управління інноваційною діяльністю, процес здійснення інновацій, в ході якого відбувається ув'язка фаз, функцій і підсистем управління проектом [26, с. 46].

Якщо проект пов'язаний із залученням інвестицій, то він носить назву «інвестиційного проекту». Якщо інвестуються проекти в інноваційній сфері економіки, то зазвичай говорять про інноваційні проекти та, відповідно, про інноваційно-інвестиційну діяльність [12].

Інноваційні проекти – це більш вузьке поняття, ніж інвестиційні проекти. Будь-який інноваційний проект – це і інвестиційний проект, але в той же час інноваційні проекти мають свої особливості, які можуть слугувати підставою для виділення їх в окремий клас [7].

Метою інвестиційного проекту є певна зміна, що відбувається на підприємстві, в тому числі і просте розширення виробництва, тоді як мета інноваційного проекту – створення нового продукту (якщо це продуктова інновація) або введення нової технологічної лінії (якщо це процесна інновація). При цьому новизна може бути не абсолютна, а

відносна, тобто продукція, що виробляється є новою тільки для конкретного підприємства або навіть для окремого регіону.

Інноваційний проект має також більшу ступінь невизначеності, ніж інвестиційний проект. Це пов'язано з тим, що досить важко передбачити як нова продукція буде сприйнята споживачем, тобто досить важко прогнозувати майбутні грошові потоки від її продажу.

Існує також різниця між цими проектами в можливих термінах їх виконання. Інноваційні проекти можуть виконуватися значно довше від будь-якого інвестиційного проекту, терміни виконання якого можна передбачити з досить великою точністю [19].

Також має місце певна специфіка управління інноваційними проектами, коли досвід, отриманий в управлінні звичайними інвестиційними проектами, може відіграти досить сумну роль при застосуванні його на невизначену проектну продукцію. Це стосується практично всіх стадій інноваційного проекту. Специфіка існує в усьому, починаючи від відбору проектів і закінчуючи специфікою просування на ринок інноваційних товарів.

Висновки. Теорія управління інноваційними проектами є методологічною базою високоефективного управління інвестиціями в інноваційній сфері економіки країни. Це пояснюється тим, що концепція управління інноваційними проектами розглядає проект як інструмент зміни вихідного стану інноваційної сфери будь-якої соціально-економічної системи.

На сьогодні інструментарій управління проектами застосовується у всіх сферах цілеспрямованої діяльності. При цьому більшість розвинених країн використовує засоби управління проектами в повсякденній діяльності не тільки для впровадження великих державних проектів, але і для організації ефективної реалізації проектів будь-якої інноваційної сфери економіки.

Література

1. A Guide to the Project management Body Knowledge. Project Management Institute Standards Committee. 2000 Edition., 2000. – 224 p.

2. British Standard BS 6079-1 : 2000. Project management – Part 1 : Guide to Project management. – 182 p.

3. ISO 21500: «Guidance on project management», 2012, 36 p. [Electronic resource]. – Access mode : http://www.isopm.ru/podgotovka/standarty/standart-iso-21500.

4. Арчибальд Р. Управление высокотехнологичными программами и проектами / [Пер. с англ. Мамонтова Е.В.]; Под ред. Баженова А.Д., Арефьева А.О. – [3-е изд., перераб. и доп.] – М. : Компания АйТи; ДМК Пресс, 2004. – 472 с.

5. Бушуев С.Д. Геном методологий управления проектами как универсальная модель знаний / С.Д. Бушуев, С.И. Неизвесный // Управління розвитком складних систем. – 2013. – Вип. 14. – С. 15 – 17.

6. Бушуева Н.С. Системная формализация управления проектами в рамках проактивного подхода к развитию организаций / Н.С. Бушуева, Л.Д. Мысник, М.Н. Олексеенко // Управління проектами та розвиток виробництва. – 2009. – № 2. – С. 5 – 11.

7. Валдайцев С.В. Оценка бизнеса и инновации / С.В. Валдайцев – М. : Филинъ, 2007. – 336 с.

8. Веретенников В.І. Управління проектами: [Навчальний посібник] / В.І. Веретенников, Л.М. Тарасенко та Г.І. Гевлевич. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 280 с.

9. Войку И.П. Управление проектами: [Конспект лекций] / И.П. Войку – Псков : Псковский государственный университет, 2012. – 204 с.

10. Гарольд К. Стратегическое планирование для управления проектами с использованием модели зрелости (Strategic Planning for Projects Management Using a Project Management Maturity Model) / К. Гарольд. – Изд-во : ДМК пресс, Компания АйТи, 2003. – 320 с.

11. Дорош М.С. Інтеграція систем управління проектами в систему організації на різних етапах розвитку / М.С. Дорош, А.В. Ребенок // Управління проектами та розвиток виробництва. – 2009. – № 4. – С. 21-28.

12. Заїка С.О. Передумови створення інноваційно-інвестиційних проектів в аграрних формуваннях / С.О. Заїка // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційні засади сталого розвитку національного господарства». – Кам'янець-Подільський : Видавничий дім «Гельветика», 2014. – Ч. 1. – С. 66 – 70.

13. Заїка С.О. Теоретичні аспекти управління інвестиційно-інноваційною діяльністю аграрних підприємств / С.О. Заїка // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і менеджмент». – Випуск 11. – 2015. – С. 101 – 106.

14. Заїка С.О. Фактори формування інноваційного потенціалу підприємств / С.О. Заїка // Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. – Том 20. – Випуск 6. – 2015. – С. 94 – 97.

15. Заренков В.А. Управление проектами: учеб. пособие. / В.А. Заренков. – [2-е изд.]. – М. : Изд-во АСВ, 2006. – 312 с.

16. Инновационный менеджмент: [Справ. пособие] / Под ред. П.Н. Завлина, А.К. Казанцева, Л.Э. Миндели. – М., ЦИСН, 2008. – 568 с.

17. Кунда Н.Т. Сучасні засоби управління проектами / Н.Т. Кунда, Н.М. Крамарчук // Управління проектами, системний аналіз і логістика. Технічна серія. – 2012. – Вип. 9. – С. 89 – 94.

18. Марченко К.Є. Управління розробкою інноваційних проектів / К.Є. Марченко // Управління розвитком. – 2013. – № 12. – С. 131 – 132.

19. Михайлов Р.А. Оценка вклада инноваций в изменение стоимости компаний / Р.А. Михайлов – СПб, 2009. – 147 с.

20. Молоканова В.М. Модель життєвого циклу як основа проектного управління / В.М. Молоканова // Управління проектами та розвиток виробництва. – 2009. – № 3. – С. 30 – 37.

21. Попов Ю.И. Управление проектами : [учеб. пособие] / Ю.И. Попов, О.В. Яковенко – М.: ИНФРА-М, 2007. – 208 с.

22. Россошанская О.В. Качественная основа количественного аспекта компетентностной методологии в управлении проектами / О.В. Россошанская // Управління проектами та розвиток виробництва. – 2009. – № 1. – С. 75 – 81.

23. Словник-довідник з питань управління проектами / За ред. Бушуєва С.Д. – К. : ВД «Ділова Україна», 2001. – 640 с.

24. Тесленко П.А. Эволюционная теория и синергетика в управлении проектами / П.А. Тесленко // Управління проектами та розвиток виробництва. – 2010. – № 4. – С. 44 – 49.

25. Управление инновациями в организации: [учеб. пособие] / А.А. Бовин, Л.Е. Чередникова, В.А. Якимович. – [2-е изд., стер.]. – М. : Издательство «Омега-Л», 2008. – 415 с.

26. Управление проектами: [Учебное пособие] / И.И. Мазур, В.Д. Шапиро, Н.Г. Ольдерогге / Под общ. ред. И.И. Мазура. – [4-е изд.] – М. : Омега-Л, 2014. – 664 с.

References

1. A Guide to the Project management Body Knowledge. Project Management Institute Standards Committee. (2000). Edition., p. 224.

2. British Standard BS 6079-1:2000. Project management. Guide to Project management, Part 1, p. 182.

3. ISO 21500: «Guidance on project management» (2012). p. 36. isopm.ru Retrieved from http://www.isopm.ru/podgotovka/standarty/standart-iso-21500.

4. Archibal'd R., (2004). Upravlenie vysokotekhnologichnymi programmami i proektami [Managing high-technology programs and projects]. Bazhenova A.D., Aref'eva A.O. (Ed.). (trans. (3d ed.). Moscow: Kompaniya AyTi; DMK Press, p. 472 [in Russian].

5. Bushuev S.D., Neizvesnyy S.I. (2013). Genom metodologiy upravleniya proektami kak universal'naya model' znaniy [Genome of methodologies of project management as a universal model of knowledge]. Upravlinnya rozvytkom skladnykh system – Managing the development of complex systems, Vyp. 14, pp. 15-17 [in Russian].

6. Bushueva N.S., Mysnik L.D., Olekseenko M.N. (2009). Sistemnaya formalizatsiya upravleniya proektami v ramkakh proaktivnogo podkhoda k razvitiyu organizatsiy [System of formalization of project management within the projective approach to development organizations]. Upravlinnya proektamy ta rozvytok vyrobnytstva – Project management and development of production, No 2, pp. 5 – 11 [in Russian].

7. Valdaytsev S.V. (2007). Otsenka biznesa i innovatsii [Valuation of business and innovation]. Moscow: Filin, p. 336 [in Russian].

8. Veretennykov V.I., Tarasenko L.M., Hevlevych H.I. (2006). Upravlinnya proektamy. [The project management]. Kyiv: Center textbooks, p. 280 [in Ukrainian].

9. Voyku I.P. (2012). Upravlenie proektami. [Project Management]. Pskov: Pskov State University, p. 204 [in Russian].

10. Garol'd K. (2003). Strategicheskoe planirovanie dlya upravleniya proektami s ispol'zovaniem modeli zrelosti. [Strategic Planning for Projects Management Using a Project Management Maturity Model]. Izd-vo: DMK press, Kompaniya AyTi, p. 320 [in Russian].

11. Dorosh M.S., Rebenok A.V. (2009). Intehratsiya system upravlinnya proektamy v systemu orhanizatsiyi na riznykh etapakh rozvytku [Integration of project management in the organization at various stages of development]. Upravlinnya proektamy ta rozvytok vyrobnytstva – Project management and production development, No 4, pp. 21 – 28 [in Ukrainian].

12. Zayika S.O. (2014). Peredumovy stvorennya innovatsiyno-investytsiynykh proektiv v ahrarnykh formuvannyakh [Background of innovation and investment projects in agrarian formations]. Innovative principles of sustainable development of the national economy: Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiya – International scientific-practical conference. (pp. 66 – 70). Kam'yanets'-Podil's'kyy: Vydavnychyy dim «Hel'vetyka», Part 1 [in Ukrainian].

13. Zayika S.O. (2015). Teoretychni aspekty upravlinnya investytsiyno-innovatsiynoyu diyal'nistyu ahrarnykh pidpryyemstv [The theoretical aspects of investment and innovation activity agricultural enterprises]. Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya «Ekonomika i menedzhment» – Scientific Journal of International Humanitarian University. The series "Economics and

Management", Vypusk 11, pp. 101-106 [in Ukrainian].

14. Zayika S.O. Faktory formuvannya innovatsiynoho potentsialu pidpryyemstv / S.O. Zayika // Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Ekonomika. – Tom 20. – Vypusk 6. – 2015. – S. 94-97 [in Ukrainian].

15. Zarenkov V.A. (2006). Upravlenie proektami [Project Management]. (2d ed.). Moscow: Izd-vo ASV, p. 312 [in Russian].

16. Zavlina P.N., Kazantseva A.K., Mindeli L.E. (Eds.). (2008). Innovatsionnyy menedzhment. [Innovation Management]. Moskow: TsISN, p. 568 [in Russian].

17. Kunda N.T., Kramarchuk N.M. (2012). Suchasni zasoby upravlinnya proektamy [Modern Project Management]. Upravlinnya proektamy, systemnyy analiz i lohistyka. Tekhnichna seriya – Project management, systems analysis and logistics. Technical Series, Vypusk 9, pp. 89 – 94 [in Ukrainian].

18. Marchenko K.Ye. (2023). Upravlinnya rozrobkoyu innovatsiynykh proektiv [Managing the development of innovative projects]. Upravlinnya rozvytkom – Development Management, No 12, pp. 131 – 132 [in Ukrainian].

19. Mikhaylov R.A.(2009). Otsenka vklada innovatsiy v izmenenie stoimosti kompaniy [Evaluation of innovations contribute to the change in the value of companies]. St. Petersburg, p. 147 [in Russian].

20. Molokanova V.M. (2009). Model' zhyttyevoho tsyklu yak osnova proektnoho upravlinnya [Model life cycle as a basis for project management]. Upravlinnya proektamy ta rozvytok vyrobnytstva – Project management and production development. No 3, pp. 30 – 37 [in Ukrainian].

21. Popov Yu.I., Yakovenko O.V. (2007). Upravlenie proektami. [Project Management]. Moskow: INFRA-M, pp. 208 [in Russian].

22. Rossoshanskaya O.V. (2009). Kachestvennaya osnova kolichestvennogo aspekta kompetentnostnoy metodologii v upravlenii proektami [The qualitative aspect of competence basis of quantitative methodology in project management]. Upravlinnya proektami ta rozvitok virobnitstva – Project management and production development. No 1, pp. 75 – 81 [in Russian].

23. Bushuyeva S.D. (Eds.). (2001). Slovnyk-dovidnyk z pytan' upravlinnya proektamy [Glossary Directory Project Management]. Kyiv: VD «Dilova Ukrayina», p. 640 [in Ukrainian].

24. Teslenko P.A. (2010). Evolyutsionnaya teoriya i sinergetika v upravlenii proektami [Evolutionary theory and synergy in project]. Upravlinnya proektamy ta rozvytok vyrobnytstva – Project management

and production development. No 4, pp. 44 – 49 [in Russian].

25. Bovin A.A., Cherednikova L.E., Yakimovich V.A. (2008). Upravlenie innovatsiyami v organizatsii. [Management of innovations in the organization]. (2-d ed.). – Moscow: «Omega-L», p. 415 [in Russian].

26. Mazur I.I., Shapiro V.D., Ol'derogge N.G. (2014). Upravlenie proektami. [Project Management]. Mazur I.I. (Ed.). – [4-e izd.] – Moscow: Omega-L, p. 664 [in Russian].

Заїка С.О., Грідін О.В. Інноваційний проект як об'єкт управління.

Управління проектами є інструментом, який найбільш ефективно допомагає отримати унікальний продукт при заданих обмеженнях в часі, вартості, якості. Нині більшість підприємств, які раніше не були прихильниками управління проектами, сприймають його як найбільш ефективний засіб не тільки виживання, але й розвитку в ринкових умовах господарювання.

Метою даного дослідження є з'ясування значення ключових категорій теорії управління проектами, таких як «інноваційний проект» і «управління проектом» та вивчення сутності концепції управління інноваційними проектами.

В процесі дослідження встановлено, що теорія управління інноваційними проектами є методологічною базою високоефективного управління інвестиціями в інноваційній сфері економіки країни. Це пояснюється тим, що концепція управління інноваційними проектами розглядає проект як інструмент зміни вихідного стану інноваційної сфери будь-якої соціально-економічної системи.

Нині більшість розвинених країн світу використовує засоби управління проектами в повсякденній діяльності не тільки для впровадження великих державних проектів, але і для організації ефективної реалізації проектів інноваційної сфери економіки.

Ключові слова: *інноваційний проект, проект-менеджмент, бюджет проекту, управління проектами.*

Заика С.А., Гридин А.В. Инновационный проект как объект управления.

Управление проектами является инструментом, который наиболее эффективно помогает получить уникальный продукт при заданных ограничениях по времени, стоимости, качеству. В настоящее время большинство предприятий, которые ранее не были сторонниками управления проектами, воспринимают его как наиболее эффективное средство не только выживания, но и развития в рыночных условиях хозяйствования.

Целью данного исследования является изучение значения ключевых категорий теории управления проектами, таких как «инновационный проект» и «управление проектами» и постижение сущности концепции управления инновационными проектами.

В процессе исследования установлено, что теория управления инновационными проектами является методологической базой высокоэффективного управления инвестициями в инновационной сфере экономики страны. Это объясняется тем, что

концепция управления инновационными проектами рассматривает проект как инструмент изменения исходного состояния инновационной сферы любой социально-экономической системы.

В настоящее время большинство развитых стран мира используют средства управления проектами в повседневной деятельности не только для внедрения крупных государственных проектов, но и для организации эффективной реализации проектов инновационной сферы экономики.

Ключевые слова: *инновационный проект, проект-менеджмент, бюджет проекта, управление проектами.*

Zaika S.A., Gridin A.V. Innovative project management as an object.

Project management is a tool that most effectively helps to get a unique product under the given constraints of time, cost and quality. Currently, most companies that previously were not supporters of the project management perceive it as the most effective means to not only survive, but also development in market conditions.

The aim of this study is to ascertain the value of the key categories of the theory of project management, such as «innovative project» and «project management» and study the nature of the concept of innovative projects.

The study found that the theory of innovative projects is highly methodological basis of investment management in the innovation sphere of the economy. This is because the concept of innovative project considers the project as a tool to change the original state of innovation sphere of any socio-economic system.

Currently, most developed countries use projects in the daily activities of management tools not only for the implementation of major public projects, but also for effective implementation of projects of innovative sectors of the economy.

Keywords: *innovative design, project management, project budget.*

УДК 65.012.122

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ, ЩО ПОКЛАДЕНІ В ОСНОВУ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЬ

КОЛОМІЄЦЬ Н.О., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА ЗООВЕТЕРИНАРНА АКАДЕМІЯ

Постановка проблеми у загальному вигляді. Наука є складовою загальнолюдської культури, і тому кожна людина має знати, що таке наука, наукові дослідження та як вони проводяться. Як показує статистика, 5-10 % випускників вищих навчальних закладів стають вченими, тобто наукова діяльність стає їх професійною роботою. З наукою вони безпосередньо стикаються, працюючи керівниками державних установ та підприємцями. В першому випадку

вони сприяють прискоренню науково-технічного прогресу, в другому - збільшенню особистого прибутку, що є особливо важливим в умовах ринкової економіки. Наукові знання, методичні підходи до їх отримання, самі вчені стають товаром, який в умовах за негайним прибутком поки що користується недостатнім запитом суспільства й держави. Але відомо, що економіка будь-якої держави з однієї сторони залежить від успіхів галузі науково-технічного прогресу, а з другої - впливає на інтенсивність наукових досліджень та науково-технічних розробок. В Україні наукова діяльність регламентується Законом України «Про наукову та науково-технічну діяльність», який є основою цілеспрямованої політики в забезпеченні використання досягнень вітчизняної та світової науки і техніки для задоволення соціальних, економічних, культурних та інших потреб.

Успішне оволодіння навичками наукового дослідження і творчої роботи магістрами допомагає їм порівняно легко включатися в професійну діяльність, переводити наукові знання в площину практичного використання міцного безпечного розвитку, в якому особливо велике значення належить науці, яка спроможна забезпечити методологічні та технологічні основи всіх необхідних змін. Тому завданням цього матеріалу є висвітлення теоретичних основ, питань методики, технології та організації науково-дослідницької діяльності, тобто формування теоретичного й практичного підґрунтя для ефективного, кваліфікованого проведення наукових досліджень студентами, магістрами, як у процесі навчання у вузі, так і на практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для сучасного виробництва характерним є широке застосування наукових знань. Складність науки обумовила розмаїтість визначень її предмету. Вихідною основою розуміння науки є сама наукова діяльність, наукова творчість, а також вивчення загальних та специфічних законів природи і суспільства. Поняття «наука» формується на основі єдиного гносеологічного і соціологічного підходу до розкриття її природи. Наука – це сфера дослідницької діяльності, що спрямована на виробництво нових знань про природу, суспільство і процеси мислення. Вона містить у собі всі умови і моменти цього виробництва. А саме: учених з їх знаннями і здібностями, кваліфікацією і досвідом, з поділом і кооперацією наукової праці, наукові установи, експериментальне і лабораторне устаткування, методи науково-дослідної роботи, поняття і категоріальний апарат, систему наукової інформації, а також усю суму знань, які виступають як попередні посилання, або засоби чи результати наукового пізнання. В історії

людства відбувалися закономірні зміни щодо «спокійних» і революційних періодів розвитку науки, яка знаходилася в єдиному потоці процесів, що відбувалися та відбуваються в суспільстві. Проблемі наукових досліджень концептуальних положень, що покладені в основу наукових досліджень присвячені роботи М.Г. Білухи [1], І.М. Грушко [7], В.Г. Городяненко [15], О.В. Крушельницької [2], І.С. Пятницької-Познякової [3], В.М. Сиденко [1], Г.С. Цехмістрова [16].

Вченими детально проаналізовано стан сучаних наукових досліджень, їх удосконалення, яке відповідає сучасним вимогам. Проте невирішеність багатьох питань на практиці спонукає до продовження досліджень.

Формування цілей статті. Метою даного дослідження є визначення категорії «наукове дослідження», аналіз методів і оцінки наукових досліджень, які повинні повністю розкривати сутність наукового дослідження і вести до повного розкриття досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливу роль методу в науковому дослідженні підкреслювало багато видатних вчених. Зокрема, російський фізіолог І. П. Павлов (1849-1936) зазначав: "Метод – найперша, основна річ. Від методу, від способу дії залежить уся серйозність дослідника. Г. Гегель зазначав, що метод є засобом, через який суб'єкт співвідноситься з об'єктом дослідження. У процесі наукового дослідження необхідно розуміти також поняття "методика наукового пізнання", котре виражає певну послідовність вирішення конкретного наукового і практичного завдання, а також сукупність і порядок застосування відповідних методів дослідження. Загалом, методика дослідження – це сукупність прийомів і способів дослідження, включаючи техніку і різноманітні операції з фактичним (емпіричним) матеріалом. Методологія як вчення про систему наукових принципів, форм і способів дослідницької діяльності має чотирирівневу структуру, зокрема: фундаментальні, загальнонаукові, конкретнонаукові принципи, конкретні методи, що використовуються для вирішення спеціальних завдань дослідження. Зазначимо, що дуже часто наукове пізнання характеризується певною "роздвоєністю": з одного боку, це прагнення до цілісного розгляду об'єктів, а з іншого, – до систематизації знання про об'єкт на основі використання певних конкретних, часткових уявлень про нього. Такий підхід має історичне підґрунтя. Так, до середини XIX ст. пізнавальні уявлення про цілісність системи розвивалися на рівні конкретних предметів, при цьому взаємозв'язок та єдність частин були очевидними як за

зовнішніми ознаками, так і за властивостями. Спроби пояснення сутності якогось явища (в ширшому плані) мали механістичний, натурфілософський, метафізичний характер. Водночас розвивалися ідеалістичні погляди на природу цілісності системи, починаючи від простих об'єктів і закінчуючи складними. На початку XX ст. наука піднялася на якісно новий щабель розвитку. Головним її надбанням стала проблема структурної організації та забезпечення функціонування складних системних об'єктів, тому в сучасній науці формуються та широко використовуються категорії системності. У результаті такого прогресу в процесах наукових досліджень центральне місце займає системний підхід. Системний підхід − один із головних напрямків методології спеціального наукового пізнання та соціальної практики, мета і завдання якого полягають у дослідженнях певних об'єктів як складних систем. Системний підхід сприяє формуванню відповідного адекватного формулювання суті досліджуваних проблем у конкретних науках і вибору ефективних шляхів їх вирішення. Методологічна специфіка системного підходу полягає в тому, що метою дослідження є вивчення закономірностей і механізмів утворення системи – складного об'єкта з певних складових (елементів). При цьому особлива увага звертається на різноманіття внутрішніх і зовнішніх зв'язків системи, на процес (процедуру) об'єднання основних понять у єдину теоретичну картину, що дає змогу виявити сутність цілісності системи. Системний підхід – це категорія, що не має єдиного визначення, оскільки трактується надто широко і неоднозначно. У літературі наводяться наступні трактування або визначення системного підходу: – інтеграція, синтез розгляду різних боків явища або об'єкта; – адекватний засіб дослідження і розробки не будь-яких об'єктів, що довільно називаються системою, а лише таких, котрі є органічним цілим; – вираження процедур подання об'єкта як системи та способів їх розробки; – широкі можливості для одержання різноманітних тверджень та оцінок, які передбачають пошук різних варіантів виконання певної роботи з подальшим вибором оптимального варіанта. Необхідність вирішення наукових і практичних завдань нового типу поєднується з розвитком загальнонаукових і конкретнонаукових (спеціальних) теорій і гіпотез. У процесі їх побудови відобразилися принципи та положення системного підходу. Так, В. І. Вернадський (1863 – 1945) розвинув у 1930-і роки концепцію про біосферу, в основу якої був покладений новий тип найскладніших системних об'єктів глобального масштабу – біогеоценоз. Ідеї системного підходу застосовуються в екології,

фізіології, багатьох напрямках біології, фізики, хімії, а також у психології та суспільних науках. Друга половина XX ст. характеризувалася постановкою та вирішенням системних завдань у суспільній практиці в зв'язку із запровадженням складних технічних і соціально-економічних систем. При цьому різноманітні технічні, організаційні, економічні та соціальні питання і проблеми, методи і засоби їх вирішення концентрувалися навколо єдиних цільових програм. Типовим прикладом можуть бути космічні, енергетичні, технологічні проекти. У цих комплексних програмах значне місце займала все-таки проблема типу "людина – машина". Таким чином, науково-технічна революція характеризується взаємним проникненням (інтеграцією) різних напрямків теорії і практики. Масштабні об'єкти трудової діяльності і наукового пізнання мають складну системну природу, а дослідження складних системних об'єктів потребує гармонійного сполучення аналітичних і синтетичних методів вивчення структури та функцій системи. Системний підхід не існує у вигляді чіткої методики з визначеною логічною концепцією. Це – система, утворена із сукупності логічних прийомів, методичних правил і принципів теоретичного дослідження, що виконує таким чином евристичну функцію в загальній системі наукового пізнання. Сукупність пізнавальних принципів системного підходу не має жорстких обмежень і за своєю суттю орієнтує і спрямовує певну систему двояким чином відповідно до конкретних етапів дослідження. З одного боку, його змістовні принципи сприяють виявленню обмеженості традиційних об'єктів дослідження, визначенню та реалізації нового типу завдань при новому стилі мислення. З іншого, – за допомогою категорій і принципів системного підходу відзначаються перспективи побудови нових об'єктів і предметів дослідження шляхом планування та визначення їх структурних або типологічних параметрів і властивостей. Проектування структурних і типологічних характеристик нових об'єктів сприяє розробці конструктивних комплексних програм наукового дослідження та розвитку науки. Особливі функції системного підходу в науковому пізнанні й соціальній практиці визначаються критичною природою його принципів. Всебічний критичний аналіз особливостей розвитку сучасного виробництва на основі системного підходу, наприклад, дав змогу визначити і здійснити комплекс адекватних заходів для захисту навколишнього середовища в регіональних і глобальних масштабах. Критичний аналіз стану і перспектив наукового дослідження з актуальних проблем на ґрунті системного підходу виявляє неповноту

предмета пізнання, обумовлену недостатністю цього предмета, принципів і методів вирішення наукових і практичних завдань, охоплюючи і засоби побудови знання, сприяє зосередженню основної уваги в певній галузі дослідження. Варто зазначити, що одним із принципів системного підходу є нагромадження знань у процесі формування та розвитку системи знання. Цим підкреслюється активна роль цього чинника у пізнанні та виключається невиправдане нехтування вже існуючими уявленнями та знаннями. Отже, прогресивне значення системного підходу можна коротко визначити так: предмети (об'єкти) дослідження і принципи системного підходу мають ширші масштаби, зміст і значення порівняно з традиційним рівнем наукового пізнання та практики. Прикладом цього є такі поняття (категорії), як біосфера, біогеоценоз, людина-машина тощо. Системний підхід містить у собі принципово нову головну установку, спрямовану в своїй основі на виявлення конкретних механізмів цілісності об'єкта і, при нагоді, повної типології його зв'язків. Значні труднощі, які ускладнюють вирішення цього головного завдання, полягають у тому, що виявлення у багатокомпонентних об'єктах різнотипних зв'язків є лише одним із основних завдань дослідження системного об'єкта. З іншого боку, важливо здійснювати порівняння динаміки всього різноманіття зв'язків у співмірному вигляді за логічно однорідним критерієм, загальним для цілісної системи. Так, наприклад, у системі управління обсяг інформації, що надходить до керуючих структур, вимірюють у бітах. Істотним є те, що таким шляхом встановлюється не лише кількість, а й якість інформації, тобто її зміст для певного каналу зв'язку і системи загалом. Системний підхід визначає також необхідність розчленовування досліджуваних багатокомпонентних об'єктів на основі принципу найбільшої важливості зв'язків для системи при різноманітті їхніх типів у кожній конкретній складовій системи. Обґрунтований вибір найбільш адекватного варіанта розчленовування здійснюється за допомогою виокремлення співмірної одиниці аналізу (наприклад, суб'єкт господарювання, орган державного управління тощо). На такому підґрунті досліджуються основні властивості системного об'єкта при нерозривному зв'язку структури та функції в їх динаміці. Багатоманітність людської діяльності обумовлює множинність методів наукового пізнання, які можна класифікувати за різними критеріями. Так, залежно від ролі і місця в процесі наукового пізнання розрізняють методи формальні (методи формальної та математичної символьної логіки) і змістовні. До основних видів змістовної методології належать

методи філософські, загальнонаукові, загальнологічні та спеціально-наукові. Виокремлюють також емпіричні і теоретичні, фундаментальні та прикладні, методи дослідження та методи викладення результатів. Слід чітко розрізняти значення понять «метод», «методика" і «методологія». Метод – спосіб досягнення мети, розв'язання конкретної задачі; сукупність прийомів (операцій) практичного впливу чи теоретичного освоєння об'єктивної дійсності з метою її пізнання. Методика дослідження – це система правил використання методів, прийомів та способів для проведення будь-якого дослідження. Свідоме застосування науково обґрунтованих методів слід розглядати як найсуттєвішу умову отримання нових знань. Дослідник, який добре знає методи дослідження і можливості їх застосування, витрачає менше зусиль і працює успішніше, ніж той, хто у своєму дослідженні спирається лише на інтуїцію або діє за принципом «спроб і помилок». Загалом, методика дослідження – це сукупність прийомів і способів дослідження, включаючи техніку і різноманітні операції з фактичним (емпіричним) матеріалом. Основне призначення методики дослідження полягає у тому, щоб на основі відповідних принципів (вимог, умов, обмежень, приписів тощо) забезпечити успішне вирішення визначених завдань, практичних проблем і досягнення мети наукового дослідження. Методологія – це концептуальний виклад мети, змісту, методів дослідження, які забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про процеси та явища. У методології наукових досліджень виділяють два рівня пізнання: теоретичний – висунення і розвиток наукових гіпотез і теорій, формулювання законів та виведення з них логічних наслідків, зіставлення різних гіпотез і теорій; емпіричний – спостереження і дослідження конкретних явищ, експеримент, а також групування, класифікація та опис результатів дослідження. Сучасна наука володіє потужним арсеналом різноманітних методів, які призначені для розв'язування різних за своїм характером наукових задач. При проведенні конкретного наукового дослідження використовуються ті методи, які можуть дати глибоку й всебічну характеристику досліджуваного явища. Вибір їх залежить від мети і задач дослідження. Методи є упорядкованою системою, в якій визначається їх місце відповідно до конкретного етапу дослідження, використання технічних прийомів і проведення операцій з теоретичним і фактичним матеріалом у заданій послідовності. В одній і тій самій науковій галузі може бути кілька методик (комплексів методів), які постійно вдосконалюються під час наукової роботи. Найскладнішою є

методика експериментальних досліджень, як лабораторних, так і польових. У різних наукових галузях використовуються методи, що збігаються за назвою, наприклад, анкетування, тестування, шкалювання, однак цілі і методика їх реалізації різні. Класифікація методів розроблена недостатньо. Досить поширеним є поділ основних типів методів за двома ознаками: мети і способу реалізації. а першою ознакою виділяються так звані первинні методи, що використовуються з метою збору інформації, вивчення джерел, спостереження, опитування та ін. Вторинні методи використовуються з метою обробки та аналізу отриманих даних – кількісний та якісний аналіз даних, їх систематизація, шкалювання та ін. Третій тип представлений верифікаційними методами і прийомами, що дають змогу перевірити отримані результати. Вони зводяться також до кількісного та якісного аналізу даних на основі виміру співвіднесення постійних і змінних чинників. а ознакою способу реалізації розрізняють логіко-аналітичні, візуальні та експериментально-ігрові методи. До перших належать традиційні методи дедукції та індукції, що різняться вихідним етапом аналізу. Вони доповнюють один одного і можуть використовуватися з метою верифікації – перевірки істинності гіпотез і висновків. Візуальні, або графічні, методи – графи, схеми, діаграми, картограми та ін. дають змогу отримати синтезоване уявлення про досліджуваний об’єкт і водночас наочно показати його складові, їхню питому вагу, причинно-наслідкові зв'язки, інтенсивність розподілу компонентів у заданому об’ємі. Ці методи тісно пов'язані з комп'ютерними технологіями. Експериментально-ігрові методи безпосередньо стосуються реальних об’єктів, які функціонують у конкретній ситуації, і призначаються для прогнозування результатів. З ними пов'язаний цілий розділ математики – "теорія ігор"; з їх допомогою вивчаються ситуації в політичних, економічних, воєнних питаннях. Вони використовуються у психології ("трансакційний аналіз"), соціології ("управління враженнями", "соціальна інженерія"), в методиці нетрадиційного навчання. У прикладних аспектах гуманітарних наук доцільно використовувати математичні методи. Математичний апарат теорії ймовірностей дає можливість вивчати масові явища в соціології, лінгвістиці. Математичні методи відіграють важливу роль при обробці статистичних даних, моделюванні. Однак при цьому слід зважати на різницю в природі об'єктів і категорій гуманітарних, природничих і математичних наук. Проблема полягає у визначенні конкретної гуманітарної сфери, в якій застосування математичних методів дає результати. Інколи методи поділяють на

групи відповідно до їх функціональних можливостей: етапні, тобто пов'язані з певними етапами дослідження, й універсальні, які використовують на всіх етапах. До першої групи відносять спостереження, експеримент, а до другої – абстрагування, узагальнення, дедукцію та індукцію та ін. Розрізняють методи теоретичних та емпіричних досліджень. Такий розподіл методів завжди умовний, оскільки з розвитком пізнання один науковий метод може переходити з однієї категорії в іншу. Отримання нових знань – це складний творчий процес, що характеризується певною логічною послідовністю наукової діяльності дослідника. Основними формами становлення нового знання є науковий факт, наукова проблема, гіпотеза і теорія. Творчий їх розвиток визначає логічну послідовність процесу наукового дослідження, зокрема: виявлення дійсних (реальних) фактів, їх пояснення та узагальнення; постановка і формулювання наукової проблеми; формування й обґрунтування наукової гіпотези; побудова теорії та визначення шляхів її практичної реалізації.

Висновки. На основі проведеного аналізу були зроблені висновки що у процесі наукового дослідження необхідно розуміти також поняття "методика наукового пізнання", котре виражає певну послідовність вирішення конкретного наукового і практичного завдання, а також сукупність і порядок застосування відповідних методів дослідження. Загалом, методика дослідження – це сукупність прийомів і способів дослідження, включаючи техніку і різноманітні операції з фактичним (емпіричним) матеріалом. Методологія як вчення про систему наукових принципів, форм і способів дослідницької діяльності має чотирирівневу структуру, зокрема: фундаментальні, загальнонаукові, конкретнонаукові принципи, конкретні методи, що використовуються для вирішення спеціальних завдань дослідження. Зазначимо, що дуже часто наукове пізнання характеризується певною "роздвоєністю": з одного боку, це прагнення до цілісного розгляду об'єктів, а з іншого, – до систематизації знання про об'єкт.

Література

1. Закон України "Про наукову та науково-технічну діяльність" № 1977-XII від 13 грудня 1991 року із змінами та доповненнями.

2. Закон України "Про вищу освіту" №2984-III від 17 січня 2002 року із змінами та доповненнями.

3.Білуха М.Г. Основи наукових досліджень: Підручник для студ.

екон. спец. вузів / М.Г. Білуха. – К.: Вища школа., 1997. – 271 с.

4. Городяненко В. Г. Соціологія : підручник / В. Г. Городяненко. — 3-тє вид., доп. — К. : ВЦ «Академія», 2008. — 544 с.

5. Єріна А.М. Методологія наукових досліджень: Навчальний посібник. – К. – 2004. – 212 с.

6. Кустовська О. В. Методологія системного підходу та наукових дослі- джень: Курс лекцій. – Тернопіль: Економічна думка, 2005. – 124 с.

7. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень: Навч. посібник / О.В. Крушельницька. - К.: Кондор, 2003. - 192 с.

8. Малюга Н.М. Наукові дослідження в бухгалтерському облі-ку: Навчальний посібник. – Житомир: ПП Рута, 2003. – 476 с.

9. Методология научного исследования. Учебное пособие для вузов. \ Рузавин Г.И. – М., 1999. – 317 с.

10. Основы научных исследований. Учебное пособие для вузов. \ Наринян А. Р. – К., 2002. – 112 с.

11. Основы научных исследований. Учебное пособие для вузов. \ Фрумкин Р.А. – Алчевск., 2001. – 201 с.

12. Основи наукових досліджень : Навчальний посібник / Цехмістрова Г.С. - Київ: Видавничий Дім «Слово», 2003.- 240 с.

13. Причепій Є. М., Черній А. М., Чекаль Л. А. Філософія: Підручник. - Київ: Академвидав, 2007.

14. П'ятницька-Позднякова І.С. Основи науковик досліджень у вищій школі: Навч. посібник / І.С. П'ятницькаПозднякова. - К., 2003. - 116 с.

15. Сиденко В.М., Грушко И.М. Основы научных исследований – Харків, Вища школа, 2002. – 200 с

16. Філіпенко А.С. Основи наукових досліджень. Конспект лекцій: Посібник. – К.: Академвидав, 2004. – 208 с.

References

1. Lex Ucraina "Scientific-Fiction Activities in scientificis et" XII-anno MCMLXXVII № XIII, MCMXCI, ut corrigantur.

2. Lex Ucraina "in Superius Educationis" №2984-XVII February III, MMII, ut corrigantur.

MG 3.Biluha Basic investigationibus scientificis: C. servent. Econ. spec. Universitatibus / MG Belukha. - K. Turpis. 1997. - CCLXXI p.

4. Fine Gorodyanenko History: Dictionary / VG Gorodyanenko. – 3 ed. Ext. - Gloria: I. "Academiae", 2008. - DXLIV p.

5. Yerina AM Methodi investigationis: Textbook. - K - 2004 – p CCXII.

6. Kustovska VULGATE accessum ratio, et scientifica methodo studiorum Jenie: Dissertatio. - Ternopil: si History, 2005 - p CXXIV.

7. VULGATE Krushelnytska Et methodum scientificae investigationis organizationem: disciplina. manuale / VULGATE Krushelnytska. - K. Condor, 2003. - CXCII p.

8. NM Malyuga Research in obli rationem-ku: Textbook. - Prorsus: Ruta PE, 2003 - CDLXXVI p.

9. Methodology investigationis scientificae. Uchebnoe posobye universitatibus. \ GI Ruzavyn - M., 1999 - CCCXVII p.

10. Principia investigationis scientificae. Uchebnoe posobye universitatibus. \ Narynyan AR - K., 2002 - p CXII.

11. Principia investigationis scientificae. Uchebnoe posobye universitatibus. \ Frumkin RA - Alchevsk., 2001. - CCI p.

12. Nova investigationibus scientificis: Dictionary / GS Tsehmistrova - Kyiv: Publishing "Verbum", 2003.- CCXL c.

13. Video EM, AM Cherniy expectans LA Philosophy: Textbook. - Kyiv: Akademvydav, MMVII.

14. Pyatnitska Pozdnyakov-IS Tractatus naukovyk research in superiorem doce. manuale / EST P'yatnytskaPozdnyakova. - K., 2003 - p CXVI.

15. IM Sydenko VM Grushko Tractatus Scientificum investigationis - Kharkiv, turpis, 2002. - p CC

16. sicut Filipenko Basic investigationis scientificae. Lecture: Guide. - K. Akademvydav, 2004. - CCVIII p.

Коломієць Н.О. Концептуальні положення, що покладені в основу наукових досліджень.

В статті розглянуті основні підходи до визначення поняття наукове дослідження. Зроблений аналіз стану і перспектив наукового дослідження з актуальних проблем на ґрунті системного підходу виявляє неповноту предмета пізнання, обумовлену недостатністю цього дослідження, принципів і методів вирішення наукових і практичних завдань, охоплюючи і засоби побудови знання, сприяє зосередженню основної уваги в певній галузі дослідження. Варто зазначити, що одним із принципів системного підходу є нагромадження знань у процесі формування та розвитку системи знання. Цим підкреслюється активна роль наукового дослідження у пізнанні та виключається невиправдане нехтування вже існуючими уявленнями та знаннями. Отже, прогресивне значення системного підходу можна коротко визначити так: предмети (об'єкти)

дослідження і принципи системного підходу мають ширші масштаби, зміст і значення порівняно з традиційним рівнем наукового пізнання та практики, важливо здійснювати порівняння динаміки всього різноманіття зв'язків у співмірному вигляді за логічно однорідним критерієм, загальним для цілісної системи.

Ключові слова: *наука, наукові дослідження,наукове пізнання,*

Коломиец Н.А. Концептуальные положения, которые положены в основу научных исследований.

В статье рассмотрены основные подходы к определению понятия научное исследование. Зробдений анализ состояния и перспектив научного исследования по актуальным проблемам на почве системного подхода обнаруживает неполноту предмета познания, обусловленную недостаточностью этого исследования, принципов и методов решения научных и практических задач, включая и средства построения знания, способствует сосредоточению основного внимания в определенной области исследования. Стоит отметить, что одним из принципов системного подхода является накопление знаний в процессе формирования и развития системы знания. Этим подчеркивается активная роль научного исследования в познании и исключается неоправданное пренебрежение уже существующими представлениями и знаниями. Итак, прогрессивное значение системного подхода можно кратко определить так: предметы (объекты) исследования и принципы системного подхода имеют более широкие масштабы, содержание и значение по сравнению с традиционным уровнем научного познания и практики, важно осуществлять сравнение динамики всего многообразия связей в соразмерные виде за логично однородным критерием, общим для целостной системы.

Ключевые слова: *наука, научные исследования, научное познание.*

Kolomiec N.O. Conceptual provisions as a basis for research.

In the article the main approaches to the definition of scientific research. Zrobdenyy analysis and research perspectives on topical .ssues on the basis of a systematic approach reveals incomplete knowledge of the subject, due to lack of research principles and methods for solving scientific and practical problems, including tools for building and knowledge, helps focus the main attention in a particular area of study. It should be noted that one of the principles of the system approach is the accumulation of knowledge in the formation and development of knowledge. This emphasizes the active role of scientific research in cognition and ruled unjustified neglect of existing ideas and knowledge. Thus, progressive systemic approach can be briefly described as follows: items (objects) research and principles of system approach with broader scope, content and value compared to the traditional level of scientific knowledge and practice, it is important to compare the dynamics of the diversity ties in comparable form by logically uniform criteria common to the whole system.

Keywords*: science, research, scientific knowledge.*

УДК 334.788

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ АГРОПРОМИСЛОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Крутько М.А. к.е.н.,
Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка
Рижик І.О. к.е.н.,
Приватний вищий навчальний заклад «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая» Полтавський інститут бізнесу
Макода С.Л. к.е.н.,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Постановка проблеми у загальному вигляді. На сучасному етапі економічного розвитку і тих викликів, які диктує сьогодення щодо положення національної економіки, відсутність інтеграції виробництва, особливо в аграрній сфері, унеможливлює нормальне функціонування як сільськогосподарських, так і інших галузей. Відсутність інтеграції супроводжується розривом усталених виробничих зв'язків між підприємствами з виробництва та переробки сільськогосподарської продукції. У свою чергу, це обумовлює необхідність розкриття сутності та особливостей агропромислової інтеграції для пошуку нових форм та механізмів взаємодії виробників у сфері сільськогосподарського виробництва, створення агропромислових об'єднань нового типу, які будуть повністю адаптовані до потреб та умов сучасного ринку продукції АПК.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особливості розвитку інтеграційних процесів знайшли своє відображення в працях відомих західних вчених-економістів: М. Бредлі, Р. Коуза, О. Вільямсона та ін. Значний внесок у вивчення проблем розвитку інтеграції зробили видатні українські вчені В.В. Зіновчук, В.Г. Андрійчук, В.І. Бойко, В.Я. Амбросов, В.М.Жук, П.І. Гайдуцький, А.С. Даниленко, С. М. Кваша, Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік, В.Я. Месель-Веселяк, П.Т. Саблук, та ін. Досягнуті ними результати в дослідженні даного питання, вносять відповідний вклад у розвиток теорії і практики інтеграційної аграрної економіки. Сформований значний теоретичний і методичний матеріал у сфері розвитку

інтеграційних процесів є фундаментальною основою і може слугувати базою для проведення подальших досліджень у цьому напрямі. На сьогоднішній день, потребують вивчення та уточнення теоретичні і практичні питання особливостей розвитку агропромислової інтеграції, через призму євроінтеграційного вектору нашої країни.

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження є вивчення сутності та особливостей втілення інтеграційних процесів агропромислового виробництва як для підвищення ефективності галузі у цілому так і для виконання умов євроінтеграції. Досягнення мети зумовлює планомірне виконання взаємопов'язаних завдань, таких як розкриття сутності агропромислової інтеграції та її перспективи в контексті економічного тлумачення та євроінтеграційного напряму в розвитку; визначення умови та особливостей необхідних для посилення інтеграційних процесів в Україні; виявлення гальмівних факторів та обрання шляхів їх усунення. Методологічною основою дослідження є вчення про сутність та фундаментальні принципи інтеграції в ринковій економічній системі та демократичному суспільстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виклики теперішнього положення нашої країни диктують певні умови для подальшої перспективи її як економічного так і соціального розвиту. Таким чином, актуальності набирає робота по дослідженню сутності та особливостей інтеграції. Як писав В.Я. Амбросов кооперацію та інтеграцію слід розглядати як соціально-економічну категорію, яка має потребу в усесторонньому науковому аналізі причинно-наслідкових зв'язків базових факторів розвитку явищ і процесів на основі діалектичних методів, які дають можливість не тільки пізнати процес у зародженні та його розвитку в загальних рисах, але і конкретних формах його прояву у всій різноманітності та складності відносин суб'єктів інтеграції [1 с. 115-116].

Відмінною особливістю розвитку світового господарства на сучасному етапі є формування різноманітних міжгалузевих комплексів на основі об'єднання технологічних стадій виготовлення, переробки, збуту та реалізації готової продукції на засадах інтеграції в різних формах її прояву. Термін «інтеграція» має дуже широке тлумачення. У економічній науці інтеграцію розглядають з різних позицій, що дозволяє зробити акцент на різних аспектах цього поняття. Термін інтеграція в перекладі з латинської «integratio» – відновлення, об'єднання в ціле окремих частин, це походить від латинського «integer», що буквально означає цілий [2, с. 203-208].

Економічний енциклопедичний словник визначає інтеграцію як поступове зближення та об'єднання економічних суб'єктів у процесі їх взаємодії (взаємовпливу, взаємопроникнення, взаємозбагачення) [3, с. 284].

Залежно від характеру об'єднання, виділяють три типи інтеграційних процесів – горизонтальний, вертикальний і диверсифікацію. Горизонтальна інтеграція передбачає об'єднання підприємств, організацій за спільними підприємницькими інтересами з урахуванням виробничої спеціалізації з випуску однотипної продукції на базі подібності технології і впровадження спільної стратегії збуту. Вертикальна інтеграція передбачає об'єднання підприємств взаємопов'язаних і суміжних галузей, з централізованим управлінням основних процесів виробництва й обігу продукції та формування на цій основі замкнутого виробничого циклу. Маючи за мету аналіз інтеграційних процесів в агропромисловій сфері, особливого інтересу набуває дослідження організаційних форм вертикальної інтеграції [4, с. 125].

Агропромислова інтеграція передбачає поєднання усіх ланок агропромислового ланцюга в єдине ціле, зокрема: виробників, переробників, підприємства по зберіганню продукції, транспортних посередників, торгівлю та ін. [5].

Перевагами вертикальної інтеграції є налагодження виробничо-технологічних зв'язків, реалізація продукції через регіональні канали, нейтралізація негативного впливу ринкових факторів (попит, пропозиція, ціна на сировину тощо). До недоліків слід віднести територіальну розпорошеність.

Однією з основних особливостей агропромислової інтеграції є її методологічні основи формування і функціонування, які зводяться до трьох ключових тез: це форма об'єднання або системний стан тих чи інших учасників агропромислового виробництва; процес зміцнення виробничих зв'язків і економічних відносин, об'єднання окремих учасників виробництва, в тому числі агропромислового в єдине ціле; це механізми чи методи, з допомогою яких відбувається об'єднання учасників агропромислового виробництва в єдиний виробничо-господарський механізм [6, с.101].

Розвиток агропромислової інтеграції обумовлений необхідністю посилення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва, «розвитком продуктивних сил, прискоренням науково-технічного прогресу та поглибленням співпраці підприємств різних сфер діяльності. Інтеграція спрямована на поєднання економічних інтересів

її учасників, максимального використання сировини і виробничих потужностей та збільшення виробництва готової продукції. Ефективність інтеграційних процесів характеризується тіснотою і досконалістю економічних та організаційно-технологічних зв'язків між окремими підприємствами й галузями різних сфер прикладання праці» [7, с. 32].

Сучасні інтеграційні процеси, що мають місце в сільському господарстві, розвиваються в умовах становлення ринкових відносин, функціонування різних форм власності на землю та майно, відносної незалежності суб'єктів господарювання від держави. При створенні інтегрованих формувань перевага надається економічній складовій, яка знаходить своє відображення у таких показниках як прибуток, рентабельність тощо [8, с. 12].

На сучасному етапі реформ розвиток агропромислової інтеграції має направлений вектор на формування, з її допомогою, інтегрованих структур холдингового типу. Одним з головних завдань у проведенні аграрних перетворень є використання наукових, практичних, управлінських надбань та досвіду міжнародного і попередніх періодів для уникнення помилок при проведенні сучасних радикальних змін.

Висновки. Отже, вихід вітчизняного аграрного сектору економіки на більш високий рівень передбачає широке використання ефективних моделей кооперації та агропромислової інтеграції з урахуванням всіх особливостей таких перетворень. Підтвердженням цього виступає низька фінансова результативність сільськогосподарських підприємств, які не пов'язані кооперативними та інтеграційними відносинами із переробними та торговельними підприємства, і вимушені за безцінь збувати свою продукцію, таким чином забезпечуючи успішне функціонування посередників. Найбільш повне використання потенціалу спеціалізованих господарств із різними формами власності може бути забезпечене через підсилення процесів кооперації та інтеграції, застосування інноваційних технологій, налагодження ефективного механізму внутрішніх і зовнішніх відносин.

Література

1. Амбросов В.Я. Організаційна стратегія сільськогосподарських підприємств : монографія / В.Я. Амбросов. – Х. : ХНТУСГ, 2009. – 316 с.

2. Скопенко, Н. С. Теоретичні підходи до формування

інтеграційних об'єднань в АПК / Н. С. Скопенко // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури: Збірник наукових праць. − К.: НАУ, 2010. - Вип. 26. − С. 203-208.

3. Економічний енциклопедичний словник [Текст] : у 2-х томах. Т. 1. А-Н / С.В. Мочерний [та ін.]. - Львів : «Світ», 2005. − 611 с.

4. Нестерчук Ю.О. Вертикальна інтеграція у системі стратегічних цілей аграрної політики держави / Ю.О. Нестерчук // Актуальні проблеми економіки АПК: колективна монографія / за ред.. Д.К.Семенди, О.І. Здоровцова. – Умань: «Сочінський». – 2009. – С. 75-135.

5. Буробкин И.Н. Развитие интеграционных процессов в АПК / И.Н. Буробкин, Е.А. Попова // Экономика с.-х. и перераб. предприятий. – 2003. – №12. – С. 12–15.

6. Ушвицкий М.Л. Объективная необходимость углубления интеграции в агропромышленном комплексе / М. Л. Ушвицкий // сб. науч. тр. СевКавГТУ. Серия «Экономика». – 2006. – №3. – С. 101-107.

7. Губанов В.В. Интеграция в сельском хозяйстве и пищевой промышленности / В.В. Губанов // Пищевая промышленность. – 2002. – № 3. – С. 32–38.

8. Зіновчук В. В. Чи підходить Україні європейська модель сільськогосподарської кооперації? / В. В. Зіновчук // Кооперативні читання: 2014 рік: Мат. Всеукр. наук.-практ. конф. – ЖНАУ, 2014. – С. 9-18.

References

1Ambrosov V.Ya. OrganIzatsIyna strategIya sIlskogospodarskih pIdpriemstv: monografIya [Organizational strategy of agricultural enterprises]. – H.: HNTUSG, 2009. – 316 s (in Ukraine)

2 Skopenko, N. S. Teoretichni pidkhodi do formuvannya integratsijnikh ob'ednan' v APK [Theoretical approaches to forming of integration associations in APK] Problemi pidvishhennya efektivnosti infrastrukturi: Zbirnik naukovikh prats'. − K.: NAU, 2010. Vip. 26. − S. 203- 208(in Ukraine)

3 Ekonomichnij entsiklopedichnij slovnik [Tekst]: u 2-kh tomakh. T. 1. A-N [Economic encyclopaedic dictionary]S.V. Mochernij [ta in.]. L'viv: «Svit», 2005. − 611 s. (in Ukraine)

4 Nesterchuk YU O. Vertikal'na integratsiya u sistemi strategichnikh tsilej agrarnoї politiki derzhavi [Vertical integration is in the system of strategic aims of agrarian politics of the state] Aktual'ni problemi ekonomiki

APK: kolektivna monografiya / za red.. D.K.Semendi, O.I. Zdorovtsova. – Uman': «Sochins'kij». – 2009. – S. 75 135. (in Ukraine)

5 Burobkin I.N. Razvitie integratsionnykh protsessov v APK [Development of integration processes is in APK] Ehkonomika s.-kh. i pererab. predpriyatij. – 2003. – No12. – S. 12–15(in Russian)

6 Ushvitskiy M.L. Ob'ektivnaya neobhodimost uglubleniya integratsii v agropromyishlennom complex[An objective necessity of deepening of integration is for an agroindustrial complex] sb. nauch. tr. SevKavGTU. Seriya «Ekonomika». – 2006. – No 3. – C. 101 107. (in Russian)

7 Gubanov V.V. Integratsiya v selskom hozyaystve i pischevoy promyishlennosti / [Integration is in agriculture and food industry] Pischevaya promyishlennost. – 2002. –No 3. – S. 32–38. (in Russian)

8 ZInovchuk V.V. Chi pidhodit UkrayinI Evropeyska model sIlskogospodarskoyi kooperatsIyi? [Does the European model of agricultural co-operation befit to Ukraine?] KooperativnI chitannya: 2014 rIk: Mat. Vseukr. nauk.-prakt. konf. – ZhNAU, 2014. – S. 9 18. (in Ukraine)

Крутько М.А., Рижик І.О., Макода С.Л. Сутність та особливості агропромислової інтеграції

Стаття направлена на висвітлення сутності та особливостей агропромислової інтеграції, досягнення цієї мети зумовило планомірне виконання взаємопов'язаних завдань. Методологічною основою дослідження виступили вчення про сутність та фундаментальні принципи інтеграції. В статті розкрито сутність агропромислової інтеграції, її перспективи в контексті економічного тлумачення та євроінтеграційного напряму розвитку; визначено необхідні умови та особливості для посилення інтеграційних процесів в Україні. Окреслено перспективи подальших досліджень в частині максимального використання потенціалу аграрних підприємств.

Ключові слова: *агропромислова інтеграція, сутність та особливості інтеграції, інтеграційні процеси та механізми, євроінтеграція, сільське господарство.*

Крутько М.А., Рыжик И.А., Макода С.Л. Сущность и особенности агропромышленной интеграции

Статья направлена на раскрытие сущности и особенностей агропромышленной интеграции, достижение этой цели обусловило планомерное выполнение взаимосвязанных задач. Методологической основой исследования выступили учение о сущности и фундаментальные принципы интеграции. В статье раскрыто сущность агропромышленной интеграции, ее перспективы в контексте экономического толкования и евроинтеграционного направления развития; определены необходимые условия и особенности для усиления интеграционных процессов в Украине. Очерчены перспективы дальнейших исследований в части максимального использования потенциала аграрных предприятий.

Ключевые слова *агропромышленная интеграция, сущность и особенности интеграции , интеграционные процессы и механизмы, евроинтеграция, сельское хозяйство.*

Krutko M., Ryzhik I., Makoda S. The nature and characteristics of agroindustrial integration

The article aims to highlight the nature and characteristics of agro-industrial integration, to achieve this goal led to the systematic execution of related tasks. The methodological basis of the study were teaching about nature and the fundamental principles of integration. The article reveals the essence of agro-industrial integration, the economic prospects in the context of European integration and interpretation of developments; set the necessary conditions and features to enhance the integration processes in Ukraine. Prospects of further studies to maximize the potential of agricultural enterprises.

Keywords: *agroindustrial integration, the nature and characteristics of integration, integration processes and mechanisms, European integration, agriculture.*

Рецензент – Пантелеймоненко А.О., д.е.н., професор.

УДК: 631.16:658.14.02

КРЕДИТ ЯК ДЖЕРЕЛО ФІНАНСУВАННЯ АГРОБІЗНЕСУ

МАЛІЙ О.Г., К.Е.Н, ДОЦЕНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА

Постановка проблеми у загальному вигляді. Обсяги та ефективність виробництва обумовлюють розмір та склад фінансових ресурсів. Водночас від величини фінансових ресурсів залежить зростання виробництва та соціально-економічний розвиток підприємства. Сучасний стан більшості сільськогосподарських підприємств вимагає постійного пошуку зовнішніх джерел фінансового забезпечення. Але, нажаль умови доступу їх до кредитних ресурсів залишаються обмеженими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам забезпеченості кредитними ресурсами приділяється постійна увага як науковців, так і спеціалістів-практиків. Значний вклад у вирішення фінансових проблем підприємств внесли відомі вітчизняні вчені В.Амбросов, О.Гудзь, М.Дем'яненко, П.Саблук, П. Стецюк, А.Чупіс та багато інших дослідників. Поряд з тим, питання кредитного забезпечення виробничої та інвестиційної діяльності підприємств залишаються актуальними.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження закономірностей та тенденцій кредитного забезпечення, оцінка впливу

аграрної політики на фінансове забезпечення сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Специфіка сільськогосподарського виробництва, а саме нерівномірність вивільнення і вкладання грошових коштів протягом року, зумовлює необхідність залучення зовнішніх джерел для підтримування ефективної діяльності підприємства. Найбільш вагомим зовнішнім джерелом фінансового забезпечення сільськогосподарського підприємства є банківський кредит [2,3].

Станом на 01.12.2015 року в Україні було зареєстровано 120 банків [8]. Лідерами у кредитуванні аграрного виробництва були такі надвеликі банки, як Приватбанк, Ощадбанк, Укрексімбанк, Промінвестбанк, Райффайзен Банк Аваль, Креді Агріколь Банк, УкрСиббанк, ПУМБ, UniCredit Bank в основному завдяки розгалуженій мережі відділень цих банків.

Аналіз кредитного забезпечення у 2005-2015 роках, показує, що кредитування підприємств агропромислового комплексу мало циклічний характер. Так, у тренді можна виділити три періоди. Один з 2005 по 2008 рік, коли обсяги наданих кредитів зросли майже удвічі (з 10,4 до 20,1 млрд. грн.), з 2009 по 2011 рік, обсяги кредитування зменшились, але мали позитивну динаміку (з 6,8 до 14,9 млрд. грн.), і з 2012 по 2015 рік обсяги кредитування агровиробників зменшувались (з 13,5 до 9,4 млрд. грн.) і наблизились до рівня 2005 та 2010 років [6].

Спостерігалась циклічність і у отриманні пільгових кредитів. Так, у 2005-2008 році питома вага пільгових кредитів коливалась від 75 до 54% від загального обсягу отриманих кредитів, у 2009-2011 році - 61-28%, у 2012-2015 роках частка пільгових кредитів суттєво зменшилась і коливалась від 10 до 2,7% від загального обсягу використаних кредитів. Кількість підприємств, які скористалися програмами зменшилась з 10870 у 2005 році до 630 підприємств у 2015 році [6].

При кредитуванні суттєве значення має розмір процентної ставки [2]. Середні процентні ставки по кредитах, наданих сільськогосподарським підприємствам варіювали від 17,4% у 2005-му, 17,6% у 2012-му до 24-26% у 2015-му році [7].

Агропідприємства залучають кредити на поповнення оборотних коштів, з тим щоб профінансувати польові роботи, збір врожаю, закупівлю посадкового матеріалу, засобів захисту рослин, мінеральних добрив. Такі кредити надаються банками у вигляді

відновлювальних або невідновлювальних кредитних ліній на 1-2 роки. В першому варіанті (відновлювальна кредитна лінія) підприємства використовують суму кредиту, погашають його та знову починають користуватись позикою. В другому – кредит вибирається аграріями повністю, а потім йде його погашення.

Підприємства можуть суттєво скоротити свої витрати, збільшити операційну ефективність, комбінуючи кредитну лінію з овердрафтом. Розмір кредитної лінії прив'язаний до застави-нерухомості, транспортних засобів, техніки або обладнання. Відсоткові ставки по таким кредитам – 24-26% річних у гривні та біля 7,5-14% у доларах та євро. Проте, враховуючи специфіку більшості сільгоспвиробників, які комбінують рослинництво з тваринництвом, стикаються з сезонністю виробництва і потребують фінансування на початку весни та восени, при основній реалізації у осіннє-зимовий період, овердрафти з необхідністю щомісячного погашення заборгованості не є зручним видом фінансування для агробізнесу. Хоча окремі банки пропонують агрокомпаніям овердрафт на 90 днів, що для сезонного бізнесу як раз зручно. Наприклад, Кредобанк, Райфайзен Банк Аваль, УкрСиббанк та Приватбанк пропонують овердрафт без застави, однак ціна такого фінансування дорожче кредиту під заставу: 30-33% річних. Однак, якщо овердрафт забезпечений, ставка – 19,5-26% річних.

Сума кредитної лінії, прив'язана до вартості застави, а розмір овердрафту залежить від обороту агропідприємства. Як правило до уваги береться середньомісячний оборот за осанні 3-6 місяців, сума кредиту 30-50% цього обороту. Однак, якщо овердрафт забезпечений, то до уваги береться ще й оціночна вартість застави. Але в цьому випадку розмір овердрафта не перевищує 75% обороту.

Банки посилили свої вимоги до застави, якщо раніше аграрії могли надати як забезпечення лише товарні залишки, то після дефолтів та різкого збільшення проблемної заборгованості за кредитами агропідприємств у 2014-2015 роках, банки вимагають оформлювати в заставу також сільгосптехніку. При цьому банк для оцінки та перевірки забезпечення часто звертається за допомогою до сюрвейерських компаній.

Отримати кредит можна також за допомогою авалювання векселів. Такі боргові папери випускаються банком під контракт аграрія з постачальником, наприклад мінеральних добрив. Постачальник отримує від банка всю суму відразу, аграрій розраховується з банком через визначений термін, це може бути 3, 6, 9

або 12 місяців. Безумовно, не безкоштовно, але таке фінансування набагато дешевше інших видів кредитів. В основному банки беруть 0,75-2,5% від суми векселів у квартал. Тобто, оформивши векселі на 400 тис. грн. на 6 місяців, агропідприємство сплатить банку через півроку 400 тис. грн., а щокварталу буде сплачувати лише комісію, наприклад 12 тис. грн. (якщо комісія - 2%). Тобто векселі, авальовані банком, коштують у декілька разів дешевше кредиту та дозволяють розрахуватись з дистриб'юторами насіння ти засобів захисту рослин. Проте, для вексельного фінансування необхідна застава. Заставою по векселях приймається нерухомість, сільгосптехніка, обладнання, товари на складі, права на депозит. Іноді банки виставляють вимогу в залежності від кількості земель сільгоспвиробника. Наприклад, в Креді Агриколь Банку авалювання векселів отримують ті, в кого більше 400 га ріллі. Більш того, цей банк бажає кредитувати лише тих агровиробників, які працюють з соняшником та зерновими. Якщо, компанія вирощує іншу культуру, в неї має бути договір збуту своєї продукції крупній західній компанії.

Комісія банків завжди встановлюється в індивідуальному порядку – в залежності від фінансового стану компанії, строку дії векселя та якості забезпечення.

Таким чином, банки надають перевагу агробізнесу з надійною кредитною історією, якщо є контракти з покупцями продукції, а також майно, яке можна узяти як заставу, тобто нерухомість, комбайни, сіялки, трактори, автомобілі. А надавати в заставу земельні ділянки агропідприємства поки права не мають, адже ринку землі в Україні не існує, і виробники користуються узятими в оренду у селян гектарами.

Ставки по кредитах на сільгосптехніку на сьогодні становлять від 23 до 45 % річних [1]. Банки, які видають кредит на техніку, декларують строк кредитування до п'яти років, однак на практиці отримати кредит можливо лише на один-два роки. Розмір мінімального власного внеску, зазвичай встановлюється в розмірі 20-30% вартості техніки. Окремі банки, наприклад Креді Агриколь, ПУМБ, Кредобанк пропонують скоротити внесок до 10%, але надати додатково в забезпечення майно - нерухомість, транспортні засоби.

Більш вигідними на сьогодні умовами кредиту на купівлю агротехніки є спеціальні партнерські програми з імпортерами та виробниками. Купити по особливим умовам можна техніку John Deere, Titan Machinery, «Агро-Союз» та іншу. У Райфайзен Банку Аваль є кредити вартістю 2,2% річних на техніку «Амако», але при цьому необхідно внести 50% власних коштів. У ПУМБ ставки по

партнерських програмах 15-21% річних. В Укргазбанку діє програма купівлі білоруської техніки по 17,67% річних.

Більш вигідним, ніж банківський кредит для фермерів виглядає лізинг агротехніки, як по базовим умовам, так і по партнерським програмам. Процентна ставка становить 14-21% в гривні для стандартних програм і від 0,1-9% для партнерських програм. Як і по кредитах, перший внесок становить від 20-30%. Лізингові компанії кредитують не тільки у гривні, а й у доларі: наприклад, Райффайзен Лізинг Аваль, ОТП Лізинг. Ціна валютного лізингу -11-11,3% річних.

Вимоги лізингодавців до клієнтів практично такі ж, як і у банків. Господарства повинні існувати не менше двох років, працювати прибутково. Лізингові компанії неохоче надають у лізинг одну-дві одиниці техніки та звертають увагу на суму контракту. Наприклад в ОТП Лізинг мінімальна сума фінансування - 100 тис. дол.

Таким чином потенційні можливості доступу агровиробників до банківських кредитів визначається наступними чинниками – вартістю кредитних ресурсів комерційних банків, спроможністю позичальника повернути основну суму боргу і відсотки за користування ним, а також виконати умови кредитного договору.

Вартість кредитних ресурсів для сільськогосподарських товаровиробників сьогодні становить 24-26%, це більше ніж для суб'єктів інших видів діяльності - 22- 23 %.

Проте, незалежно від чинників ціноутворення на кредитному ринку, сільськогосподарські підприємства потребують встановлення невисокого розміру плати за користування кредитними ресурсами. Така об'єктивна вимога спричинена низькою прибутковістю сільськогосподарського виробництва порівняно з іншими галузями національного господарства, а відповідно й неспроможністю сплачувати кредитору ринковий відсоток за одержаний кредит.

Фінансова нестабільність і збитковість багатьох сільськогосподарських підприємств, низька кредитоспроможність підприємств галузі також перешкоджають розвитку кредитних відносин, адже банки бажають бачити в позичальниках лише прибуткових клієнтів [5].

Відсутнісь ліквідної застави також обмежує доступ підприємств галузі до банківських кредитів. Відомо, що у загальній вартості майна сільськогосподарських підприємств, яке може бути використане як застава за кредитом, понад 76% припадає на необоротні активи, переважну частину яких становлять основні засоби, які є неліквідними через високий рівень (70-80%) зносу та моральну застарілість [4].

Питома вага кредитних ресурсів, спрямованих комерційними банками в сільське господарство складає менше 1% від ВВП країни, в той час як частка продукції сільського господарства у структурі ВВП перевищує 18%.

Державна підтримка сільськогосподарського виробництва у більшості країн світу є пріоритетним напрямом їх аграрної політики. Вона є одним із міцних зовнішніх джерел формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств [9].

Проведений аналіз свідчить про нестабільний характер державної підтримки відповідно до програми часткової компенсації ставок за кредитами комерційних банків та недостатній її обсяг. Так, якщо у 2005-2008 роках частка пільгових кредитів складала 73-75% у їх загальному обсязі, то починаючи з 2009 року вона поступово зменшувалась і склала у 2015 році лише 2,7%. Кількість підприємств, отримавших пільгові кредити за період з 2005 по 2015 рік зменшилась у півтора десятки разів. Таким чином вирішити питання з кредитним забезпеченням галузі за умови державної кредитної підтримки, нажаль поки ще не вдалось.

Висновки. Аналіз кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств дає можливість зробити такі висновки.

Банківська система та держава не відіграють на сьогодні належної ролі у забезпеченні агропідприємств фінансовими ресурсами. Висока вартість кредитних ресурсів, відсутність відповідного забезпечення та недостатня кредитоспроможність більшості господарств перешкоджають розвитку ефективних відносин між комерційними банками та сільськогосподарськими товаровиробниками. Відтак, основними напрямами стабілізації механізму кредитування сільськогосподарських підприємств мають стати розробка комплексу заходів з боку держави і банківської системи, спрямованих на розвиток системи взаємодії з аграрним сектором економіки: збільшення бюджетних асигнувань, раціональне використання бюджетних коштів, залучення іноземних кредитів, зниження процентних ставок для сільськогосподарської галузі, враховуючи швидкість обороту капіталу, зі збереженням середньої ставки загалом у народному господарстві, вдосконалення методик оцінки кредитоспроможності позичальників, які б враховували специфічні особливості сільськогосподарської галузі.

Література

1. Деньги. Газета №21(311).-5-8 ноября 2015. (Електронний ресурс).-Режим доступу: http://www.dengi.ua.

2. Мазнєв Г.Є. Проблеми фінансового забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектору / Г.Є.Мазнєв // Економіка АПК. 2014.-№9.- С.5-13.

3. Малій О.Г. Кредитоспроможність позичальника : особливості аграрної сфери / О.Г.Малій //Економіка АПК. 2004. № 5.- С.89-98.

4. Малій О.Г. Лізингове кредитування: стан та перспективи для аграрної сфери / О.Г.Малій //Облік і фінанси АПК. 2006. №7. – С. 94-103.

5. Малій О.Г. Фінансово-кредитні відносини в АПК:[монографія]/ О.Г.Малій. – Харків: ХНТУСГ, 2008. -210с.

6. Матеріали офіційного сайту Міністерства агрополітики і продовольства України (Електронний ресурс). - Режим доступу: http://minagro.gov.ua.

7. Матеріали офіційного сайту Національного банку України (Електронний ресурс). - Режим доступу: http://www.bank.gov.ua.

8. Матеріали офіційного сайту Національного рейтингового агентсва «Рюрік» Аналітичний огляд банківської системи України за І півріччя 2015р. - Режим доступу: http://www.rurik.com.ua.

9. Стецюк П.А. Стратегія і тактика управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств: Монографія / П.А. Стецюк. – К.: ННЦ ІАЕ, 2009. – 370с.

10. Cottfried Lischka 2004.Farm Management Challenges in Ukrainian Agriculture/In Stephan von Cramon-Taubadel, Serhiy Demyanenko, Arnim Kbhn «Ukrainian Agriculture: Crisis and Recovery».-2004 Shaker Verlag, Aachen.-P.125-136.

References.

1. Dengi. Gazeta No 21, 311, (2015). Retrieved from http://www.dengi.ua [in Ukrainian].

2. Maznev H.Ye. (2014). Problemy finansovoho zabezpechennya innovatsiynoho rozvytku ahrarnoho sektoru [Problems of financial support innovative development of the agricultural sector]. Ekonomika APK – Economy agro-industrial complex. No 9, pp. 5-13 [in Ukrainian].

3. Maliy O.H. (2004). Kredytospromozhnist' pozychal'nyka: osoblyvosti ahrarnoyi sfery [Creditworthiness of the borrower, the features of the agricultural sector]. Ekonomika APK – Economy agro-industrial complex. No 5, pp. 89-98 [in Ukrainian].

4. Maliy O.H. (2006). Lizynhove kredytuvannya: stan ta perspektyvy dlya ahrarnoyi sfery [Leasing loans: state and prospects for the agricultural sector]. Oblik i finansy APK – Accounting and Finance agro-industrial complex. No 7, pp. 94-103 [in Ukrainian].

5. Maliy O.H. (2008). Finansovo-kredytni vidnosyny v APK [Financial and credit relations in agro-industrial complex]. Kharkiv: KhNTUSH, p. 210 [in Ukrainian].

6. Materialy ofitsiynoho saytu Ministerstva ahropolityky i prodovol'stva Ukrayiny [Official site of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine]. Retrieved from http://minagro.gov.ua [in Ukrainian].

7. Materialy ofitsiynoho saytu Natsional'noho banku Ukrayiny [Official site of the National Bank of Ukraine]. Retrieved from http://www.bank.gov.ua [in Ukrainian].

8. Materialy ofitsiynoho saytu Natsional'noho reytynhovoho ahentsva «Ryurik» Analitychnyy ohlyad bankivs'koyi systemy Ukrayiny za I pivrichchya 2015r. [Official site of the National rating agency "Rurik" Analytical review of the banking system of Ukraine for the I half-year 2015]. Retrieved from http://www.rurik.com.ua [in Ukrainian].

9. Stetsyuk P.A. (2009). Stratehiya i taktyka upravlinnya finansovymy resursamy sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv [Strategy and tactics of financial management of agricultural enterprises]. Kyiv: NNTs IAE, p. 370 [in Ukrainian].

10. Cottfried Lischka, Cramon-Taubadel, Serhiy Demyanenko, Arnim Kbhn, et. al. (2004). Farm Management Challenges in Ukrainian Agriculture. Ukrainian Agriculture: Crisis and Recovery. pp. 125-136 [in English].

Малій О.Г. Кредит як джерело фінансування агробізнесу.

Метою статті є дослідження закономірностей та тенденцій кредитного забезпечення, оцінка впливу аграрної політики на фінансовий стан сільськогосподарських підприємств.

Потенційні можливості доступу агровиробників до банківських кредитів визначається наступними чинниками – вартістю кредитних ресурсів комерційних банків, спроможністю позичальника повернути основну суму боргу і відсотки за користування ним, а також виконати умови кредитного договору.

Вартість кредитних ресурсів для сільськогосподарських товаровиробників сьогодні становить 24-26%, це більше ніж для суб'єктів інших видів діяльності - 22- 23 % .

Фінансова нестабільність і збитковість багатьох сільськогосподарських підприємств, низька кредитоспроможність підприємств галузі також перешкоджають розвитку кредитних відносин, адже банки бажають бачити в позичальниках лише прибуткових клієнтів.

Відтак, основними напрямами стабілізації механізму кредитування сільськогосподарських підприємств мають стати розробка комплексу заходів з боку держави і банківської системи, спрямованих на розвиток системи взаємодії з аграрним сектором економіки: збільшення бюджетних асигнувань, раціональне використання бюджетних коштів, залучення іноземних кредитів, зниження процентних ставок для сільськогосподарської галузі, зі збереженням середньої ставки загалом у народному господарстві, вдосконалення методик оцінки кредитоспроможності позичальників, які б враховували специфічні особливості сільськогосподарської галузі.

Ключові слова: *кредитне забезпечення, фінансове забезпечення, кредитування сільськогосподарських підприємств, пільговий кредит, державна підтримка, лізингове кредитування.*

Малий Е.Г. Кредит как источник финансирования агробизеса.

Целью статьи является исследование закономерностей и тенденций кредитного обеспечения, оценка влияния аграрной политики на финансовое состояние сельскохозяйственных предприятий.

Потенциальные возможности доступа агропроизводителей к банковских кредитов определяется следующими факторами – стоимостью кредитных ресурсов коммерческих банков, способностью заемщика вернуть основную сумму долга и проценты за пользование им, а также исполнить условия кредитного договора.

Стоимость кредитных ресурсов для сельскохозяйственных товаропроизводителей сегодня составляет 24-26%, это больше чем для субъектов других видов деятельности - 22 - 23 %.

Финансовая нестабильность и убыточность многих сельскохозяйственных предприятий, низкая кредитоспособность предприятий отрасли также препятствуют развитию кредитных отношений, ведь банки желают видеть в заемщиках только прибыльных клиентов.

Следовательно, основными направлениями стабилизации механизма кредитования сельскохозяйственных предприятий должны стать разработка комплекса мер со стороны государства и банковской системы, направленных на развитие системы взаимодействия с аграрным сектором экономики: увеличение бюджетных ассигнований, рациональное использование бюджетных средств, привлечение иностранных кредитов, снижение процентных ставок для сельскохозяйственной отрасли, с сохранением средней ставки в целом в народном хозяйстве, совершенствования методик оценки кредитоспособности заемщиков, которые бы учитывали специфические особенности сельскохозяйственной отрасли.

Ключевые слова: *кредитное обеспечение, финансовое обеспечение, кредитование сельскохозяйственных предприятий, льготный кредит, государственная поддержка, лизинговое кредитование.*

Maliy E.G. Credit as a source of financing for agribusiness.

The article is the study of patterns and trends in credit provision, agrarian policy impact assessment on the financial condition of agricultural enterprises.

Potential agricultural producers to access bank loans is determined by the following factors

- the cost of credit resources of commercial banks, the ability of the borrower to return the principal loan and interest on it, and meet the conditions of the loan agreement.

The cost of credit for agricultural producers today is 24-26%, is more than of other activities - 22- 23%.

Financial instability and the loss of many farms, low creditworthiness of the industry and hamper the development of credit relations, because banks want to see in borrowers paying customers only.

Therefore, the main areas of the stabilization mechanism for lending to agricultural enterprises should be to develop a set of measures from the government and the banking system aimed at developing relationships with the agricultural sector, increase of budget allocations, efficient use of public funds and attracting foreign loans, lower interest rates for the agricultural sector while keeping the average rate in the economy in general, improving methods of assessing the creditworthiness of borrowers, which would take into account the specific features of the agricultural sector.

Keywords: *credit support, financial support, farm credit, preferential credit, government support, leasing loans.*

Рецензент – Левкіна Р.В., д.е.н., професор

УДК 631.1:330

СТРАТЕГІЇ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ: ІНСТРУМЕНТАЛЬНИЙ ПІДХІД

МАНДИЧ О.В., К.Е.Н., ДОЦЕНТ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА

Постановка проблеми в загальному вигляді. Поступовий перехід аграрних підприємств до функціонування в умовах ринкової економіки супроводжується формуванням адекватного конкурентного середовища. Останнє, в свою чергу, зумовлює необхідність корекції або суттєвого внесення змін до існуючої системи і використовуваних методів управління підприємством сфери аграрного виробництва. При чому дані пропоновані зміни слід впроваджувати незалежно від розмірів і профілю діяльності підприємств. Актуальність даного дослідження можна визначити через необхідність проведення детального аналізу виробничо-комерційної діяльності аграрних підприємств з метою подальшого виявлення найбільш прогресивних і

ефективних стратегій, які і є основним інструментарієм підвищення їх конкурентоспроможності.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблемам та перспективам загального аналізу й оцінки рівнів конкурентоспроможності підприємств присвячено величезну кількість наукових робіт. Однак, більшість із представлених розробок та досліджень присвячені формуванню, забезпеченню існуючого рівня та перспективам подальшого підвищення конкурентоспроможності для умов функціонування промислових підприємств. Тому має місце можлива недосконалість та недостатність розроблених і використовуваних існуючих методичних підходів щодо організації, управління, контролю та оцінки конкурентоспроможності підприємств в умовах функціонування аграрного ринку.

Також, до сих пір залишаються невивченими питання, що пов'язані із застосуванням того чи іншого стратегічного напряму в умовах діяльності саме аграрних підприємств, особливо враховуючи їх діяльність. На сьогоднішній день, в умовах нестабільної економіки країни. Від чіткого їх визначення, на нашу думку, залежатиме не лише ефективність діяльності окремого підприємства, а й стабілізація функціонування сільського господарства загалом.

Метою статті є виявлення та пристосування основних напрямків стратегічного підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств – від теорії до практики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аграрне виробництво, на сьогоднішній день, є галуззю із постійно зростаючим рівнем конкуренції. Незважаючи на складне становлення і перехід до ринкових відносин в аграрному виробництві країни за останні роки з'явилась значна кількість підприємств. Такі підприємства створюються, однак частина з них через деякий час не витримує конкуренції і залишається на «рівні виживання» порівняно з іншими. Саме тому конкуренція є сильним стимулом для підвищення ефективності та результативності діяльності підприємств [3].

Для проведення детального аналізу та оцінки конкурентоспроможності слід розглядати підприємства на основних трьох напрямах.

По-перше, це оцінка рівня конкурентоспроможності через результати виробничо-господарської діяльності підприємств. Дана оцінка має передбачати певну визначену кількість інтегрованих показників, зокрема, таких як частка або доля ринку; обсяг й динаміка збуту продукції; дохід або прибуток; кількість освоєних нових товарів

тощо. Одночасно можна також використовувати розгорнуту систему показників, які розкривають окремі характеристики та сторони конкурентоспроможності. За допомогою останньої є можливість визначити вплив факторів, які надають додаткові напрями для обґрунтування та прогнозування конкурентоспроможності підприємства.

По-друге, це застосування факторного підходу до оцінки й аналізу конкурентоспроможності підприємств. Даний підхід передбачає не лише виділення сукупності певних показників, за якими можна характеризувати конкурентоспроможність підприємств (порівняно з конкурентами), а й дає змогу розкрити характеристики цих факторів, як особливих сил впливу на рівень конкурентоспроможності. Кожен з обраних факторів матиме можливості, притаманні лише йому, і певну силу й напрям впливу на рівень конкурентоспроможності підприємства. Останні, звичайно змінюються, зокрема, інноваційний фактор, який як відомо, має в більшості випадків вирішальне значення для аграрного підприємства.

По-третє, важливим напрямом слід вважати аналіз характеру впливу на рівень конкурентоспроможності стратегічних програм й перспективних планів підприємства, а також результативності їх реалізації. Повне вирішення існуючої проблеми низької конкурентоспроможності, зокрема, в умовах істотного відставання від конкурентів, на думку багатьох вчених, на рівні аграрного підприємства вимагає тривалого періоду. Через це зрозумілим є важливість оперативного прийняття стратегічних рішень для підвищення конкурентоспроможності і зумовлена цим необхідність постійної оцінки й аналізу прийнятих рішень [2]. При чому не лише з точки зору власних змін, а змін у діяльності конкурентів, що і є визначальним при формуванні рівня конкурентоспроможності по галузі загалом.

Використання стратегічних факторів для вирішення проблем та визначення перспектив підвищення конкурентоспроможності аграрними підприємствами передбачає в теорії концентрацію їх цілей, методів і засобів їх досягнення, а також стратегій, як сукупності зазначеного.

При оцінці конкурентоспроможності, яка проводиться за допомогою першого та другого напрямів, переважним є використання економіко-статистичного методу. Даний метод в умовах, наприклад, при виявленні взаємодії між величинами, може бути доповнено також економіко-математичними методами, зокрема, методами кореляційно-

регресійного аналізу. При оцінці рівня конкурентоспроможності аграрних підприємств на основі третього напряму, на нашу думку, переважним є використання методу експертних оцінок. Однак, це не виключає можливостей використання інших методів оцінки й аналізу, через те, що, по-перше, оцінка і аналіз стратегічних рішень, як основного направляючого чинника впливу на рівень конкурентоспроможності, складні через важкість прояву самого процесу даного впливу. По-друге, такий вплив не завжди піддається кількісним характеристикам, що вже само по собі ускладнює процес порівняння.

Висновки. Слід відзначити, що з ідеологічної точки зору, стратегічне управління при підвищенні рівня конкурентоспроможності аграрних підприємств формується виходячи не лише з можливостей, а й на основі трьох базових напрямів. При чому їх треба розглядати як єдину систему, яка включає потенціал, стратегії і конкурентоспроможність.

Якщо розглядати стратегії підвищення конкурентоспроможності, то слід мати на увазі, що загальний чи не деталізований план або напрям діяльності аграрного підприємства має охоплювати способи досягнення поставлених цілей тривалий період. При чому стратегії можна розглядати як підкріплений теорією, раціональний, послідовний, конструктивний, стійкий до існуючих умов мікро- чи макросередовища, а також довгостроковий план, адаптований до змінних умов, який має супроводжуватись повною оцінкою та моніторингом в процесі своєї реалізації на підприємстві.

Дослідження сутності даних дефініцій дозволяє стверджувати про їх єдність, але механізм їх взаємозалежності та взаємозв'язку може змінюватись у кожному випадку, що й визначає актуальність проведення даного дослідження.

Література

1. Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізми реалізації / Л.Л. Антонюк // Монографія. – К. : КНЕУ, 2004. – 275с.

2. Горкавий В.К. Використання статистичних методів в маркетингових дослідженнях / В.К. Горкавий, О.В. Іващенко // Економіка АПК. – 2008. – № 7 (165). – С. 105 – 111.

3. Іващенко О.В. Економічна сутність категорії «ринок» / О.В. Іващенко // Вісник ХНАУ. Серія «Економіка і природокористування». Випуск 5.– Х. : ХНАУ, 2007. – С. 161 – 165.

4. Портер М. Международная конкуренция [Текст]: Конкурентные преимущества стран / М. Портер; пер. с англ. - М. : Международные отношения, 1993. - 896 с.

5. Райзберг Б.А. Курс управления экономикой / Б.А. Райзберг. – СПб.: Питер, 2003. - 528с.

6. Фатхутдинов Р.А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление / Р.А. Фатхутдинов. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 312 с.

7. Фатхутдинов Р.А. Конкурентоспособность организации в условиях кризиса: экономика, маркетинг, менеджмент / Р.А. Фатхутдинов. – М.: Издательско-книготорговый центр "Маркетинг", 2002. – 892 с.

References

1. Antoniuk L.L. (2004). Mizhnarodna konkurentospromozhnist' krayin: teoriya ta mekhanizmy realizatsiyi [The international competitiveness of countries: theory and implementation mechanisms]. Kyyiv: KNEU, p. 275 [in Ukrainian].

2. Horkavyy V.K., Ivashchenko O.V. (2008). Vykorystannya statystychnykh metodiv v marketynhovykh doslidzhennyakh [Using statistical methods in marketing research]. Ekonomika APK - Economy AIC, No 7 (165), pp. 105-111 [in Ukrainian].

3. Ivashchenko O.V. (2007). Ekonomichna sutnist' katehoriyi "rynok" [The economic essence of the category of "market"]. Visnyk KhNAU. Seriya "Ekonomika i pryrodokorystuvannya" – Bulletin KhNAU. The series "Economics and Natural Resources", No 5, pp. 161 – 165 [in Ukrainian].

4. Porter M. (1993) Mezhdunarodnaya konkurentsiya : Konkurentnye preimushchestva stran [International competition: Competitive advantages of countries]. (Trans). Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniya, p. 896 [in Russian].

5. Raizberg B.A. (2003). Kurs upravleniya ekonomikoy [Course of economics management]. St. Petersburg: Peter, p. [in Russian].

6. Fatkhutdinov R.A. (2000). Konkurentosposobnost': ekonomika, strategiya, upravlenie [Competitiveness: economics, strategy, management]. Moscow: INFRA-M, p.312 [in Russian].

7. Fatkhutdinov R.A. (2002). Konkurentosposobnost' organizatsii v usloviyakh krizisa: ekonomika, marketing, menedzhment [The competitiveness of the organization in times of crisis: economics, marketing, management]. Moskow: Publishing and Book Trade Center "Marketing", pp. 892 p [in Russian].

Мандич О.В. Підвищення конкуренто-спроможності аграрних підприємств: інструментальний підхід

В статті розглянуто та проаналізовано основні стратегічні напрями підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств. Зокрема, проведено аналіз й структуровано існуючі способи та методи визначення рівня конкурентоспроможності аграрних підприємств, на основі яких було представлено три стратегічні напрями з уточненням можливостей використання відповідного інструментарію відповідно кожного з них. Також приділено увагу визначенню взаємозв'язку та взаємозалежності категоріального апарату, який використано в даному досліджені.

Ключові слова: *конкурентоспроможність, стратегія, управління, аграрне підприємство, ефективність.*

Мандич А.В. Повышение конкуренто-способности аграрных предприятий: инструментальный подход

В статье рассмотрены и проанализированы основные стратегические направления повышения конкурентоспособности аграрных предприятий. В частности, проведен анализ и структурированы существующие способы и методы определения уровня конкурентоспособности аграрных предприятий, на основе которых были представлены три стратегических направления с уточнением возможностей использования соответствующего инструментария в соответствии с каждым из них. Также уделено внимание определению взаимосвязи и взаимозависимости категориального аппарата, который используется в данном исследовании.

Ключевые слова: *конкурентоспособность, стратегия, управление, аграрное предприятие, эффективность.*

Mandych O.V. Competitiveness of agricultural companies: instrumental approach

The paper considers and analyzes the main strategic directions of improving the competitiveness of agricultural enterprises. In particular, the analysis of existing and structured methods and techniques to determine the level of competitiveness of agricultural enterprises, on which was represented by three strategic directions of clarifying the possibilities of using appropriate tools under each of them. Also paid attention to the definition of the relationship and interdependence categorical apparatus that is used in this study.

Keywords: *competitiveness, strategy, management, agricultural enterprise efficiency.*

УДК 658.014.1:16

ВИКОРИСТАННЯ МОДЕЛЕЙ ТА МЕТОДІВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ТА ПРИЙНЯТТЯ ЕФЕКТИВНИХ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

ОБИДЄННОВА Т.С., К.Е.Н.,
УКРАЇНСЬКА ІНЖЕНЕРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ

Постановка проблеми у загальному вигляді. Однією з причин виникнення кризової ситуації на багатьох українських підприємствах є низький рівень менеджменту. Саме некваліфіковані і помилкові дії керівництва привели велику кількість підприємств на межу банкрутства. Одним із факторів, який зумовлює формування та прийняття неефективних управлінських рішень, є відсутність системи змін усередині підприємств, що направлена на функціональну підтримку менеджменту. Ефективна діяльність підприємств полягає у комплексному використанні моделей для формування та прийняття управлінських рішень

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань щодо використання тих чи інших моделей та методів прийняття управлінських рішень займалося багато вітчизняних та закордоних науковців (Асаул А.М., Коваль О.С. [1], Гончарова Л.О.[2], Полінський О.М. [3], Саати Т. Л. [4], Цюцюра С.В., Криворучко О.В., Цюцюра М.І. [5] та інші). Проте питання використання моделей та методів для формування та прийняття ефективних управлінських рішень на підприємствах вимагають додаткових досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні українські підприємства працюють у нестабільному середовищі, що вимагає від їх керівництва творчого підходу до роботи, уважності та уміння приймати відповідальні управлінські рішення з метою координації будь-яких передбачуваних чи непередбачуваних змін у процесі управління. Процеси розробки та прийняття управлінських рішень ґрунтуються на моделях. Модель - це бачення щодо об’єкта, системи або ідеї у деякій формі, яка відмінна від самої реальності, це спрощення реальної життєвої ситуації, до якої вона застосовується. Моделювання – єдиний систематизований спосіб бачення варіанта майбутнього з можливістю визначення потенційних наслідків альтернативних рішень, який дозволяє їх об'єктив порівняти [6]. Для спрощення процесу прийняття рішень та розгляду можливих перспектив розвитку на практиці застосовуються базові типи моделей: фізична, аналогова, математична. На їх основі розроблено різні типи моделей і методів прийняття управлінських рішень.

У сучасній літературі виділяють три типи моделей управлінських рішень: класичну, поведінкову та ірраціональну.

Класична модель прийняття управлінських рішень передбачає раціональність, повну об'єктивність та логічність, спрямування усіх дій на прийняття найкращого рішення та вимагає достатньої визначеності умов.

Керівник, що приймає рішення, повинен чітко розуміти кінцеву мету своїх дій та обов'язково мати уявлення щодо їх позитивного ефекту, мати вичерпну інформацію та об'єктивні альтернативи результатів рішення. У реальній діяльності промислових підприємств найчастіше виникають ситуації, коли при прийнятті управлінських рішень керівник не володіє в повній мірі інформацією стосовно обставин, що склалися, а також стосовно альтернативних варіантів рішень та їх наслідків. У такому разі прийняття рішень здійснюється за поведінковою моделлю.

Якщо ж виникає потреба у прийнятті рішення в умовах дефіциту часу або потребують розв'язання незвичайні, принципово нові питання, застосовується ірраціональна модель прийняття управлінських рішень. Досить часто такі рішення приймає керівник підприємства, що має владу або можливість нав'язати своє рішення колективу.

У загальному вигляді вибір методу прийняття управлінського рішення визначається обсягом, достовірністю та оцінкою інформації, що характеризує проблемну ситуацію. Ці умови інформаційного забезпечення є підставою для застосування в процесі прийняття рішення одного з базових напрямів вирішення ситуацій – реактивного реагування, аналогового, дослідницького та інтуїтивного [7].

Умови, в яких приймаються управлінські рішення, полягають у тому, що будь-які зміни в організації підлягають визначеним закономірностям, а отже, формують цілий ряд чинників, що визначають процес прийняття управлінських рішень: зміст змін; доцільність тих чи інших інновацій; форми, характер, діапазон передбачуваних змін; ставлення керівника до інновацій [8].

На базі основних моделей прийняття управлінських рішень, базуються різні види методів управлінських рішень стосовно управління підприємствами (рис.1).

Модель імітаційного моделювання полягає в імітації конкретного процесу чи моделі, експериментальному його використанні. Цей метод дозволяє моделювати процеси таким чином, що було наочно видно, як саме такі процеси будуть відбуватися у реальній господарській діяльності.

Щоб мінімізувати збитки від недостачі чи надмірної кількості продукції, використовується модель управління запасами. Вона дозволяє оптимізувати масу готової продукції на складах, час розміщення замовлення на ресурси та їх кількість. Модель економічного аналізу полягає в оцінці рентабельності як продукції, так і усього промислового підприємства. Найчастіше використовується модель беззбитковості, тобто визначення моменту з якого підприємство починає отримувати прибуток.

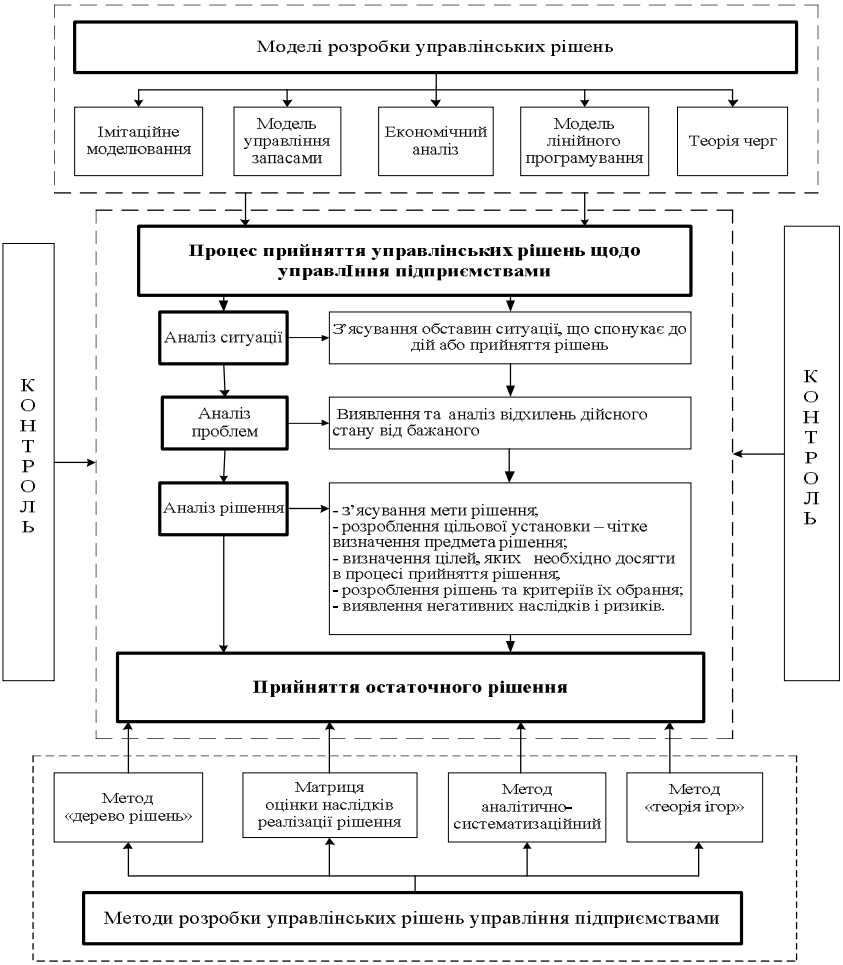

Рис. 1. Процес прийняття управлінських рішень

Модель лінійного програмування використовується з метою визначення ефективного розподілу обмежених наявних ресурсів підприємства при наявності конкуруючих потреб. Теорія черг полягає у визначенні оптимальної кількості каналів обслуговування споживачів відносно до їх потреб, урівноваження витрат на додаткові канали обслуговування і втрат від обслуговування на рівні нижчому, ніж оптимальний.

Досить ефективним є метод «дерева рішень», що полягає у побудові схеми розгалуження проблем та рішень. Це дає змогу виявити та оцінити наявність альтернатив та їх якість.

У випадку, коли керівник повинен вибрати, яка стратегія розвитку промислового підприємства буде найуспішнішою, використовується «матриця оцінки наслідків реалізації рішення». Ефективність обраної стратегії управління підприємством розраховують множенням ймовірності настання події на її значення у складі всіх подій, що можуть відбутися.

Аналітично - систематизаційний метод передбачає аналіз факторів, що зумовлюють впровадження заходів зі зміни діяльності підприємства, а також систематизацію рішень стосовно форм і методів проведення цих заходів.

Метод «теорія ігор» застосовується для передбачення реакції підприємств – конкурентів на зміни, що відбуваються усередині підприємства. В практичній діяльності він використовується досить рідко.

Також до основних методів, які застосовують для управління підприємством необхідно віднести: реінжиніринг бізнес-процесів (BPR), оцінка персоналу, ABS / ABM, CASE-методи (SADT, IDEF ARIS, SA/SD BSP, ERP), аутсорсинг, оцінка бізнесу, управління проектами (PM), управління знаннями (KM), виробничо-господарський аналіз, управління якістю (CPI / TQM), бенчмаркінг, фінансовий аналіз, «Точно в час» (JIT), «Тверді» і «м'які» інструменти, ситуаційний аналіз.

Висновки. На сьогоднішній день застосування окремих моделей прийняття управлінських рішень не є ефективним. Несприятливі умови функціонування підприємств вимагають використання не якоїсь конкретної моделі окремо, а комплексного їх впровадження. Це значно підвищить ефективність прийняття управлінських рішень стосовно управління українськими підприємствами.

Література

1. Асаул А.М. Основні напрями підвищення якості та ефективності розробки і прийняття управлінських рішень у підприємницьких структурах / А.М. Асаул, О.С. Коваль // Економіка України. – 2012. – № 11. – С. 29 – 37. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/EkUk_2012_11_4.pdf.

2. Гончарова Л. О. Підвищення ефективності прийняття управлінських рішень на виробничому рівні / Л. О Гончарова // Економіка будівництва і міського господарства. – 2013. – Т.9, № 1. – С. 41-46.

3. Полінський О.М. Оцінка ефективності управлінських рішень / О.М. Полінський // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/18_NPM_2008/ Economics.htm.

4. Саати Т.Л. Принятие решений. Метод анализа иерархий / Т.А. Саати. – М. : Радио и связь, 1993 – 125 с.

5. Цюцюра С.В. Теоретичні основи та сутність управлінських рішень. Моделі прийняття управлінських рішень / С.В. Цюцюра, О.В. Криворучко, М.І. Цюцюра // Управління розвитком складних систем. – К. : 2012. – № 9 – С. 50–58.

6. Технічна енциклопедія TechTrend. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://techtrend.com.ua.

7. Бородин А.И. Методология и инструментальные средства для проведения реинжиниринга / А. И. Бородин // Менеджмент в России и за рубежом. – 2003. – № 3. – С. 45 – 51.

8. Воронков Д.К. Розвиток підприємства: управління змінами та інновації. Монографія / Д.К. Воронков, Ю.С. Погорєлов. – Х. : АдвАтм, 2009. – 436 с.

9. Meyhew Ed. Organizational Change Processes / Ed Meyhew // Jones Brenda B. The NTL handbook of organization development and change: principles, practices, and perspectives. – San Francisco : Pfeiffer, 2006 – pp. 104–120.

References

1. Asaul A.M., Koval O.S. (2012). Osnovni napriamy pidvyshchennia yakosti ta efektyvnosti rozrobky i pryiniattia upravlinskykh rishen u pidpryiemnytskykh strukturakh [The main directions of improving the quality and effectiveness of development and decision making in business structures]. Ekonomika Ukrainy – Ukraine economy, No 11, pp. 29 – 37. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/EkUk_2012_11_4.pdf [in Ukrainian].

2. Honcharova L.O. (2013). Pidvyshchennia efektyvnosti pryiniattia upravlinskykh rishen na vyrobnychomu rivni [Improved decision-making at the production level]. Ekonomika budivnytstva i miskoho hospodarstva – The economy of construction and urban, Vol. 9, No 1, pp. 41 – 46 [in Ukrainian].

3. Polinskyi O.M. Otsinka efektyvnosti upravlinskykh rishen [Evaluating the effectiveness of management decisions]. (n.d.). rusnauka.com. Retrieved from: http://www.rusnauka.com/18_NPM_2008/ Economics.htm [in Ukrainian].

4. Saaty T.L. (1993). Pryniatye reshenyi. Metod analyza yerarkhyi [Decisions making. The method of analysis of hierarchies]. Moscow: Radyo y sviaz, p. 125[in Russian].

5. Tsiutsiura S.V., Kryvoruchko O.V., Tsiutsiura M.I. (2012). Teoretychni osnovy ta sutnist upravlinskykh rishen. Modeli pryiniattia upravlinskykh rishen [The theoretical basis and essence of management decisions. Model of management decisions]. Upravlinnia rozvytkom skladnykh system – Managing the development of complex systems. Kyiv, No 9, pp. 50 – 58.

6. Tekhnichna entsyklopediia TechTrend [Technical Encyclopedia TechTrend]. (n.d.). *techtrend.com.ua.* Retrieved from http://techtrend.com.ua [in Ukrainian].

7. Borodin A. I. (2003). Metodologiya i instrumentalnyie sredstva dlya provedeniya reinzhiniringa [The methodology and tools for reengineering]. Menedzhment v Rossii i za rubezhom – Management in Russia and abroad, No 3, pp. 45 – 51 [in Russian].

8. Voronkov D.K., Pohorielov Iu.S. (2009). Rozvytok pidpryiemstva: upravlinnia zminamy ta innovatsii [Development of the company: change management and innovation]. Kharkiv: AdvAtm, pp. 436 [in Ukrainian].

9. Meyhew Ed. Organizational Change Processes. (2006). Jones Brenda B. The NTL handbook of organization development and change: principles, practices, and perspectives. San Francisco: Pfeiffer, pp. 104-120.

Обиденнова Т.С. **Використання моделей та методів для формування та прийняття ефективних управлінських рішень.**

В статті розглянуто питання використання моделей та методів для формування та прийняття ефективних управлінських рішень управління підприємствами. Зазначено, що в загальному вигляді вибір методу прийняття

управлінського рішення визначається обсягом, достовірністю та оцінкою інформації, що характеризує проблемну ситуацію та є підставою для застосування в процесі прийняття рішення одного з базових напрямів вирішення. На базі основних моделей прийняття управлінських рішень, використовуються різні види методів управлінських рішень управління підприємствами. Доведено, що з метою підвищення ефективності та результативності управлінських рішень управління підприємствам необхідне застосування не якогось конкретного методу або моделі окремо, а впровадження цих методів та моделей комплексно.

Ключові слова: *управлінські рішення, управління підприємствами, моделі управлінських рішень, методи управлінських рішень, ефективний менеджмент.*

Обыденнова Т.С. Использование моделей и методов для формирования и принятия эффективных управленческих решений

В статье рассмотрены вопросы использования моделей и методов для формирования и принятия эффективных управленческих решений управления предприятиями. Отмечено, что в общем виде выбор метода принятия управленческого решения определяется объемом, достоверностью и оценкой информации, которая характеризует проблемную ситуацию и является основанием для применения в процессе принятия решения одного из базовых направлений выхода из сложившейся ситуации. На базе основных моделей принятия управленческих решений используются различные виды методов управленческих решений управления предприятиями. Доказано, что с целью повышения эффективности и результативности управленческих решений управления предприятиям необходимо применение не какого-то конкретного метода или модели отдельно, а внедрение этих методов и моделей комплексно.

Ключевые слова: *управленческие решения, управление предприятиями, модели управленческих решений, методы управленческих решений, эффективный менеджмент.*

Obydennova T. **The use of models and methods for the formation and adoption of effective managerial decisions**

The article discusses the use of models and methods for the formation and adoption of effective managerial decisions of enterprise management. It is noted that in General the choice of method of management decision making is determined by the volume, reliability and rating information. This describes a problematic situation and is the basis for the application in the decision-making process one of the basic directions of an exit from current situation. On the basis of the basic models of managerial decision-making uses different kinds of methods of managerial decisions of enterprise management. It is proved that for the purpose of increasing the efficiency and effectiveness of managerial control decisions enterprises need not use any particular method or model separately. It is reasonable to use selected methods and models in a comprehensive manner.

Keywords: *management solution, management of enterprises, models of management decisions, methods of management decisions, effective management.*

Рецензент: д.е.н., проф., Ковальов В.М.

УДК 631.11.001

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

РАЙТЕР Н.І., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Постановка проблеми у загальному вигляді. Займаючи ключове місце в економіці та соціальному житті суспільства, сільське господарство залишається низькорентабельним, фінансово нестійким та інвестиційно непривабливим сектором економіки. Капіталомістке сільське господарство з яскраво вираженим сезонним характером виробництва, яке значною мірою залежить від природних умов, значно поступається за рівнем розвитку галузям промисловості та сфері послуг.

Одну з найважливіших ролей в питанні підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, а з тим і зростання його конкурентоспроможності, відіграє зростання продуктивності праці, основні резерви якого найчастіше пов'язані з вдосконаленням параметрів спеціалізації сільськогосподарських підприємств. Спеціалізація виробництва в сільському господарстві поруч з іншими чинниками дозволить забезпечити впровадження нових науково-технічних розробок стосовно механізації та автоматизації виробничих процесів, в сфері захисту рослин та тварин, а також дозволить максимально використовувати інструменти контролю якості продукції. Тобто, спеціалізація виробництва із врахуванням природо-кліматичних та ґрунтових умов, наявних виробничих та трудових ресурсів, а також із врахуванням розмірів суб'єктів господарювання в сільському господарстві – це важливий резерв зростання ефективності сільськогосподарського виробництва та підвищення його конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В економічній літературі спеціалізацію сільськогосподарських підприємств трактують як одну із організаційно-економічних форм реалізації суспільного поділу праці, який дозволяє зосереджуватись на виробництві одного або декількох видів продукції, для яких склались найкращі умови. Дане визначення спеціалізації є найбільш розповсюдженим серед економістів, хоча можна зустріти і нові погляди на дану категорію.

Автори цих нових підходів щодо визначення спеціалізації намагаються відобразити багатогранність та комплексність цього поняття, а також її роль у розвитку сільськогосподарського виробництва.

Основні постулати спеціалізації сільськогосподарських підприємств вивчались у працях В.Я. Амбросова, В.Г. Андрійчука, М.В. Зубця, Ш.І., Ібатулліна, П.К. Канінського, П.Т. Саблука та інших.

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження є узагальнення та уточнення теоретичних підходів щодо визначення сутності економічної категорії спеціалізація сільськогосподарських підприємств та її роль у процесі розвитку сільського господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «спеціалізація» походить від латинського слова «specialis», що означає особливий і в буквальному сенсі характеризує процес як конкретизацію або деталізацію. Що стосується спеціалізації виробництва як економічної категорії, то онлайн-словник «VseSlova», спираючись на Велику Радянську енциклопедію дає визначення спеціалізації виробництва як форми суспільного розподілу праці, котра виражається в поділі старих і формуванні нових галузей виробництва, а також в розподілі праці усередині галузей [1].

Щодо спеціалізації виробництва в сільському господарстві, то її суть базується на тих же основних теоретичних та практичних підходах, що й у інших суб'єктів господарювання. За визначенням Горбоноса Ф.В. спеціалізація виробництва сільськогосподарських підприємств – це процес відособлення та створення підприємств або галузей для виробництва однорідної продукції [2]. Ряд науковців разом із М.М. Васильєвим під спеціалізацією сільськогосподарських підприємств розуміють виробничий напрям підприємства з раціональним поєднанням головних, додаткових і підсобних галузей [3, с.9]. На нашу думку визначення спеціалізації сільськогосподарських підприємств як процесу є більш правильним, оскільки воно дозволяє більш повно та комплексно відобразити суть даного явища.

Відтак, спеціалізація як економічна категорія є поняттям багатогранним та комплексним, тому її слід розглядати системно, в органічному взаємозв'язку із поняттям розміщення сільськогосподарського виробництва. Майже всі вчені економісти, які вивчали питання спеціалізації та розміщення сільського господарства сходяться на думці, що ці два поняття є взаємопов'язаними, однак не тотожними, оскільки кожен з них виступає як форма суспільного поділу праці. При тому, розміщення виробництва є кількісною

характеристикою суспільного поділу праці в сільському господарстві, яка зумовлює його спеціалізацію [4, с. 378].

Оскільки спеціалізація виробництва є результатом суспільного поділу праці, то теоретичне вивчення даної категорії бере початок у працях А.Сміта, який у «Дослідженні про природу і причину багатства народів» розкрив суть розподілу праці та основні причини його виникнення. Він вважав, що великий прогрес в розвитку продуктивності праці та значна частка вмінь та навичок працівників, тобто якість праці є наслідком суспільного поділу праці. Розподіл праці у будь якій галузі незалежно від розмірів виробництва веде до зростання продуктивності праці, а також зростання «загального добробуту народів» Правда А.Сміт вважав, що сільське господарство по своїй суті менше піддається поділу праці, ніж промисловість. Тому, підвищення продуктивності праці в сільському господарстві не завжди залежить від розподілу праці [5].

Перефразовуючи А.Сміта, можна сказати, що економічний ефект від спеціалізації виробництва в сільському господарстві полягає в тому, що займаючись виробництвом обмеженої кількості продукції (свинарством, птахівництвом, льонарством) підприємства можуть удосконалювати технологію, використовувати специфічні машини та агрегати, економити час на переході від виробництва одного виду продукції до іншого, а саме головне вдосконалювати професійні навички та вміння працівників. Все це повинно забезпечувати зростання продуктивності праці, а з тим і здешевлення виробництва та підвищення конкурентоспроможності продукції.

К. Маркс у своїй праці «Капітал» виділив три основні види поділу суспільного виробництва: загальний, частковий та одиничний [7, с. 363]. На основі цього П.К. Канінський стверджує, що загальний поділ праці передбачає відособленість окремих галузей сільського господарства, частковий – виділення його окремих підгалузей, а одиничний – характеризується поділом праці всередині підприємства [3, с. 7].

З огляду на це прийнято розрізняти три форми спеціалізації сільського господарства: територіальну, господарську та внутрігосподарську спеціалізацію.

Територіальна спеціалізація сільського господарства являє собою домінуюче виробництво тих чи інших видів сільськогосподарської продукції на певній території, беручи до уваги природо-кліматичні умови. Господарська спеціалізація – це спеціалізація підприємства на виробництві певних видів продукції,

виробництво яких забезпечить підприємству найбільший економічний ефект. Внутрігосподарська спеціалізація характерна в першу чергу для великих мультикорпоративних підприємств, і передбачає поділ праці між підрозділами підприємства. Наприклад, у господарствах можуть створюватися молочно-товарні ферми, свиноферми, рільничі, тракторно-рільничі, садовоогородні, овочівничі бригади, механізовані загони з вирощування цукрових буряків тощо.

Сільське господарство як галузь народного господарства на первинній стадії свого розвитку було мало спеціалізоване. Типове господарство займалось виробництвом всього спектру сільськогосподарської продукції, яка була характерна для тих природо-кліматичних умов, в яких воно знаходилось і яку воно використовувало здебільшого для власних потреб. Тобто, під впливом природо-кліматичних умов відбувалось географічне або районоване розміщення сільськогосподарського виробництва, особливо галузі рослинництва.

Власне зональне розміщення сільського господарства вивчав у своїй праці «Ізольована держава» Й. фон Тюнен. Він вважав, що основним фактором який впливає на зональне розміщення сільського господарства є відстань між сільськогосподарським підприємством та містом. Місто при цьому виступає ринком збуту сільськогосподарської продукції. Виходячи із розробленої Й. Тюненом теорії «концентричних кілець», район в залежності від відстані до центрального міста можна поділити на шість зон. При тому, в найближчій до центру зоні варто розміщувати овочівництво та молочне скотарство, а в найбільш віддаленій – м'ясне тваринництво. Зазначимо, що в період Радянського Союзу, спеціалізація та виробничий напрям сільськогосподарських підприємств здебільшого спирались на засади теорії Й. Тюнена [6].

Слід зазначити, що в радянський період проблемам спеціалізації та розподілу праці приділялось достатньо уваги. Однак, ці процеси керувались державними органами, а підприємства здійснювали відповідно до запланованих показників корегування спеціалізації та виробничого напряму. Тобто, про природній розподіл праці найшлось. В цьому контексті варто згадати вказівки щодо масштабного збільшення посівів кукурудзи після відвідин М.С. Хрущова США. В результаті значних зрушень зазнавала структура посівних площ та структура поголів'я тварин, розподіл трудових та матеріальних ресурсів, організаційна система

господарювання.

По своїй суті спеціалізація сільськогосподарського виробництва є диференціацією окремих підгалузей, які зосереджуються на виробництві окремих видів сільськогосподарської продукції. В результаті спеціалізації виробництва сільськогосподарське підприємство може займатися виробництвом одного або декількох видів рослинницької продукції та одного або двох видів тваринницької продукції.

Поштовхом до поглиблення спеціалізації сільськогосподарського виробництва став розвиток продуктивних сил, а саме сільськогосподарського машинобудування та транспортної інфраструктури. Так, розробка комплексів машинного доїння корів та агрегатів автоматизованої подачі кормів, зумовило формування вузькоспеціалізованих тваринницьких ферм. А розвиток транспортної інфраструктури значно полегшив процес обміну та підвищив товарність сільськогосподарської продукції. Як наслідок, сільськогосподарський виробник вже виробляє продукцію не для власного споживання, а в процесі обміну реалізовує її для інших членів суспільства, отримуючи при тому певний матеріальний зиск. Це спричинило поглиблення спеціалізації в галузі рослинництва, де товаровиробники зосереджували виробництво на вирощуванні більш врожайних та прибуткових культур.

Таким чином, спеціалізація сільського господарства – це одна із форм суспільного поділу праці, безперервний динамічний процес зосередження виробничого потенціалу товаровиробників на виробництві одного або декількох видів продукції відповідно до природо кліматичних умов та ринкової кон'юнктури з метою підвищення ефективності їх господарської діяльності при мінімальному рівні підприємницького ризику.

А. І. Колобова зазначає, що суть спеціалізації сільського господарства полягає у вмінні найкращим чином використовувати умови в яких знаходиться господарство, вибрати ті види культур, які забезпечать найвищу врожайність, вирощувати найбільш продуктивні види тварин, тим самим забезпечити рентабельне виробництво. Основною метою спеціалізації сільськогосподарських підприємств на думку К.П. Оболенського є науково обґрунтоване розміщення галузей сільського господарства, з врахуванням природно-кліматичних умов та основних вимог економічних законів [8].

Відмітимо, що беручи до уваги особливості сільського господарства, а саме необхідність постійної зміни культур на

обмежених площах ріллі, сільськогосподарські підприємства дуже рідко можуть бути вузькоспеціалізованими. Виняток можуть становити вузькоспеціалізовані підприємства галузі тваринництва, які займаються вирощуванням тварин та птиці на високо інтенсивній майже індустріальній основі. Серед підприємств галузі рослинництва, високим рівнем спеціалізації відрізняються підприємства, які займаються садівництвом, плодівництвом та овочівництвом закритого ґрунту. В більшості сільськогосподарських підприємств організація виробничого процесу передбачає органічне поєднання в одному підприємстві виробництва декількох видів продукції на основі раціонально обґрунтованих пропорцій. Як зазначає В.Г. Анрійчук, в більшості підприємств є дві-три провідних галузі, кожна з яких не є домінуючою і в структурі товарної продукції займає від 10–15 до 30–35 %. Для таких підприємств прийнято визначати їх виробничий напрям, на основі двох-трьох відносно домінуючих у структурі товарної продукції підприємства галузей [4, с.389]

Зазначимо, що беручи до уваги велику капіталоємкість сільськогосподарського виробництва, виробничий напрям підприємства має скоріше статичний характер. Тобто сільськогосподарські підприємства не змінюють кардинально виробничий напрям, а можуть лише варіювати співвідношення між окремими видами продукції. Зазвичай, новий вид продукції вводиться у виробництво поступово.

Наслідками процесу спеціалізації в сільському господарстві є концентрація та диверсифікація виробництва. Концентрація виробництва у сільському господарстві – це процес зосередження засобів виробництва, землі і трудових ресурсів на одному підприємстві з метою нарощування обсягів виробництва [10, с. 216]. Це по суті процес укрупнення виробництва, який передбачає нарощування виробництва одного виду продукції з одночасним зменшенням виробництва інших. Наприклад, в рільництві, підприємство яке займалось вирощуванням всього спектру сільськогосподарської продукції, в процесі концентрації виробництва зосереджує свої ресурси на виробництві озимого ріпаку та овочів, зменшуючи при тому посіви зернових та картоплі.

Диверсифікація як процес є оберненою до концентрації і передбачає розвиток у високо чи вузько спеціалізованих підприємствах суміжних або допоміжних виробництв з метою зменшення підприємницьких ризиків. В західній економічній літературі сільськогосподарське підприємство, яке займається

виробництвом декількох видів продукції називають диверсифікованим, а сукупність видів продукції на виробництві яких спеціалізується підприємство – його портфелем.

Слід відмітити, що там, де існує спеціалізація, має бути і кооперація. Ці організаційно-економічні форми взаємопов'язані й зумовлюють одна одну, перетворюють процес виробництва на суспільну комбінацію праці. Кооперація значно поглиблює процес спеціалізації підприємств, дозволяє вузькоспеціалізованим підприємствам об'єднуватись для виконання якихось виробничих операцій, придбання нових видів технічного оснащення, розвитку системи зберігання та збуту сільськогосподарської продукції тощо. Тобто, кооперація значно підвищує технологічну та економічну ефективність спеціалізованих сільськогосподарських підприємств.

Сьогодні в Україні поряд із великими господарствами здебільшого колективної форми власності (акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю) функціонують приватні підприємства середньої величини (агрофірми, селянські фермерські господарства) та малі підсобні господарства селян. Обираючи виробничий напрям підприємства та рівень його спеціалізації керівництво та власники сільськогосподарських підприємств не завжди керуються науково обґрунтованими рекомендаціями, керуючись прагненням одержати максимальний прибуток, зосереджуються на виробництві лише високоліквідних видів продукції.

На нашу думку, спеціалізація сільськогосподарських підприємств повинна бути заздалегідь продуманою, узгодженою із стратегічним планом підприємства, відповідати його цілям та місії. Формувати спеціалізацію та виробничий напрям підприємства слід виходячи із природо-кліматичних умов, на основі детального вивчення ринку сільськогосподарської продукції. В розвинутих країнах заходу сільськогосподарські товаровиробники заключають попередні контракти, які значною мірою випливають на виробничий напрям їх господарювання.

Отже, основними засадами на яких повинна здійснюватись спеціалізація сільськогосподарських підприємств є:

♦ виробничий напрям підприємства повинен відповідати стратегії, місії та цілям, які ставить перед собою підприємство;

♦ відповідність структури виробництва ринковій кон'юнктурі та попереднім заключним договорам постачання;

♦ врахування природно-кліматичних умов за ради забезпечення найвищих показників продуктивності виробництва (урожайності культур, продуктивності тварин);

♦ забезпечення економічних переваг, максимізація прибутку та зниження рівня підприємницького ризику;

♦ відповідність виробничого напряму підприємства регіональним та загальнодержавним програмам економічного розвитку;

♦ забезпечення екологічної безпеки та раціонального природокористування.

Висновки. Досвід господарювання та світові тенденції свідчать, що перевагу в результатах діяльності мають спеціалізовані підприємства. Спеціалізація, як елемент суспільного поділу праці, забезпечує поруч із кооперацією високу економічну ефективність виробництва сільськогосподарської продукції, вдосконалення матеріально-технічної бази, оптимальні канали реалізації, контроль якості продукції, підвищення її конкурентоспроможності тощо.

Література

1. Онлайн-словник «VseSlova» / Електронний ресурс : Режим доступу // http://vseslova.com.ua/word

2. Горбонос Ф.В. Економіка підприємств : підручник / Ф.В. Горбонос, Г.В Черевко, Н.Ф. Павленчик, А.О. Павленчик – К.: Знання, 2010. – 463 с

3. Канінський П.К. Спеціалізація сільськогосподарських підприємств: монографія / П. К. Канінський – К: ННЦ ІАЕ, 2005. – 348с.

4. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств : підручник / В. Г. Андрійчук – К.:ІЗМН, 1996. – 512с.

5. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит – М: Издательство социально-экономической литературы, 1962. – 684 с.

6. Стеченко Д.М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: підручник / Д.М. Стеченко – К.: Вікар, 2006. — 396 с.

7. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. Т.1., Кн.1 Процесс производства капитала / К. Маркс – М. : Политиздат, 1988. – 891с.

8. Колобова А.И. Организация производства на предприятиях АПК / А. И. Колобова. – Барнаул : Изд-во АГАУ, 2008. – 397с. / Електронний ресурс : Режим доступу // http://eclib.net/28/index.html

9. Домаскіна М.А. Основні проблеми і фактори спеціалізації фермерських господарств / М. А. Домаскіна // Вісник аграрної науки Причорномор'я, 2010, Випуск 3,т.1. – С.89-96

10. Гунченко О. В. Теоретичні та методичні підходи до оцінки процесу концентрації виробництва сільськогосподарських підприємств / О. В. Гунченко // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Сер. : Економічні науки. - 2013. - № 8. - С. 216-221.

References

1. Online-Dictionary «VseSlova» / Available at: http://vseslova.com.ua/word

2. Gorbonos F.V., Cherevko G.V., Pavlenchyk N.F., Pavlenchyk A.O. (2010) Ekonomika pidpryiemstv : pidruchnyk [Economics of enterprises]. Kyiv : Znannya (in Ukraine)

3. Kaninsky P.K. (2005) Spetsializatsiya sil's'kogospodars'kyh pidpryiemstv : monografija [Specialization of agricultural enterprises]. Kyiv : NNC IAE (in Ukraine)

4. Andriichuk V. H. (1996), Ekonomika ahrarnykh pidpryiemstv : pidruchnyk [Economics of agricultural enterprises]. Kyiv : IZMN (in Ukraine)

5. Smit A. (1962) Isledovaniye o prirode i prichinah bogatctva narodov [Investigation of nature and causes of wealth peoples]. Moskow : (in Russian)

6. Stechenko D.M.(2006) Rozmishchennia prodyktyvnykh syl i regionalistyka : pidruchnyk [Placement of the productive forces and regionalistics]. Kyiv : Vikar (in Ukraine)

7. Marks K. (1988) Kapital. Kritika politicheskoi ekonomii [Capital. Critique of Political Economy]. Moskow : Politizdat (in Russian)

8. Kolobova A.I. (2008) Organizatsiya proizvodstva na predpriyatiyah APK [The organization of production at the enterprises of agroindustrial complex]. Barnaul : ASAU, 397 p. Available at: http://eclib.net/28/index.html

9. Domaskina M.A. (2010) Osnovni problemy i faktory specializacii fermers'kykh gospodarstv [The main problems and factors of specialization of farms], Visnyk agrarnoyi nauky Prychornomor'ya, vol. 3, t.1, pp. 89-96 (in Ukraine)

10. Gunchenko O.V. (2013) Teoretychni ta metodychni pidkhody do otsinky protsesu kontsentratsii vyrobnytstva sil's'kogospodars'kyh pidpryiemstv [Theoretical and methodological approaches to assess the concentration of production of agricultural enterprises]. Visnyk KhNAU, vol 8, pp. 216-221.

Райтер Н.І. Теоретичні підходи до визначення сутності спеціалізації виробництва сільськогосподарських підприємств.

У статті з'ясовано важливість та необхідність спеціалізації сільськогосподарських підприємств для розвитку аграрної економіки. Систематизовано і вивчено підходи до визначення спеціалізації сільськогосподарських підприємств. Досліджено генезис спеціалізації виробництва в сільському господарстві, як форми суспільного поділу праці. Розглянуто основні форми спеціалізації сільського господарства. Опрацьовано особливості процесу спеціалізації сільському господарстві, які випливають із специфічного характеру галузі. Запропоновано основні засади, на яких повинна базуватись спеціалізація сільськогосподарських підприємств, серед яких особливу увагу приділено науково обґрунтованому розміщенню галузей сільського господарства, з врахуванням природно-кліматичних умов та основних вимог економічних законів.

Ключові слова: *спеціалізація виробництва, суспільний поділ праці, спеціалізація сільськогосподарських підприємств, виробничий напрям.*

Райтер Н.И. Теоретические подходы к определению сущности специализации производства сельскохозяйственных предприятий.

В статье установлено важность и необходимость специализации сельскохозяйственных предприятий для развития аграрной экономики. Систематизированы и изучены подходы к определению специализации сельскохозяйственных предприятий. Исследован генезис специализации производства в сельском хозяйстве, как формы общественного разделения труда. Рассмотрены основные формы специализации сельского хозяйства. Изучены особенности процесса специализации сельском хозяйстве, вытекающие из специфического характера отрасли. Предложены основные принципы, на которых должна базироваться специализация сельскохозяйственных предприятий, среди которых особое внимание уделено научно обоснованному размещению отраслей сельского хозяйства, с учетом природно-климатических условий и основных требований экономических законов.

Ключевые слова: *специализация производства, общественное разделение труда, специализация сельскохозяйственных предприятий, производственное направление.*

Raiter N.I. Theoretical approaches to defining the essence of farm specialization of production of agricultural enterprises.

The importance and necessity of specialization of agricultural enterprises for the development of the agrarian economy are established in this article. The approaches to the definition of the specialization of agricultural enterprises are systematized and studied. We investigated the genesis of specialization of production in agriculture, as a form of social division of labor. The basic forms of specialization of agricultural are reviewed. The particularities of specialization of agriculture, which derive from the specific nature of the branch are studied. In this article we proposed the basic principles of specialization of agricultural enterprises. Among these principles special attention is given to science-based placement of sectors of agriculture, considering climatic conditions and the basic requirements of economic laws.

Keywords: *specialization of production, the social division of labor, specialization of agricultural enterprises, direction of production .*

УДК 330.101:[631/635]

ВИРОБНИЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА: ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТА РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Руденко С.В., асистент,
Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

Постановка проблеми у загальному вигляді. Систематизація результатів сучасних досліджень в сфері аграрної економіки дає змогу стверджувати, що значна увага дослідниками приділяється розгляду питань підвищення економічної ефективності діяльності аграрних підприємств через призму формування та реалізації їх виробничого потенціалу. При цьому існуючі наукові роботи демонструють досить широкий спектр поглядів на сутність виробничого потенціалу, наявність в них теоретично-методологічних протиріч, а також фактичну відсутність усталеного понятійно-категоріального апарату його досліджень. Крім того, варто констатувати, що наразі досить поширеними є авторські визначення економічних понять, які часто містять протиріччя з базовими положеннями економічної науки та майже не створюють приросту знань або такий приріст є сумнівним. Все це робить необхідним більш виважене відношення до теоретичних засад економічних досліджень, зокрема, досліджень виробничого потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням сутності виробничого потенціалу, як категорії, та ідентифікації його місця у структурі економічного потенціалу аграрних підприємств займалися В.Г. Андрійчук, Ю.С. Гринчук, О.І. Гуторов, О.Ю. Єрмаков, І.І. Лукінов, В.В. Россоха, П.Т. Саблук, О.В. Ульянченко, І.О. Шарко, Я.Р. Ярема та інші науковці. Їх внесок в розвиток наукового усвідомлення понятійно-категоріального апарату досліджень даної предметної сфери, казуальних зв'язків елементів та компонент складних категорій та понять, визначення прикладних засад управління розвитком потенціалу важко переоцінити. Втім, деякі дослідники, зокрема, О. Чаленко, слушно зазначають, що наукова категорія «потенціал» є найбільш несталою і невизначеною. У цю

невизначеність додатково вносять свій вклад «дисертаційні» дослідники, які в гонитві за «новизною» додають до неї безліч акцидентних ознак, чим завантажують і без того розпливчасту систему понять економічного потенціалу [1].

Формулювання цілей статті. Метою даної публікації є аналіз існуючих наукових поглядів на виробничий потенціал аграрних підприємств, як складну, багатогранну та багаторівневу економічну категорію, з обґрунтуванням власної позиції щодо її сутнісно-змістових характеристик, а також ролі у формуванні економічного потенціалу підприємств аграрної сфери, яка б усувала зазначені теоретично-методологічні протиріччя.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досліджуючи поняття виробничий потенціал, логічно треба звернути увагу на те, що це певний вид потенціалу, тобто вужче за обсягом поняття ніж сам потенціал. Варто відзначити, що «потенціал» можна віднести до категорії. Категорія – це, в свою чергу, основне поняття, що відображає найбільш спільні властивості, сторони, відношення явищ дійсності і пізнання. Категорія «потенціал» широко застосовується як теоретична основа не тільки у економічній науці, але і у інших галузях наукових знань.

Досліджуючи генезис загальних категорії ефективним є застосування етимології, яка дає змогу подивитися на категорію в історичному розрізі, вивчити походження слова. Зокрема, в етимологічному словнику української мови під ред. О.С. Мельничука слово «потенціал» відсутнє, але є визначення слова «потенція» і зазначено, що «потенціал» є похідним від нього. Потенція характеризується як приховані можливості, здатності, сили. В словнику визначено, що слово походить з латинської мови і було запозичене через польське посередництво [2]. Зважаючи на запозичення в нашу мову слова «потенціал», необхідно звернути увагу на його тлумачення в словнику іншомовних слів, де потенціал визначається як сукупність наявних засобів, можливостей, продуктивних сил і т. ін., що можуть бути використані в будь-якій галузі, ділянці, сфері [3]. Цікавим є визначення у «Великій Радянській Енциклопедії» видання 1955 року, в першу чергу, через те, що на той час категорія «потенціал» ще не мала активного застосування в економічній науці. У ній «потенціал» визначається як засоби, запаси, джерела, що є в наявності, а також засоби, що можуть бути мобілізовані, приведені в дію, використані для

досягнення певної мети, вирішення будь-якого завдання; можливості окремої особи, суспільства, держави в певній сфері [4]. Порівняння визначень даних в словниках та енциклопедії дає змогу відзначити спільну характеристику – наявність можливостей, що в майбутньому можуть бути реалізовані для досягнення поставлених цілей. Враховуючи співвідношення поняття «виробничий потенціал» і категорії «потенціал», про яке йшлося вище, вважаємо, що ця характеристика є притаманною і виробничому потенціалу аграрних підприємств.

Переходячи до аналізу існуючих поглядів на сутність поняття «виробничий потенціал», варто ще раз підкреслити їх дуже велику кількість. В.В. Россоха, звертаючи увагу на значний обсяг і спектр поглядів з питань потенціалу, відзначає, що це є результатом різних форм прояву цієї категорії, як і будь-якого економічного явища. Він зазначає, що кожен дослідник адаптує зміст використовуваних термінів, їх етимологічне визначення і теоретичні розробки до розв'язання завдань власного дослідження, для того щоб найповніше розкрити досліджувану проблему [5]. Вважаємо дану позицію корисною для розробки типології наукових поглядів на економічну сутність потенціалу підприємства (табл. 1).

Аналізуючи позиції науковців, по-перше, необхідно відзначити, що всі автори досліджень виділяють ресурсний підхід до визначення потенціалу підприємства, але жоден з них не підтримує його. На нашу думку, це є наслідком еволюції поглядів на економічну сутність потенціалу підприємства, які наразі розглядають його як більш складну економічну категорію.

Нами було вивчено широке коло визначень економічної сутності потенціалу підприємства, виконана їх систематизація, а також проаналізовано їх переваги та недоліки в рамках виділених підходів та виявлені протиріччя теоретичного, методологічного, методичного та прикладного характеру. Останнє дало змогу визначити, що основні протиріччя полягають у визначенні структури потенціалу підприємства, теоретичних пояснень оформлення проявів синергії при поєднанні його елементів та компонент, а також відповідності тлумачення цієї категорії, як основи визначення стратегічних напрямів розвитку підприємства. Втім, саме структурні характеристики потенціалу зумовлюють особливості ідентифікації вказаних напрямів.

Таблиця 1

Підходи, які виділяють та підтримують науковці, при дослідженні економічної сутності потенціалу підприємства

Підходи / Автори	Ресурсний	Виробничий	Результативний	Процесний	Імовірнісний	Комбінований	Функціональний	Структурний	Ємнісний	Цільовий	Системний	Конкурентний	Результатно-ймовірнісний
О.Чаленко [1]	○	○	○	●									
В.Д. Залізко [6]	○	○			○	●							
О.Р. Жидяк, У.Я. Петриняк [7]	○						○	●					
В.О. Касьяненко [8]	○		○		○				○	○	○		●
Т.Г. Рзаєва [9]	○		○			●	○	○		○		○	
Т.В. Остапенко [10]	○							○		○	●		

** (●) – виділено позиції, які підтримують науковці.*

** Складено автором на основі опрацювання наукової літератури.*

Критичний аналіз виокремлених наукових підходів довів, що всі вони ґрунтуються на певному контексті різнонаправлених досліджень, в рамках яких автор через призму потенціалу підприємства та його мобілізації намагалися пояснити більш значимі процеси та явища в його економічній діяльності. Саме цією постановкою питань дослідження потенціалу підприємства, як другорядної категорії, і зумовлене виникнення окреслених теоретико-методологічних, методичних та прикладних протиріч.

В свою чергу, при виконанні дослідження потенціалу аграрного підприємства, як динамічної відкритої організаційно-економічної системи, а не сукупності, хоча б через об'єктивність ознак емерджентності в поєднанні його компонент та елементів, адитивності в частині відкритості потенціалу через можливості розширення його елементної бази, та адаптивності, через відкриття та закриття тих чи інших можливостей під впливом факторів зовнішнього середовища підприємства, такі протиріччя можуть бути однозначно усунені, а отримане визначення центральної категорії, що розглядається, стане універсальним та таким, що відповідає контексту будь-якого дослідження. Вказане передбачає опрацювання нового теоретичного підходу до тлумачення сутності потенціалу підприємства.

Центральним постулатом підходу, який обґрунтовується в нашому дослідженні, є те, що потенціал підприємства має розглядатися не як проста сукупність можливостей, об'єктів та суб'єктів, за рахунок яких ці можливості реалізуються, а система елементів та компонент. В свою чергу, ознакою розмежування компонент та елементів потенціалу є їх дискретність та здатність до внутрішнього структурування. Ми пропонуємо в якості елементів потенціалу розглядати неділимі об'єкти, суб'єкти та можливості, а в якості компонент – підсистеми, які мають власну структуру, проте характеризується єдністю функціонального навантаження. До перших доцільно відносити, наприклад, цілісні об'єкти основних засобів підприємства, як елемент його ресурсного потенціалу, характеристикою можливостей яких є розширення здатності підприємства до виконання тих чи інших операцій виробничо-технологічного циклу, виробництва тих чи інших видів продукції тощо. Прикладом других є система менеджменту підприємства, в частині її здатності до гнучкого реагування на зміни зовнішнього та внутрішнього середовища в контексті прояву адаптивної ознаки потенціалу, як системи.

Основними принципами запропонованого нами підходу є: функціональність, результативність, інваріантність та здатність до оцінювання. Виходячи з того, що мобілізація різних наборів складових потенціалу підприємства призводить до отримання різних ефектів, то в цей процес мають залучатися різні засоби та інструменти організаційно-управлінських впливів. В свою чергу, поєднання компонент та елементів потенціалу визначає особливості виникнення ефектів синергії, адже просте поєднання окремих складових не дозволяє досягти вказаних розмірів ефектів.

Важливим напрямом для розкриття економічної сутності виробничого потенціалу є визначення його місця в формуванні та реалізації потенціалу аграрного підприємства.

Знову звертаючись до наукових досліджень з питань структури потенціалу аграрного підприємства та дослідження місця в ньому виробничого потенціалу, можемо виділити теоретичні та методологічні протиріччя, а саме:

- ототожнення поняття виробничий потенціал з іншими видами потенціалу підприємства, зокрема з економічним та ресурсним;
- різні позиції щодо типології потенціалів, зокрема зустрічається позиція, що виробничий потенціал входить до складу ресурсного, а не навпаки;

- відсутність єдності в поглядах щодо структури потенціалу підприємства, зокрема, складу його елементів та компонент, що особливо стосується співставлень виробничого та ресурсного потенціалу.

Досягнення мети нашого дослідження безперечно потребує визначення та доведення позицій, які б вирішували зазначені протиріччя.

Стосовно розгляду виробничого потенціалу як аналога економічного, заслуговує на увагу позиція І.Н. Карапейчика, який здійснюючи критичний аналіз категорії «потенціал» та її місця в економіці задається питанням співвідношення економічного і виробничого потенціалів, та відзначає, що основою для диференціації цих понять може бути відмінність самих термінів «економіка» і «виробництво». Автор обґрунтовує, що поняття виробничого потенціалу є частковим по відношенню до поняття економіки, внаслідок чого правомірно вважати поняття виробничого потенціалу частковим випадком більш загального поняття – поняття економічного потенціалу [11]. До речі така логіка, яка хоч і може здатися простою, та, на наш погляд, є об'єктивною, обґрунтовує позиції розмежування виробничого та ресурсного потенціалу.

Висвітлюючи позиції щодо ієрархії потенціалів, зокрема, звертає на себе увагу позиція О.Г. Гончаренко, яка посилаючись на трьох-факторну модель Ж.-Б. Сея, зазначає, що наявність самих лише ресурсів є вираженням виробничого потенціалу або виробничих ресурсів, а у поєднанні з можливостями та спроможністю як ці ресурси використовувати з'являється категорія «ресурсний потенціал» [12]. Ми не поділяємо дану позицію, адже виходячи з сутнісної характеристики будь-якого потенціалу підприємства, як сукупності його можливостей до отримання певних результатів за рахунок здійснення певних дій, наявність ресурсів складає основу відкриття можливостей для виробництва продукції. При цьому саме в поєднанні комбінації ресурсів з технологією, організацією та управлінням виробництвом ця можливість реалізується. Тобто ресурсний потенціал підприємства є первинним по відношенню до виробничого потенціалу.

Співвідношення базових типів потенціалу підприємства, а саме виробничого, ресурсного та економічного, рівно як і їх генезис, відбувається під впливом інструментів організаційно-управлінського впливу керуючої системи підприємства на керовану, а отже елементи

та компоненти базових потенціалів. При цьому відбувається генерування майже необмеженого переліку функціональних типів потенціалу аграрного підприємства. Ми виходимо з того, що ресурсний потенціал трансформується у виробничий під впливом таких інструментів, як технології виробництва продукції, організація та управління виробничою діяльністю. При цьому оціночною характеристикою виробничого потенціалу є здатність до виробництва підприємством певних видів продукції в певних обсягах та за певного рівня якості.

Трансформація виробничого потенціалу в економічний відбувається за залучення такого інструментарію, як маркетингово-збутова діяльність підприємства та, передусім, управління нею, за рахунок чого підприємство отримує та реалізує можливості здійснення комерційної діяльності з виробленою продукцією та завершує виробничо-комерційний цикл, отримуючи авансований у виробництво капітал в грошовій формі. Так само із залученням маркетингового, організаційно-правового та організаційно-управлінського інструментарію на базі економічного формується конкурентний потенціал аграрного підприємства (рис. 1).

При цьому типологію потенціалів ми обґрунтували виходячи з функціонального принципу шляхом виділення базових та функціональних потенціалів, які знаходяться у причинно-наслідковому динамічному взаємозв'язку в процесі економічного розвитку підприємства. Серед функціональних потенціалів аграрних підприємств, ґрунтуючись на дослідженнях сучасних авторів, вважаємо за доцільне виділяти: інвестиційний, інноваційний, кадровий, агроекологічний, маркетинговий, збутовий, інтеграційний тощо. Критерієм їх виділення є наявність можливостей підвищення ефективності діяльності підприємства за рахунок залучення організаційно-управлінського інструментарію в різних сферах активності підприємства у його внутрішньому та зовнішньому середовищі. Крім того, поєднання складових функціональних типів потенціалів з елементами та компонентами базових типів дасть підприємству змогу не тільки отримувати нові види ефектів, а й досить достовірно виконувати оцінки результатів мобілізації потенціалу підприємства.

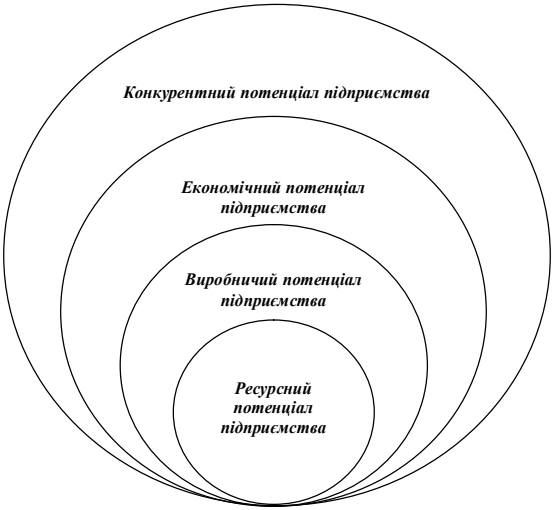

Рис. 1. Ієрархія базових потенціалів підприємства

Висновки. Отже, на сьогодні дослідження виробничого потенціалу аграрних підприємств проводиться за існування широкого кола протиріч теоретично-методичного та методологічного характеру. Систематизація основних наукових поглядів щодо економічної сутності потенціалу підприємства та їх критичний аналіз дав змогу визначити принципи функціональності, результативності, інваріантності та здатності до оцінювання, які доцільно застосовувати при виявленні економічної сутності потенціалу підприємства, в цілому, та виробничого потенціалу, зокрема, а також ідентифікації його елементів і компонент. Принцип функціональності дає змогу розрізняти типи базових потенціалів підприємства, до яких відноситься і виробничий потенціал, та функціональні потенціали.

При цьому під виробничим потенціалом варто розуміти складну багатогранну та багаторівневу системну характеристику підприємства, яка ототожнює його можливості щодо отримання певних результатів своєї діяльності у визначених напрямах за рахунок певних організаційно-управлінських дій в процесі поєднання складових ресурсного потенціалу з технологіями, організацією та управлінням виробництвом в підприємстві.

Перспективою подальших досліджень в рамках поглиблення висвітлених положень є дослідження формування та генезису функціональних потенціалів агарного підприємства, а також пояснення їх взаємозв'язку з виробничим потенціалом на мікрорівні.

Література

1. Чаленко О. Про невизначеність поняття «потенціал» в економічних дослідженнях / О. Чаленко // Економіка України. – 2012. – №5. – С. 32-40.

2. Етимологічний словник української мови: У 7 т. / [редкол.: О.С. Мельничук (голов. ред.) та ін. – К.: Наукова думка. – (Словники України). – Т. 4. – 2003. – 656 с.

3. Бибик С.С. Словник іншомовних слів: тлумачення словотворення та слововживання / С.С. Бибик, Г.М. Сюта, за ред. С.Я. Єрмоленко. – Х.: Фоліо, 2006. – 623 с.

4. Большая Советская Энциклопедия / гл. ред. академ. С.И. Вавилов, Б.А. Введенский. – 2-е издание. – М.: Изд-во «Советская энциклопедия», 1955. – Том 34. – 656 с.

5. Россоха В.В. Формування і розвиток виробничого потенціалу аграрних підприємств / В.В. Россоха. – К.: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2009. – 398 с.

6. Залізко В.Д Економічний потенціал сільських територій: генезис, структура, властивості, пріоритети зміцнення/ В.Д. Залізко // Економіка України. – 2014. – №4. – С. 73-82.

7. Жидяк О.Р. Економічний потенціал підприємства аграрної справи: особливості його структуризації / О. Р. Жидяк , У. Я. Петриняк // Ефективність державного управління: Збірник наукових праць, 2014. – Вип. 38. – С. 424-430.

8. Касьяненко В.О. Розвиток науково-методичних підходів до розуміння потенціалу як економічної категорії / В.О. Касьяненко // Економіка розвитку, 2012. – 2 (62) – С.74-81.

9. Рзаєва Т.Г. Підходи до оцінки потенціалу підприємства: їх переваги та недоліки / Т.Г. Рзаєва // Вісник хмельницького національного університету. – 2014. – № 3. – С. 150-155.

10. Остапенко Т.В. Виробничий потенціал підприємств АПК: потіння та оцінка / Т.В. Остапенко // «Молодий вчений». – 2014. – № 4 (07). – С. 100-104.

11. Карапейчик И.Н. Понятие потенциала в экономике: общая концепція [Електронний ресурс] / И.П. Карапейчик. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?operation=1&iid=820.

12. Гончаренко О.Г. Формування і використання ресурсного потенціалу виробничого комплексу Державної кримінально-виконавчої служби України [монографія] / О.Г. Гончаренко. – Чернігів: Десна Поліграф, 2015. – 465 с.

13. Красноруцький О.О. Оптимізація формування та використання економічного потенціалу в сільськогосподарських підприємствах: [монографія] / [кол. авторів; за ред. О. О. Красноруцького] – Одеса: ТОВ «Лерадрук», 2013. – 211 с.

References

1. Chalenko O. (2012). Pro nevyznachenist' ponyattya «potentsial» v ekonomichnykh doslidzhennyakh [Uncertainty about the concept of " potential" in economic research] Ekonomika Ukrayiny − Ukraine economy, No 5, pp. 32-40 [in Ukrainian].

2. Melnychuk O.S. (2003). Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy U 7 t. [Dictionary of Ukrainian language]. Kyiv: Naukova dumka. – (Slovnyky Ukrainy), Vol 4, p. 656 [in Ukrainian].

3. Bybyk S.C., Syuta H.M., (2006). Slovnyk inshomovnykh sliv: tlumachennya slovotvorennya ta slovovzhyvannya [The dictionary of foreign words : derivation and interpretation of usage] Yermolenko S.Y (Ed.). Kharkiv: Folio, p. 623 [in Ukrainian].

4. Vavylov S.Y., Vvedenskyy B.A. (Eds.). (1955). Bol'shaya Sovetskaya Эntsyklopedyya [Great Soviet Encyclopedia] Moscow: Soviet encyclopedia, Vol. 34, 1955, p. 656 [in Russian].

5. Rossokha V.V. (2009). Formuvannya i rozvytok vyrobnychoho potentsialu ahrarnykh pidpryyemstv [The formation and development of industrial potential of agricultural enterprise]. Kyiv: NNTs Instytut ahrarnoyi ekonomiky, p. 398 [in Ukrainian]

6. Zalizko V.D (2014). Ekonomichnyy potentsial sil's'kykh terytoriy: henezys, struktura, vlastyvosti, priorytety zmitsnennya [The economic potential of rural areas : genesis , structure , properties, strengthening priorities] Ekonomika Ukrayiny − Ukraine economy, No 4, pp. 73-82 [in Ukrainian]

7. Zhydyak O.R., Petrynyak U. Y. (2014). Ekonomichnyy potentsial pidpryyemstva ahrarnoyi spravy: osoblyvosti yoho strukturyzatsiyi [Economic potential of the agricultural enterprises of the case, especially its structuring]. Efektyvnist' derzhavnoho upravlinnya: Zbirnyk naukovykh prats − The effectiveness of government: Collected Works. Issue 38, pp. 424-430 [in Ukrainian].

8. Kasianenko V.O., naukovo-metodychnykh pidkhodiv do rozuminnia potentsialu yak ekonomichnoi katehorii [Development of scientific and methodological approaches to understanding potential as an economic category]. Ekonomika rozvytku − Economics of Development. pp. 74-81 [in Ukrainian].

9. Rzaieva T.H. (2014). Pidkhody do otsinky potentsialu pidpryiemstva: yikh perevahy ta nedoliky [Approaches to assess the potential of the company, their advantages and disadvantages]. Visnyk khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Herald of Khmelnytsky National University. No 3, pp. 150-155 [in Ukrainian].

10. Ostapenko T.V. (2014). Vyrobnychyi potentsial pidpryiemstv APK: potinnia ta otsinka [The production potential of the AIC, concept and evaluation]. «Molodyi vchenyi» – Young a scientist No 4 (07), pp. 100-104 [in Ukrainian].

11. Karapeichyk Y.N. Poniatye potentsyala v эkonomyke: obshchaia kontseptsiia [The concept of capacity in the economy: total kontseptsiya] Retrieved from: http://www.economy.nayka.com.ua/?operation=1&iid=820

12. Honcharenko O.H. (2015). Formuvannia i vykorystannia resursnoho potentsialu vyrobnychoho kompleksu Derzhavnoi kryminalno-vykonavchoi sluzhby Ukrainy [Formation of resource potential and production complex of the State Penal Service of Ukraine]. Chernihiv: Desna Polihraf, p. 465 [in Ukrainian].

13. Krasnorutskyi O.O. (2013). Optymizatsiia formuvannia ta vykorystannia ekonomichnoho potentsialu v silskohospodarskykh pidpryiemstvakh [Optimization of formation and use of the economic potential of the agricultural enterprises]. Odesa: TOV «Leradruk», p. 211 [in Ukrainian].

Руденко С.В. Виробничий потенціал аграрного підприємства: економічна сутність та роль у формуванні економічного потенціалу

Досліджено існуючі наукові погляди на економічну сутність потенціалу підприємств та роль виробничого потенціалу у формуванні економічного потенціалу аграрного підприємства. Визначено основні принципи розкриття економічної сутності виробничого потенціалу аграрного підприємства, що дало змогу ідентифікувати в його складі елементи та компоненти, а також пояснити їх сутність та взаємозв'язок. Усунено методичні протиріччя щодо складу потенціалів аграрного підприємства шляхом застосування типології, в рамках якої здійснено поділ потенціалів на базові та функціональні. Обґрунтовано місце виробничого потенціалу в ієрархії базових потенціалів підприємства.

Ключові слова: *потенціал підприємства, типологія потенціалів аграрних підприємства, ієрархія потенціалів, виробничий потенціал, базові та функціональні потенціали.*

Rudenko S. The Production Potential of the Agricultural Enterprises: Economic Nature and Role in Shaping the Economic Potential

The existing scientific views on the economic substance of the capacity of enterprises and production potential role in shaping the economic potential of the agricultural enterprises are considered in the article. The basic principles of disclosure of the productive potential of the agricultural enterprises economic substance are grounded. These principles are helping to identify composition of enterprise potential elements and components. Also they explain nature and relationship between such components. The methodological controversy of the enterprise potential disclosure is eliminated by the usage its typology. This typology divides the potential of agricultural enterprise for basic and functional. The production potential place in the hierarchy of the basic potentials of the enterprise is grounded.

Keywords: *enterprise potential, agricultural enterprises potential typology, hierarchy of potentials, production potential, basic and functional potentials.*

Рецензент: Майданевич Ю.П., д.е.н., доцент.

УДК 338.431.84: 636.2.034

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ РАЦІОНАЛЬНИХ РОЗМІРІВ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ МОЛОЧНОГО НАПРЯМУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

СМІГУНОВА О.В., АСПІРАНТ*,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. ПЕТРА ВАСИЛЕНКА

Постановка проблеми у загальному вигляді. Однією з найактуальніших проблем сільськогосподарського виробництва взагалі та молочного скотарства, зокрема, є підвищення рівня концентрації виробництва та визначення оптимальних розмірів господарств. Вирішення зазначених проблем дасть можливість забезпечити конкурентоспроможний розвиток сільського господарства. Адже покращення показників конкурентоздатності галузі можливе за умови підвищення окупності витрат із розрахунку на одиницю виробленої продукції. Останнє ж можливе за рахунок вибору оптимальних показників чисельності поголів'я великої рогатої худоби та раціональних масштабів виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Взагалі, першим,

---

* *Науковий керівник – к.т.н., проф. Турченко М.М.*

хто спробував вирішити проблему визначення раціональних розмірів сільськогосподарських підприємств був німецький економіст Й.Г. Тюнен [8]. Він на основі групувань та застосування математичних розрахунків розробив так звану модель Тюнена, яка пояснює розміщення сільськогосподарського виробництва відносно ринків збуту продукції.

Вагомий вклад у формування методики визначення раціональних розмірів сільгосппідприємств зробив російський економіст О.В. Чаянов [9]. Його методичний підхід, який на сьогодні має назву розрахунково-варіативний метод, ґрунтується на виявленій ним залежності транспортних витрат, місця розташування виробництва та сумарних виробничих витрат від земельної площі підприємства.

Дослідженням проблеми встановлення раціональних розмірів сільськогосподарських підприємств взагалі, та молочних ферм зокрема, в останні роки присвячено праці багатьох науковців. Це питання досліджується в різних аспектах: вирішення продовольчої безпеки (Андрійчук В.Г., Месель-Веселяк ВА.Я., Гуторов А.О.) [1,6,2], вирішення проблеми бездефіцитного балансу гумусу в ґрунті (Турченко М.М. [7]) та ін. Водночас залишаються остаточно невирішеними питання подальшого вдосконалення оптимізації розмірів новостворених аграрних формувань різної спеціалізації.

Формулювання цілей статті. Ціллю статті є узагальнення світового досвіду щодо теоретичних аспектів формування раціональних розмірів підприємств молочного напряму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під терміном «розмір сільськогосподарського підприємства» розуміють його масштаби, які визначаються показниками розміру підприємства. Основними показниками розміру сільськогосподарського підприємства є показники величини валової продукції сільського господарства у натуральному та вартісному виразах, а також площа землекористування.

Взагалі, для визначення сільськогосподарського підприємства як великого, середнього чи малого необхідно виявити основні та допоміжні показники, а також напрямок спеціалізації підприємства. Так, основними показниками розміру сільськогосподарського підприємства молочного напряму слід вважати поголів'я молочного стада великої рогатої худоби та площа сільгоспугідь; допоміжними – чисельність тварин на відгодівлі, загальну кількість і кількість

скотомісць для одночасного утримання худоби; чисельність племінної худоби, площу пасовища [2].

При визначенні раціональних розмірів сільськогосподарських підприємств необхідно спиратися на принципи і критерії раціональності. Принципи раціональності визначаються надбаннями теорії і практики щодо цього питання. Так, процес раціоналізації розмірів сільськогосподарських підприємств обов'язково має відповідати принципам законності, економічності, соціальної спрямованості, збалансованості елементів ресурсного потенціалу, компактності, сталості, екологічності, керованості та історизму.

Критерії раціональності – це підстави, за якими оцінюється раціональність розмірів. Узагальнюючи наукову думку, можна виділити наступні критерії раціональності розмірів сільськогосподарських підприємств: реальність (мають бути практично досяжними), науковість (мають базуватися на принципах раціональності), сталість, достовірність та прогресивність [74,84, 95].

Визначення раціональних розмірів сільгосппідприємств має враховувати певний критерій оптимальності (оптимізації). Залежно від поставленої мети та вихідних даних застосовують найбільш прийнятний критерій оптимальності: максимум прибутку; максимум чистого доходу; максимум приведеного прибутку; максимум виручки від реалізації; максимум валового доходу; мінімум приведених витрат; мінімум затрат праці тощо.

При обґрунтуванні раціонального розміру сільськогосподарського підприємства користуються наступними загальнонауковими методами: статистичним, монографічним, розрахунково-варіантним, розрахунково-конструктивним та ін.

Розглянемо перелічені методи.

1. Статистичний метод. Реалізується шляхом обробки статистичних річних звітів сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм та розмірів. Дані масової обробки дають можливість установити міру залежності результативності господарської діяльності підприємства від його розміру. Недоліки статистичного методу: можливість відображення необ'єктивних даних у річних звітах і, як наслідок, неможливість встановити точні результати господарювання; немає можливості точного встановлення міри і способу впливу розміру підприємства на його результативність; результати такого аналізу не відповідають прямо на питання про раціональні розміри сільськогосподарського підприємства.

2. Монографічний метод. Метод базується на вивченні досвіду підприємств, господарська діяльність яких дала найкращі результати. Проте досвід таких передових господарств, на жаль, не є масовим. А отже, недоліком такого методу є ймовірність того, що висока результативність їх господарської діяльності є наслідком будь-яких інших, часто випадкових, факторів, окрім розмірів.

3. Розрахунково-варіантний метод. Для молочної галузі розробляють кілька варіантів проектів різних за розмірами підрозділів, зокрема ферм. У кожному варіанті визначають величину витрат виробництва, які залежать від спроектованої ферми (внутрішньо фермські та транспортні). Обирають той варіант, за яким витрати є мінімальними. При обчисленні змінних витрат у всіх варіантах розрахунків постійними і незмінними приймаються всі інші умови господарювання, за виключенням параметра розміру даного підрозділу (для ферми – поголів'я худоби). При цьому мінімальна сума визначених змінних витрат з розрахунку на 1 голову худоби (на фермі) показує раціональний (оптимальний) варіант розміру даної ферми.

Наприкінці, беручи за основу параметри передового господарства відповідного виробничого типу, проводять уточнення розмірів виробничих підрозділів, виробничої та організаційної структури підприємства з урахуванням спеціалізації, організації земельної території господарства на перспективу.

4. Розрахунково-конструктивний метод. На підставі узагальнення даних про наявні ресурси, визначених резервів підвищення ефективності господарювання та інших факторів, а також попередніх розрахунків планових показників визначають параметри сільськогосподарських підприємств на перспективу відповідно до їх виробничих типів та напрямів спеціалізації.

Висновки. Умови для ефективного ведення сільськогосподарського виробництва та підвищення конкурентоздатності молочної галузі, зокрема, на внутрішньому і зовнішньому ринках можуть бути створенні лише в раціональних за розмірами сільськогосподарських підприємствах. При визначенні раціональних розмірів сільськогосподарських підприємств необхідно спиратися на принципи і критерії раціональності. Найбільш застосовуваними методами при обґрунтуванні раціональних розмірів сільськогосподарських підприємств взагалі та підприємств молочного напряму, зокрема, є статистичний, монографічний, розрахунково-варіантний, розрахунково-конструктивний методи.

Література

1. Андрійчук В.Г. Надконцентрація агропромислового виробництва і земельних ресурсів та її наслідки / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2009. – № 2. – С. 3–9

2. Гуторов А.О. Економічне обґрунтування раціональних розмірів сільськогосподарських підприємств: теорія та практика : монографія / А. О. Гуторов; Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. - Х. : Міськдрук, 2012. - 376 с.

3. Забугин Н.Н. Экономическое обоснование размеров землевладений и землепользований сельскохозяйственных предприятий Краснодарского края: дис.. …канд. экон. наук:08.00.05 / Забугин Н.Н. – М., 2002. – 153 с.

4. Каган А.М. Методические рекомендации по формированию оптимальных размеров сельскохозяйственных организаций / А.М. Каган, А. В. Колмыков, А. А. Муравьев. – Минск: Ин-т системных исслед. в АПК НАН Беларуси, 2009. – 76 с.

5. Месель-Веселяк В.Я. Оптимальні розміри сільськогосподарських формувань промислового типу в Україні / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2008. – № 3. – С. 13–20.

6. Турченко М.М. Стратегічна ринково-підприємницька трансформація внутрішнього середовища сільських агломерацій Богодухівщини: Колективна монографія / за ред. М.М. Турченка. – Харків: Майдан, 2014. – 204 с.

7. Thünen J.H. Der isolierte Staat in Beziehung auf Landwirtschaft und Nationaloekonomie / J.H. von Thünen/ - Jena: Vergal fon Gustav Fischer, 1910. – 680 S.

8. Чаянов А.В. Оптимальные размеры сельскохозяйственных предприятий / А.В. Чаянов. – М.: Новая деревня, 1928. – 92 с.

References

1. AndrIychuk V.G. (2009). NadkontsentratsIya agropromislovogo virobnitstva I zemelnih resursIv ta YiYi naslIdki [Overconcentration the agricultural production and land resources and its consequences]. EkonomIka APK – Agro-industrial complex. No 2, pp. 3–9 [in Ukrainian].

2. Gutorov A.O. (2012). EkonomIchne obGruntuvannya ratsIonalnih rozmIrIv sIlskogospodarskih pIdpriEmstv: teorIya ta praktikan [Economic justification of rational dimensions of agricultural enterprises: Theory and Practice]. Kharkiv: MIskdruk, p. 376 [in Ukrainian].

3. Zabugin N.N. (2002). Ekonomicheskoe obosnovanie razmerov zemlevladeniy i zemlepolzovaniy selskohozyaystvennyih predpriyatiy Krasnodarskogo kraya [The economic rationale sizes land tenure and agricultural enterprises of Krasnodar territory]. Moscow, p. 153 [in Russian].

4. Kagan A.M., Kolmyikov A. V., Muravev A. A. (2009). Metodicheskie rekomendatsii po formirovaniyu optimalnyih razmerov selskohozyaystvennyih organizatsiy [Guidelines on the formation of the optimal size of agricultural organizations]. Minsk: In-t sistemnyih issled. v APK NAN Belarusi, p. 76 [in Russian].

5. Mesel-Veselyak V.Ya. OptimalnI rozmIri sIlskogospodarskih formuvan promislovogo tipu v UkraYinI [The optimal size of agricultural units of industrial type in Ukraine]. EkonomIka APK– Agro-industrial complex, No 3, pp. 13–20 [in Ukrainian].

6. Turchenko M.M. (2014). StrategIchna rinkovo-pIdpriEmnitska transformatsIya vnutrIshnogo seredovischa sIlskih aglomeratsIy BogoduhIvschini [Strategic market-business transformation internal environment of rural agglomerations Bohoduhivschyny]. Kharkiv: Maydan, p. 204 [in Ukrainian].

7. Thünen J.H. Der isolierte Staat in Beziehung auf Landwirtschaft und Nationaloekonomie [Isolated State in relation to agriculture and Nationalokonomie]. Jena: Vergal fon Gustav Fischer, p. 680 [in Germany].

8. Chayanov A.V. Optimalnyie razmeryi selskohozyaystvennyih predpriyatiy [The optimal size of agricultural enterprises]. Moscow: Novaya derevnya, p. 92 [in Russian].

Смігунова О.В. Методичні засади визначення раціональності розмірів аграрних підприємств молочного напряму: теоретичний аспект

У статті зроблена спроба узагальнити теоретичний світовий досвід щодо проблем визначення раціональних розмірів сільськогосподарських підприємств взагалі та молочних ферм, зокрема. При визначенні раціональних розмірів сільськогосподарських підприємств необхідно спиратися на принципи і критерії раціональності. Основними методами, якими користуються при обґрунтування раціональних розмірів сільськогосподарських підприємств, є статистичний, монографічний, розрахунково-варіантний, розрахунково-конструктивний.

Ключові слова: *спеціалізація виробництва, концентрація виробництва, раціональні розміри, критерій оптимальності, критерій раціональності.*

Смигунова Е.В. Методические основы определения рациональных размеров аграрных предприятий молочного направления: теоретический аспект

В статье сделана попытка обобщить теоретический мировой опыт по проблемам определения рациональных размеров сельскохозяйственных предприятий в целом и молочных ферм, в частности. При определении рациональных размеров сельскохозяйственных предприятий необходимо опираться на принципы и критерии рациональности. Основными методами, которыми пользуются при обоснование рациональных размеров сельскохозяйственных предприятий, статистический, монографический, расчетно-вариантный, расчетно-конструктивный.

Ключевые слова: *специализация производства, концентрация производства, оптимальные размеры, критерий оптимальности, критерий рациональности.*

Smigunova O. Determination of rational methodological principles which agriculture dairy: theoretical aspects

The article attempts to summarize the world theoretical experience problems regarding the definition of rational dimensions of agricultural enterprises in general and dairy farms in particular. In determining the size of rational agricultural enterprises should be based on the principles and criteria of rationality. The main methods used in the study of rational size of farms is statistical, monographic, cash-variant, settlement and constructive.

Keywords: *production specialization, concentration of production, rational dimensions, optimality criterion, the criterion of rationality.*

Рецензент: Красноруцький О.О., д.е.н., проф.

УДК 65.012.

ОЦІНКА РІВНЯ ЛОГІСТИЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ СПОЖИВАЧІВ ПРОДУКЦІЇ ВИРОБНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ

Сумець О.М., доцент,
Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасних умовах господарювання з урахуванням вимог, що формуються неоднозначним ринковим середовищем у визначеному секторі економіки, реалізація і неухильне дотримання логістичних правил на практиці можливі тільки за умови створення на підприємстві

досконалої логістичної системи (ЛС). Водночас для споживачів продукції необхідно створювати належний рівень обслуговування [6]. Останнє можна вважати окремим видом логістичної діяльності (ЛД) підприємства, системою підцілей якого є: підтримка належного дотримання правил логістики; забезпечення загального процесу доведення необхідних товарів до конкретних споживачів відповідно до часових і просторових параметрів, що зазначені в домовленостях; скорочення тривалості логістичного циклу виконання замовлення. Все це створює додану цінність як для підприємства-виробника, так і для споживачів, та істотно впливає на ефективність господарювання. За цих обставин вельми важливим є коректна оцінка логістичного обслуговування споживачів. З погляду автора, для цього варто передбачити і врахувати критерії та кількісні показники оцінки рівня логістичного обслуговування (ЛО) споживачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Провідні вчені у сфері логістики [1; 2: 3; 4; 7] пропонують оцінювати рівень ЛО споживачів за такими трьома критеріями: доступність, функціональність і надійність. Під оцінкою рівня ЛО дослідники розуміють зіставлення якості логістичного обслуговування споживача і базових (нормативних) значень, які встановлює підприємство. Отже, відповідно до вимог, викладених у домовленостях з конкретним замовником, результат оцінювання рівня ЛО визначеного кола споживачів залежить від попередньо встановлених його характеристик.

Таким чином, завдяки аналізу вказаних критеріїв (доступності, функціональності, надійності) і системи їхніх показників для оцінки рівня ЛО споживачів встановлено, що їх визначають суб'єктивно шляхом порівняння фактичних показників з базовими. Для кожного параметра оцінки обслуговування є дві величини – що очікує клієнт, і фактична. Різницю між цими двома величинами називають розбіжністю, завдяки якій оцінюють ступінь задоволеності клієнта рівнем ЛО.

Формулювання цілей статті. Обґрунтувати доцільний перелік показників для оцінки логістичного обслуговування споживачів продукції виробничих підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз змісту, сутності й спрямованості рекомендованих дослідниками показників, які характеризують різні аспекти логістичного обслуговування споживачів, свідчить про те, що фактично їх усіх агрегують і зводять до єдиного узагальнювального показника – рівня логістичного обслуговування.

Щодо зазначеного науковці [1; 2; 7] пропонують розглядати рівень ЛО саме як показник визначеного процесу, що характеризує кількість і діапазон зміни якості логістичних послуг:

$$\eta_{ЛО} = \frac{m}{M} \cdot 100\%, \qquad (1)$$

де $\eta_{ЛО}$ – рівень логістичного обслуговування споживачів;

m – кількісна оцінка фактично наданого споживачам логістичного сервісу;

M – кількісна оцінка теоретично можливого логістичного сервісу, що може бути наданий визначеному колу споживачів.

Стосовно оцінки рівня ЛО споживачів фахівці у сфері логістики зазначають, що для досягнення максимального значення $\eta_{ЛО}$ підприємствам слід обирати ті види послуг, надання яких пов'язане зі значними витратами [3]. Отже, зі збільшенням рівня сервісу витрати на нього зростатимуть, цей процес матиме нелінійний характер (рис. 1). Автори раніше зазначених наукових публікацій причину такої закономірності бачать у тому, що суб'єкт сервісу у першу чергу використовує ті операції з логістичного обслуговування, які потребують найменших витрат, а надалі переходить до послуг, що вимагають значних витрат.

І, насамкінець, очевидний взаємозв'язок між рівнем ЛО споживачів і витратами на його здійснення демонструє рис. 1. Дослідники встановили, що починаючи з 70-відсоткового рівня обслуговування і вище, витрати на його здійснення зростають експоненційно, а при рівні 90 % і вище сервіс стає фактично невигідним для підприємств з економічного погляду [1, с. 244]. Дослідники [1, с. 244; 4, с. 29; 5, с. 46–47] підрахували, що при підвищенні рівня обслуговування споживачів від 95 % до 97 % економічний ефект зростає лише на 2 %, а видатки зростають аж на 14 %. З іншого боку, науковці зазначають, що зниження рівня ЛО споживачів веде до збільшення втрат суб'єктів сервісу (рис. 2). Це пов'язано з погіршенням його якості, що спричиняє звуження кола споживачів на ринку, зменшує кількість їхніх звертань до суб'єкту сервісу і, врешті-решт, погіршує його іміджеві характеристики.

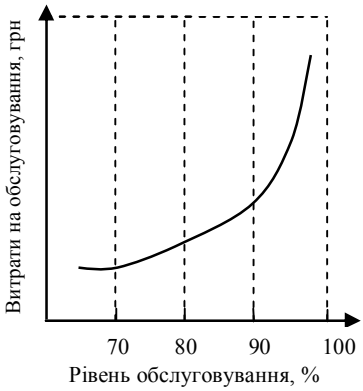

Рис. 1. Залежність витрат на обслуговування споживачів від його рівня*

**Джерело: [2, с. 155].*

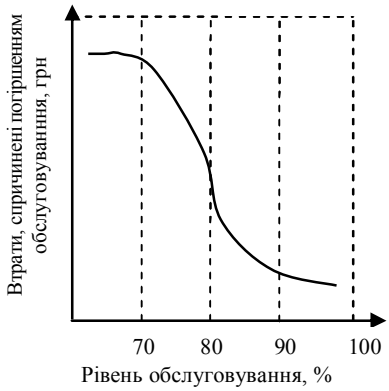

Рис. 2. Залежність втрат, спричинених погіршенням ЛО, від рівня обслуговування*

**Джерело: [2, с.155].*

Наведене вище дозволяє констатувати, що рівень логістичного обслуговування клієнтів виміряють його якістю й відповідною величиною витрат. Саме це і надає підстави використовувати показник $\eta_{ЛО}$ при оцінці ЛО конкретного кола споживачів.

Рівень ЛО можна оцінювати також і шляхом порівняння витрат часу на виконання логістичних послуг, що фактично надають замовникові, з часовими витратами на надання всього комплексу можливих послуг у процесі поставки продукції [1, с. 242]:

$$\eta_{ЛО} = (\sum_{i=1}^{n} t_i / \sum_{i=1}^{N} t_i) \cdot 100\%, \qquad (2)$$

де n – фактична кількість послуг, що надана замовнику;

N – кількість послуг, яку теоретично можна надати замовнику;

t_i – час на виконання i-ї послуги;

$\sum_{i=1}^{m} t_i$ – сумарний час, що фактично витрачений на надання послуг замовнику;

$\sum_{i=1}^{N} t_i$ – сумарний час, який теоретично може бути витрачений на виконання всього комплексу можливих послуг замовнику.

Вплив рівня ЛО споживачів на один із загальних показників діяльності підприємства – прибуток, дослідники [3] зобразили графічно на рис. 3.

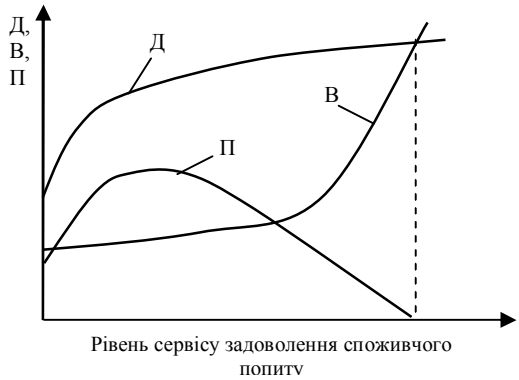

Умовні позначення:
Д – дохід, В – витрати, П – прибуток

Рис. 3. Тенденції змін економічних показників господарювання підприємств залежно від рівня ЛО споживачів*

**Джерело: [3, с. 341].*

Таким чином, рівень ЛО можна вважати узагальнювальним показником оцінки логістичного обслуговування визначеного кола споживачів. Крім того, $\eta_{ЛО}$ є важливим критерієм, який дає змогу оцінити конкретний результат ЛД з позицій як постачальника, так і одержувача послуг, тобто замовника.

Підсумком нашого дослідження стала зведена таблиця часткових, узагальнювального і часткових показників, які слід використовувати для оцінки логістичного обслуговування споживачів (табл. 1).

Причинно-наслідковий зв'язок часткових показників з узагальнювальним показником оцінки рівня логістичного обслуговування споживачів продукції виробничих підприємств продемонстрована на рис. 4.

Обраний перелік показників було використано для оцінки логістичного обслуговування споживачів підприємств олійно-жирової галузі – ПрАТ Приколотнянського олійно-екстракційного заводу (ОЕЗ), ПрАТ Полтавського ОЕЗ, ПрП «Вікторія і К⁰» і ТОВ «Наша олія» (табл. 2).

Таблиця 1

Зведена таблиця показників оцінки результативності логістичної діяльності підприємства

Показники	
узагальнювальний	часткові (одиничні)
Рівень логістичного обслуговування споживачів ($\eta_{ЛО}$)	1. Імовірність виникнення дефіциту ($P(Q)$)
	2. Норма насиченості попиту ($N_П$)
	3. Повнота охоплення замовленнями ($П_{ОХОП}$)
	4. Ступінь задоволення очікувань споживачів за часом виконання замовлення (T)
	5. Безперебійність (K)
	6. Гнучкість (F)
	7. Рівень безпретензійної роботи ($У$)
	8. Надійність логістичного обслуговування (H)
	9. Корисність логістичного обслуговування ($K_{ЛО}$)

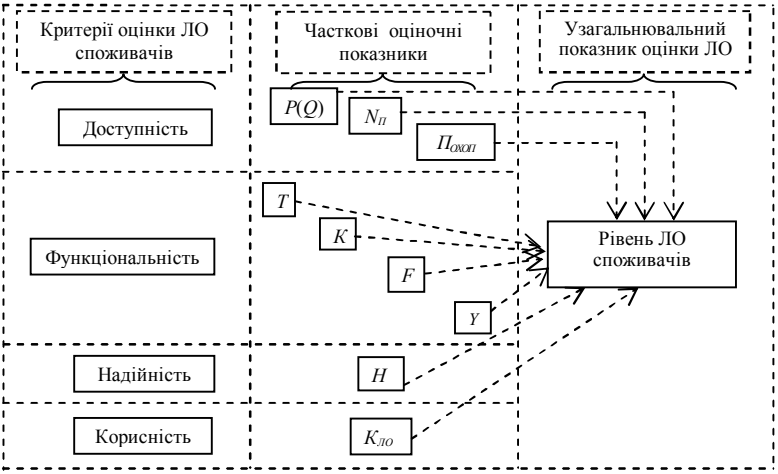

Умовні позначення:

$P(Q)$, $N_П$, $П_{ОХОП}$, T, K, F, Y, H, $K_{ЛО}$ – часткові відносні показники оцінки ЛО споживачів (відповідно до позначень, наведених у табл. 1).

Рис. 4. Критерії і показники оцінки рівня ЛО споживачів*

**Розроблено автором.*

Таблиця 2

Результати обчислення показників оцінки логістичного обслуговування споживачів продукції досліджуваних підприємств олійно-жирової галузі за 2014 рік*

Показники	Підприємства			
	ПрАТ Приколотнян-ський ОЕЗ	ПрАТ Полтавський ОЕЗ	ПрП «Вікторія і К⁰»	ТОВ «Наша олія»
Часткові показники оцінки рівня обслуговування споживачів				
$P(Q)$, %	2,58	2,19	4,24	10,13
$N_П$, %	86,71	89,24	73,67	64,57
$П_{охоп}$, %	15,12	12,01	18,24	23,11
T, %	94,71	95,16	84,60	76,31
K, %	91,18	93,86	86,33	79,11
F	6,62	8,40	7,62	10,42
Y, %	11,04	10,91	12,38	12,56
H, %	35,30	22,27	22,16	18,72
$K_{ЛО}$	0,99	0,99	0,97	0,95
Узагальнювальний показник оцінки рівня обслуговування споживачів				
$\eta_{ЛО}$, %	0,88	0,91	0,84	0,73

**Складено автором за результатами аналізу логістичної діяльності досліджуваних підприємств.*

Висновки. Виконані дослідження надали можливість констатувати наступне.

Для оцінки рівня логістичного обслуговування споживачів продукції виробничих підприємств варто застосовувати такі оціночні одиничні показники як імовірність виникнення дефіциту, норму насиченості попиту, повноту охоплення замовленнями, ступінь задоволення очікувань споживачів за часом виконання замовлення, безперебійність поставок, гнучкість поставок, рівень безпретензійної роботи, надійність логістичного обслуговування і корисність логістичного обслуговування.

Комплексна оцінка рівня логістичного обслуговування споживачів повинна здійснюватись з використанням узагальнювального показника, який дає змогу оцінити конкретний результат логістичної діяльності виробничих підприємства з позицій як постачальника, так і одержувача послуг, тобто замовника.

Використання запропонованих показників надасть можливість оперативно оцінювати якість логістичного обслуговування клієнтів, виявляти недоліки в роботі підприємства, проводити порівняльну оцінку логістичного обслуговування підприємств галузі та правильно обирати пріоритети для покращення їх логістичної діяльності.

Література

1. Гаджинский А.М. Логистика : [учебник] / А.М. Гаджинский. – [7-е изд., перераб. и доп.]. – М. : ИТК «Дашков и К⁰», 2003. – 408 с.

2. Зубар Н.М. Логістика у ресторанному господарстві : [навч. посіб.] / Н.М. Зубар, М.Ю. Григорак. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 312 с.

3. Логистика : [учебник] / [Аникин Б.А., Дыбская В.В., Колобов А.А. и др.] ; под ред. Б.А. Аникина. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М. : ИНФРА-М, 2003. – 368 с.

4. Марусева И.В. Логистика / Марусева И.В., Котов В.В., Савченко И.Я. ; под общ. ред. И.В. Марусевой. – СПб. : ПИТЕР, 2009. – 192 с.

5. Смехов А.А. Логистика / А.А. Смехов // Транспорт. – Вип. 12. – М. : Знание, 1990. – 64 с.

6. Ткаченко Л.В. Маркетинг послуг : [підручник] / Л.В. Ткаченко. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 192 с.

7. Чухрай Н.І. Логістичне обслуговування : [підручник] / Н.І. Чухрай. – Львів : Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2006. – 292 с.

8. Abt S. Systemy logistyczne w gospodarowaniu. – Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznan, 1997. – P. 31.

9. Blaik P. Logistyka / P. Blaik. – Warszawa : PWE, 1999. – 244 s.

References

1. Gadjinskiy A.M. Logistika : [uchebnik] / A.M. Gadjinskiy. – [7-e izd., pererab. i dop.]. – M. : ITK «Dahkov i K⁰», 2003. – 408 s.

2. Zubar N.M. Logistika v restorannomy gospodarstvi : [navch. posib.] / N.M. Zubar, M.U. Grigorak. – K. : Sentr uchebnoy literatury, 2010. – 312 s.

3. Logistika : [uchebnik] / [Anikin B.A., Dybskaya V.V., Kolobov A.A. I dr.] ; pod red. B.A. Anikina. – [3-e izd., pererab. i dop.]. – M. : INFRA-M, 2003. – 368 s.

4. Maruseva I.V. Logistika / Maruseva I.V., Kotov V.V., Savchenko I.Y. ; pod red. I.V. Marusevoy. – SPb. : PITER, 2009. – 192 s.

5. Smexov A.A. Logistika / A.A. Maruseva I.V. // Transport. – Vup. 12. – M. : Znanie, 1990. – 64 s.

6. Tkacyenko L.V. Marketing poslyg : [uchebnik] / L.V. Tkacyenko. –K. : Sentr uchebnoy literatury, 2003. – 192 c.

7. Chuxray N.I. Logistuchne obslygovuvanie : [uchebnik] / N.I. Chuxray. – Lviv : Vud. NU «Lvivska politechnika», 2006. – 292 s.

8. Abt S. Systemy logistyczne w gospodarowaniu. – Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznan, 1997. – P. 31.

9. Blaik P. Logistyka / P. Blaik. – Warszawa : PWE, 1999. – 244 s.

Сумець О.М. Оцінка рівня логістичного обслуговування споживачів продукції виробничих підприємств

У статті обґрунтована важливість виконання оцінки рівня логістичного обслуговування споживачів продукції виробничих підприємств. Виконані теоретичні узагальнення підходів дослідників щодо оцінки рівня логістичного обслуговування споживачів. Обрано перелік часткових показників оцінки логістичного обслуговування споживачів виробничих підприємств. Обґрунтовано вибір узагальнювального оціночного показника рівня логістичного обслуговування споживачів продукції виробничих підприємств. Представлені результати обчислення показників оцінки логістичного обслуговування споживачів продукції підприємств олійно-жирової галузі. Вказано, що використання запропонованих показників надасть можливість оперативно оцінювати рівень логістичного обслуговування клієнтів, виявляти недоліки в роботі підприємства, проводити порівняльну оцінку логістичного обслуговування підприємств галузі та правильно обирати пріоритети для покращення їх логістичної діяльності.

Ключові слова: *підприємство, логістичне обслуговування, споживачі, показники.*

Сумец А.М. Оценка уровня логистического обслуживания потребителей продукции производственных предприятий

В статье обоснована важность выполнения оценки уровня логистического обслуживания потребителей продукции производственных предприятий. Выполнены теоретические обобщения подходов исследователей к оценке уровня логистического обслуживания потребителей. Избран перечень частных показателей оценки логистического обслуживания потребителей производственных предприятий. Обоснован выбор обобщающего оценочного показателя уровня логистического обслуживания потребителей продукции производственных предприятий. Представлены результаты расчета показателей оценки логистического обслуживания потребителей продукции предприятий масложировой отрасли. Указано, что использование предложенных показателей позволит оперативно оценивать уровень логистического обслуживания клиентов, выявлять недостатки в работе предприятия, проводить сравнительную оценку логистического обслуживания предприятий отрасли и правильно выбирать приоритеты для улучшения их логистической деятельности.

Ключевые слова: *предприятие, логистическое обслуживание, потребители, показатели.*

Sumets A.M. Assessment of the level of logistics services consumer product manufacturing enterprise

The article substantiates the importance of assessing the level of performance of logistics service consumer products manufacturing companies. Theoretical generalization approaches researchers to assess the level of logistics customer service. Elected private list of indicators to measure the logistics customer service production enterprises. The choice of synthesis evaluation indicator of the level of logistics services consumer products manufacturing companies. The results of the calculation of indicators for assessing logistics customer service products oil and fat industry enterprises. It is indicated that the use of the proposed indicators will allow us to assess the level of logistics customer service, to identify shortcomings in the work of the enterprise, to carry out a comparative assessment of the logistics service industry companies and choose the right priorities to improve their logistics activities.

Keywords: *enterprise, logistics services, consumers, indicators.*

УДК 339.138

ЗМІСТ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА

Шебанова О.О., старший викладач, аспірант**,
Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. Петра Василенка

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасні умови розвитку ринкової економіки України терміново вимагають диверсифікації маркетингових досліджень, врахування в маркетинговій стратегії не тільки економічних процесів, які відбуваються на мікро- та макрорівнях, а і особливостей функціонування підприємства. Виходячи з суттєвих відмінностей підприємств, які спостерігаються в країні і безпосередньо впливають на форми організації ринків, на процеси взаємодії ринків, удосконалення маркетингової стратегії на рівні підприємства набуває особливого значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Маркетингова стратегія в економіці підприємства розглядалась багатьма вченими-економістами і знайшла своє відображення у працях: Б. Карлофа, Б. Клиланда, В. Кінга, Дж. Гліна, А. Шепарда, Дж. Подольні, П. Мілгрома, Дж. Робертса, М.Е. Мак Граса, Б.А. Райзберга, Є.А Уткина, Г.Л. Багієва, А.В. Катернюка, Т.С. Бронікової, А.Г Чернявского, С.Е. Чернова, Е.П. Голубкова, М.С. Туровської та ін.

Формулювання цілей статті. Метою статі є визначення сучасних напрямів і цілей стратегії підприємства і місця в неї маркетингової стратегії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розгляд даного питання розпочнемо зі з'ясування зміст утворюючого терміну – стратегія підприємства. В економіці підприємства існують декілька підходів до визначення стратегії, так Г.Мінцберг, Б.Альстрєнд, Дж.Лємпєл [1] розглядають стратегію підприємства як сукупність п'яти елементів:

- план (вид свідомої розробки порядку дій);
- позиція (пошук вигідного місця на ринку);
- прийом (засіб конкурентної боротьби);
- паттерн дій (сталий характер поведінки);
- перспектива (сприйняття намірів і відповідних дій в майбутньому).

---

* *Науковий керівник проф., д.е.н. Онегіна В.М*

В.Ф.Глюек вважає що «Стратегія підприємства це уніфікований, вичерпний план, який забезпечує виконання головних завдань підприємства» [2],с.11.

Аналогічного підходу дотримуються Г.Солонер, А.Шепард, Дж.Подольні [3], П.Мілгром, Дж. Робертс [4], В.Е. Ланкин, Т.В. Алесинская, Л.Н. Дейнека, А.Н. Проклин и др. [5].

Б.Карлофом [6], Б. Клиландом, В. Кінгом [7], Дж. Гліном, В. Марковой, Д. Перкинсом [8], І. Ансоффом [9] стратегія підприємства розглядається як довготривалий, якісно визначений напрямок розвитку підприємства, спрямований на сферу, форми її діяльності і відповідні засоби.

Аналізуючи різні варіанти терміну «стратегія підприємства», вважаємо раціональним дотримуватися нижчевикладеного визначення: Стратегія підприємства уявляє собою комплекс першочергових дій, націлених на розв'язок його нагальних проблем, пов'язаних з місією, цілями і розподілом ресурсів для їх виконання.

Стратегія визначає шлях розвитку підприємства у відповідності до вимог ринку, орієнтує підприємство на нові способи використання капіталу, на інноваційні технологічні процеси виробництва, на ефективні форми доведення товару до ринку. За змістом стратегія підприємства є довгостроковим документом, сукупністю взаємопов'язаних етапів, спрямованих на виконання визначених цілей.

В загальній постановці стратегія підприємства лежить в площині компромісу між наявними ресурсами і можливостями виконання сучасних вимог ринку.

І. Ансофф зазначав: «Стратегія – складне і потенційно могутнє знаряддя, за допомогою якого сучасна фірма може протистояти умовам, які змінюються» [9, с.43].

В економіці України представлені наступні типи стратегій підприємства [10]:

1) інтенсивного росту (стратегія посилення позицій на ринку, характеризується стимуляцією існуючих споживачів до збільшення кількості придбаних товарів, залученням споживачів конкурентів і нових потенційних покупців);

2) розвитку ринку, (націлена на збільшення збуту існуючого товару на нові ринки, на надання товару нового вигляду з метою поглинання нових сегментів ринку);

3) розвитку товару, (передбачає збільшення збуту за рахунок удосконалення існуючих або впровадження нових товарів на

існуючому ринку);

4) інтегрованого росту (стратегія зворотної вертикальної інтеграції, спрямована на підкорення підприємств постачальників; стратегія вперед прямуючої вертикальної інтеграції, має на меті підкорення системи розподілу);

5) диверсифікаційного росту (стратегія концентричної диверсифікації, пропонує поповнення номенклатури товарами, подібними існуючому товару; стратегія горизонтальної диверсифікації, націлена на поповнення номенклатури товарами, не подібними існуючому товару, але потенційно цікавими для споживачів; стратегія конгломератної диверсифікації, характеризується збільшенням асортименту за рахунок товарів, не подібних існуючим, запровадженням нової технології виробництва на підприємстві);

6) скорочення (стратегія ліквідації підприємства; стратегія скорочення витрат).

Вважаємо за доцільне керуватись стратегією інтенсивного росту підприємства.

Стратегії підприємства реалізуються на трьох рівнях [11, 12, 13] :

- корпоративний – притаманний підприємствам, які діють в декількох сферах бізнесу;
- бізнесовий;
- функціональний.

Третій рівень передбачає існування певних стратегій підприємства, серед яких доцільно виділити:

- організаційно - управлінську ;
- кадрів і соціального розвитку;
- технічного розвитку;
- виробничої діяльності;
- фінансової стабільності;
- маркетингову стратегію.

Кожна стратегія передбачає виконання у часі і просторі певної послідовності кроків для досягнення визначеної цілі. Першими кроками даної послідовності виступають аналіз зовнішнього і внутрішнього середовища, розробка місії і способів отримання конкретного результату.

Маркетингова стратегія займає особливе місце серед стратегій підприємства, визначаючи головний напрямок всієї підприємницької діяльності. Філіп Котлер підкреслював: «Компанія мусить перетворювати загальну стратегію в набір конкретних дій щодо розширення долі ринку» [14, с. 220].

Маркетингова стратегія є предметом наукових досліджень з 80 років двадцятого століття, але і до сьогодення існують різні підходи до її визначення.

В таблиці представимо визначення поняття маркетингова стратегія провідними економістами:

Таблиця

Визначення поняття «маркетингова стратегія»

Автор	***Визначення поняття***
Ф. Котлер	Логічна схема маркетингових заходів, з допомогою яких компанія сподівається виконати свої маркетингові задачі.
І. Ансофф	Встановлення загальних напрямів зростання і укріплення позицій фірми у відповідності до її місії.
Е. Дихтль, Х. Хершген	Принципові середні або довгострокові рішення, які дають орієнтири і які скеровують окремі заходи маркетингу на досягнення поставлених цілей.
Дж.О. Шонесси	Широка концепція того як товар, ціна, просування і розподіл повинні функціонувати скоординованим чином, щоб долати супротив досягненню задач маркетингу.
Ж. Ландреві, Ж. Леві, Л.Д. Меркатор	Сукупність різних засобів, необхідних для досягнення поставлених цілей в умовах конкуренції.
Р. Уинслі	Створення умов переваги фірми в цілому
О. Уолкер мол., Х. Бойд мол., Ж-К Ларше, Дж. Маллінз	Ефективно розподілені і скоординовані ринкові ресурси і види діяльності для виконання задач фірми на певному товарному ринку.
М. Дж. Бейкер	Основоположна мета збільшення обсягу продажів і досягнення стійкої конкурентної переваги.
Дж. Хитон	Процес з'ясування аудиторії покупців і з'ясування які товари мають для неї сенс придбання.
Е.Дж Маккарти	Пошук привабливих можливостей і планування шляхів отримання вигоди з таких можливостей.
Г. Ассель	Засіб впливу фірми на споживача.
М.Е. Мак Грас	Побудова і організація процесу задоволення потреб клієнта.
Б.А. Райзберг	Маркетингові заходи компанії зі сталого просування своїх товарів на ринок.
Є.А.Уткин	Складова частина усього стратегічного управління підприємством, план його ділової активності.
Т.С. Бронікова, А.Г. Чернявский	Формування цілей, досягнення їх і розв'язок задач підприємства виробника по кожному окремому ринку на певний період.
М. Поліенко	Елемент загальної стратегії компанії, який описує як компанія повинна використовувати свої обмежені ресурси для досягнення максимального результату у збільшенні продажів і дохідності від продажів у довготривалій перспективі.
С.Е. Чернов	Комплекс для кожного цільового ринку з визначенням стратегічних установок по продуктам, каналам розподілу, методам просування продуктів, цінам та іншим елементам маркетингу, а також по бюджету маркетингу.

Продовження таблиці

Автор	*Визначення поняття*
Е.П. Голубков	Головні напрямки маркетингової діяльності, на основі яких стратегічні господарські одиниці організації намагаються досягти своїх маркетингових цілей.
Г.Л. Багієв	Генеральна програма діяльності на цільових ринках.
А.В. Алферов, А.Г. Безрудна	Вибір цільового ринку, конкурентної позиції і розробки ефективної програми заходів маркетингу для досягнення і обслуговування вибраного ринку.
А.В. Катернюк	Підбір і аналіз цільового ринку, створення і підтримка відповідного маркетинг- міксу, якій задовольняє певну групу людей.
А.Б. Звездова, М.С. Туровська	Комплекс базових рішень і принципів, які випливають з оцінки ринкової ситуації і власних можливостей, спрямованих на досягнення генеральної цілі фірми.
С.А. Кім	Визначення потенційних покупців в перспективі і можливого об'єму продажу, досягнення конкурентної переваги.

** Джерело: складено автором на підставі узагальнення [13, 15 - 35]*

Приведені в таблиці визначення відображають різницю в концептуальних підходах до маркетингової стратегії. Виходячи з висновків роботи [36, с.111], доцільно виділити дві концепції: організаційно – управлінську та філософську. Перша (Е. Дихтль, Х. Хершген, І. Ансофф, Р. Уинслі, О. Уолкер мол., Х. Бойд мол., Ж-К Ларше, Дж. Маллінз, М. Дж. Бейкер, Е.Дж Маккарти, Г. Ассель, Б.А. Райзберг, Є.А.Уткин та інші) відображає сукупність конкретних дій, спрямованих на покращення діяльності підприємства: визначення цільового ринку, розробку маркетингових заходів, запровадження інструментарію стратегічного управління, досягнення конкурентної переваги; друга (М.Е. Мак Грас, Ф. Котлер, С.А. Кім, А.В. Катернюк, Ж. Ландреві, Ж. Леві, Л.Д. Меркатор та інші) – на передній план висуває відношення соціальних груп на існуючому ринку: задоволення потреб існуючих груп покупців, визначення потенційних споживачів.

Проаналізувавши трактовки поняття «маркетингова стратегія», зроблені різними авторами, ми прийшли до висновку, що на сьогоднішній день в теорії маркетингу відсутнє загальноприйнятне і узгоджене визначення цього поняття.

В той же час сучасний етап розвитку підприємницької діяльності необхідно вимагає орієнтації маркетингової стратегії підприємств на задоволення потреб споживачів. Тому ми вважаємо, що визначення потреб споживачів і подальше їх задоволення повинно бути покладено в основу поняття «маркетингова стратегія». Виходячи з цього нами пропонується наступне визначення:

Рис. 1. Етапи формування маркетингової стратегії підприємства

Маркетингова стратегія – сукупність рішень щодо способів задоволення потреб існуючих і потенційних споживачів ринку, за рахунок зовнішніх і внутрішніх ресурсів підприємства.

Маркетингова стратегія формує головні цілі виробництва та шляхи збуту товарів. Вона уявляє собою систему дій підприємства, спрямовану на урівноваження зовнішнього та внутрішнього ринкового середовища.

Маркетингова стратегія не є стратегією бізнесу, а полягає в «визначенні цілей виробництва та збуту і позиціюванні товару на ринку» [14].

«Маркетингова стратегія це засоби, за допомогою яких має бути досягнена мета маркетингу» [37].

Реалізація маркетингової стратегії відбувається через оперативні дії і функціональну стратегічну поведінку підприємства, визначаючи її ринкову спрямованість.

Маркетингова стратегія є основою маркетингу підприємства.

Висновки. Маркетингова стратегія призначена для швидкого реагування підприємством на зміни тенденцій ринку, для знаходження свого оригінального стилю праці, який буде визначений місією і тісно пов'язаний з цілями та можливостями підприємства, який буде спрямований на розміщення товару в центрі уваги, в потрібному місці і часі, і зробить вибір товару природним, не суперечним іншим потребам споживача.

Література

1. Минцберг Г., Альстрэнд Д., Лэмпел Дж. Школа стратегий [Текст] / Г. Минцберг, Д.Альстрэд., Дж. Лэмпел; [пер.с англ.] – СПб.: Питер, 2000. – 312с.

2. Glueck William F. Businnes Policy and Strategic Management [Текст], Mc-Grawtrill, 1980. – p.706.

3. Soloner Garth, Shepard Andreas, Podolny Joel . Strategic Management [Текст], John Willey and Sohn, 2000. – p.464.

4. Милгром П., Робертс Дж. Экономика, организация и менеджмент: В 2-х т. [Текст] / П.Милгром, Дж. Робертс; [пер.с англ.] – СПб.:Экономическая школа, 1999.- 468с.

5. Ланкин В.Е., Алесинская Т.В., Дейнека Л.Н., Проклин А.Н. и др. Менеджмент организации [Текст] / В.Е. Ланкин, Т.В. Алесинская, Л.Н. Дейнека, А.Н. Проклин и др.; - Таганрог: ТРТУ, 2006. – 304.

6. Карлоф Б. Деловая стратегия [Текст] / Б.Карлоф; [пер.с англ.] –М.: Экономика, 1991.- 358с.

7. Клиланд Д., Кинг В. Системный анализ и целевое управление [Текст] / Д.Клиланд, В. Кинг; [пер. с англ.] – М.: Советское радио, 1974. - 280с.

8. Глин Дж., Маркова В., Перкинс Д. Стратегия бизнеса [Текст] / Дж. Глин, В. Маркова, Д. Перкинс; - Новосибирск, ИЭ и ОПП СО РАН, 1996 – 70с.

9. Ансофф И. Стратегическое управление [Текст] / И.Ансофф; [пер. с англ.] - М.: Экономика, 1989. - 519с.

10. Востряков О.В.Стратегічний процес на підприємстві [Текст]: Навч. посібник / О.В. Востряков, О.М. Гребешкова. – К.: КНЕУ, 2009.- 313с.

11. Маркова В.Д., Кузнецова С.А. Стратегический менеджмент [Текст] / В.Д. Маркова, С.А.Кузнецова; - М.: Инфра-М, 2001.- 288с.

12. Томпсон А.А., Стрикленд А.Дж. Стратегический менеджмент, концепции и ситуации [Текст] / А.А Томпсон, А.Дж. Стрикленд; [пер. с англ.] –М.: Инфра- М, 2001. - 576с.

13. Уткин Э.А. Маркетинг [Текст] / Е.А. Уткин; - М.: ЭКМОС, 1998. – 320с.

14. Котлер Ф, Келлер К. Маркетинг – менеджмент [Текст] / Ф.Котлер, К.Келлер [пер. с англ.] - СПб.: Питер, 2015. - 800с.

15. Котлер Ф., Армстронг Г., Сондерс Д., Вонг В. Основы маркетинга [Текст] / Ф.Котлер и др.; [пер. с англ.] – М.: СПб.: «Вильямс», 2000. – 944с.

16. Дихтль Е., Хёршген Х. Практический маркетинг [Текст] / Е.Дихтль, Х Хёршген; [пер. с нем.] – М.: Высшая школа, 1995.- 225с.

17. Шонесси Дж. Конкурентный маркетинг: стратегический подход [Текст] / Дж. Шонесси; [пер. с англ.] – Спб.: Питер, 2002. – 864с.

18. Ландреви Ж., Леви Ж., Меркатор Линдон Д. Теория и практика менеджмента [Текст] / Ж. Ландреви, Ж. Леви, Линдон Д. Меркатор; [пер. с франц.].: В2Т – Т.2 – М.: 2006.-512с.

19. Уинсли Р. Маркетинговая стратегия [Текст] / Р.Уинсли; [пер. с англ.] – СПб.: Питер, 2002.- 486с.

20. Уолкер О., мл., Бойд Х., мл., Ларше Ж.,- К., Маллинз Дж. Маркетинговая стратегия [Текст] / О.Уолкер мл., Х. Бойд мл., Ж-К Ларше, Дж. Маллинз; [пер. с англ.] – М.: Вершина, 2006.- 492с.

21. Бейкер М., Дж.. Маркетинг. Энциклопедия [Текст] / М.Дж. Бейкер; [пер. с англ.] СПб.: Питер, 2002. – 512с.

22. Heaton James.Finding creative ways to help our clients [Текст] / Tronvig Group, N.Y.: John Wiley and Sons, 2013. – p.67.

23. McCarthy E.Jerome. Basic marketing, a managerial approach [Текст] / Homewood, Ill.:R.D.Irwin, 1978. – p.770.

24. Ассэль Г. Маркетинг: принципы и стратегии [Текст] / Г. Ассэль; [пер. с англ.] – М.: ИНФРА – М, 2001. -XII, - 804с.

25. McGrath Jen. Marketing strategie [Текст] / McGrath Group, London, 2010. – p.46.

26. Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь [Текст] / Б.А.Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б.Стародубцева; – М.: ИНФРА, 2005. – 480с.

27. Броникова Т.С.,Чернявский А.Г. Маркетинг [Текст] / Т.С. Броникова, Чернявский А.Г.; - Таганрог.: ТГРУ, 1999.- 103с.

28. Полиенко М.А. Комплекс маркетинга [Текст] // Свободная энциклопедия Маркетинга // Marketopedia. Ru. 2010. Доступно онлайн по адресу: http://marketopedia.ru/6-kompleks- marketinga.html.

29. Чернов С.Е.Стратегический маркетинг информационно – консультативных услуг [Текст] / С.Е. Чернов; - М.: ИПКгосслужбы, 2006. – 304с.

30. Голубков Е.П. Основы маркетинга [Текст] / Е.П.Голубков;- М.: «Финпрес», 2003. – 688с.

31. Багиев Г.Л. Маркетинг [Текст] / Г.Л.Багиев; СПб.: Питер, 2005. - 736с.

32. Алфёров А.В., Безрудная А.Г. Методы маркетинговой деятельности в учреждениях среднего профессионального образования [Текст] / А.В. Алфёров, А.Г. Безрудная; СПб.:СПбГИЭУ, 2004. -155с.

33. Катернюк А.В. Основы современного маркетинга [Текст] / А.В. Катернюк; Ростов н/Д.: «Феникс», 2008. – 666с.

34. Звездова А.Б., Туровская М.С. Маркетинг: стратегия и организация [Текст] / А.Б.Звездова, М.С. Туровская; СПб.: ИДПОСЗ, 2006.- 91с.

35. Ким С.А.Маркетинг [Текст] / С.А. Ким; М.: «Дашков и К», 2008. – 240с.

36. Козак Л.В. Концептуальні підходи до формування стратегій сільськогосподарських підприємств [Текст] / Л.В.Козак; // Економіка АПК. - 2011. - №9. – С.110 – 116.

37. Руделиус У. и др. Маркетинг [Текст] / У.Руделиус, М.В. Авдюхина, Н.И. Ивашкова и др. – 1е

References

1. Mintsberg G., Alstrend D., Lempel Dzh (2000). Shkola strategiy [school policies]. St. Petersburg: Piter, p. 312 [in English].

2. Glueck William F. Businnes (1980). Policy and Strategic Management. P.706 [in English].

3. Soloner Garth, Shepard Andreas, Podolny Joel (2000). Strategic Management. P. 464 [in English].

4. Milgrom P., Roberts Dzh. (1999). Ekonomika, organizatsiya i menedzhment[Economy, organization and management] (Vols 2). St. Petersburg: Ekonomicheskaya shkola, p. 468 [in English].

5. Lankin V.E., Alesinskaya T.V., Deyneka L.N., Proklin A.N. et. al. (2006). Menedzhment organizatsii [Management of Organisation] Taganrog: TRTU, p. 304 [in Russian].

6. Karlof B. (1991). Delovaya strategiya [Business strategy]. Moscow: Ekonomika, p. 358 [in English].

7. Kliland D., King V. (1974). Sistemnyiy analiz i tselevoe upravlenie [System analysis and targeted control]. Moscow: Sovetskoe radio, p. 280 [in English].

8. Glin Dzh., Markova V., Perkins D. Strategiya biznesa [Strategic management]. Novosibirsk, IE i OPP SO RAN, p. 70 [in Russian].

9. Ansoff I. Strategicheskoe upravlenie [Strategic management] Moscow: Ekonomika, p. 519 [in Russian].

10. Vostryakov O.V. Grebeshkova O.M. (2009). Strategichniy protses na pidpriemstvi [The strategic process in the company]. Kyiv: KNEU, p. 313 [in Ukrainian].

11. Markova V.D., Kuznetsova S.A. (2001). Strategicheskiy menedzhment [Strategic management] Moscow: Infra-M, p. 288 [in Russian].

12. Tompson A.A., Striklend A.Dzh. (2001). Strategicheskiy menedzhment, kontseptsii i situatsii [Strategic Management, concepts and situations] Moscow: Infra- M, p. 576 [in English].

13. Utkin E.A. (1998). Marketing [Marketing]. Moscow: EKMOS, p. 320 [in Russian].

14. Kotler F, Keller K. (2015). Marketing – menedzhment [Marketing - Management]. St. Petersburg: Piter, p. 800 [in English].

15. Kotler F., Armstrong G., Sonders D., Vong V. (2000) Osnovy marketinga [Fundamentals of marketing]. Moscow: St. Petersburg: «Vilyams», p. 944 [in English].

16. Dihtl E., Hyorshgen H. (1995). Prakticheskiy marketing [Practical marketing] Moscow: Vyisshaya shkola, p. 225 [in German].

17. Shonessi Dzh. (2002). Konkurentnyiy marketing: strategicheskiy podhod [Competitive Marketing: A Strategic Approach]. St. Petersburg: Piter, p. 864 [in English].

18. Landrevi Zh., Levi Zh., Merkator Lindon D. (2006). Teoriya i praktika menedzhmenta [Theory and Practice of Management]. Vols. 2, Vol. 2, Moscow, p. 512 [in French].

19. Uinsli R. (2002). Marketingovaya strategiya [Marketing strategy]. St. Petersburg: Piter, p. 486 [in English].

20. Uolker O., ml., Boyd H., ml., Larshe Zh., K., Mallinz Dzh. (2006). Marketingovaya ctrategiya [Marketing Strategy]. Moscow: Vershina, p. 492 [in English].

21. Beyker M., Dzh. (2002). Marketing. Entsiklopediya [Marketing. Encyclopedia] St. Petersburg: Piter, p. 512 [in English].

22. Heaton James (2013). Finding creative ways to help our clients [Tekst] / Tronvig Group, N.Y.: John Wiley and Sons, p.67 [in English].

23. McCarthy E.Jerome (1978). Basic marketing, a managerial approach. Homewood, Ill.:R.D.Irwin, p.770 [in English].

24. Assel G. Marketing: printsipyi i strategii [Marketing: Principles and Strategies]. Moscw: INFRA – M, 2001. -XII, - 804 [in English].

25. McGrath Jen. (2010). Marketing strategie. McGrath Group, London, p.46 [in English].

26. Rayzberg B.A., Lozovskiy L.Sh., Starodubtseva E.B. (2005). Sovremennyiy ekonomicheskiy slovar [Modern Dictionary of Economics] Moscow: INFRA, p. 480 [in Russian].

27. Bronikova T.S.,Chernyavskiy A.G. (1999). Marketing [Marketing] Taganrog.: TGRU, p. 103 [in Russian].

28. Polienko M.A. Kompleks marketinga [Marketing Complex]. Svobodnaya entsiklopediya Marketinga – [Marketing Free Encyclopedia. Marketopedia]. Ru. 2010. Retrieved from http://marketopedia.ru/6-kompleks- marketinga.html [in Russian].

29. Chernov S.E. (2006). Strategicheskiy marketing informatsionno – konsultativnyih uslug [Strategic marketing information - consulting services] Moscow: IPKgossluzhbyi, p. 304 [in Russian].

30. Golubkov E.P. (2003). Osnovyi marketinga [Fundamentals of marketing]. Moscow: «Finpres», p. 688 [in Russian].

31. Bagiev G.L. (2005). Marketing [Marketing]. St. Petersburg: Piter, p. 736 [in Russian].

32. Alfyorov A.V., Bezrudnaya A.G. (2004). Metodyi marketingovoy deyatelnosti v uchrezhdeniyah srednego professionalnogo obrazovaniya [Methods of marketing activity in institutions of secondary vocational education]. St. Petersburg: SPbGIEU, p. 155 [in Russian].

33. Katernyuk A.V. (2008). Osnovyi sovremennogo marketinga [Fundamentals of Modern Marketing]. Rostov n D.: «Feniks», p. 666 [in Russian].

34. Zvezdova A.B., Turovskaya M.S. (2006). Marketing: strategiya i organizatsiya [Marketing: Strategy and Organization] St. Petersburg: IDPOSZ, p. 91[in Russian].

35. Kim S.A. (2008). Marketing [Marketing]. Moscow: «Dashkov i K», p. 240[in Ukrainian].

36. Kozak L.V. (2011). Kontseptualni pidhodi do formuvannya strategiy silskogospodarskih pidpriemstv [Conceptual approaches to strategy formation farm]. Ekonomika APK – Economy agro-industrial complex. No 9, pp. 110 – 116 [in Russian].

37. Rudelius U. Marketing [Marketing] .U.Rudelius, M.V. Avdyuhina, N.I. Ivashkova i et. al. 1d [in Russian].

Шебанова О.О. Зміст маркетингової стратегії підприємства

В статті проаналізовані різні типи стратегії підприємства та розглянуті підходи до їх формування, представлене місце маркетингової стратегії в стратегії підприємства; приведений ґрунтовний аналіз визначень маркетингової стратегії в економічній літературі; представлені існуючі відмінності в визначенні сутності маркетингової стратегії; досліджені основні фактори впливу на споживача, які реалізуються запровадженням маркетингової стратегії підприємства; приведена структура формування маркетингової стратегії підприємства.

Ключові слова: *стратегія підприємства, маркетингова стратегія.*

Шебанова О.О. Содержание маркетинговой стратегии предприятия

В статье сделан анализ разных типов стратегии предприятия и рассмотренные подходы к ее формированию, представлено место маркетинговой стратегии в стратегии предприятия; приведенный основательный анализ определений маркетинговой стратегии в экономической литературе; представлены существующие отличия в определении сущности маркетинговой стратегии; исследованы основные факторы влияния на потребителя, которые реализуются внедрением маркетинговой стратегии предприятия; приведена структура формирования маркетинговой стратегии предприятия

Ключевые слова: *стратегия предприятия, маркетинговая стратегия.*

Shebanova O.O. Content of enterprise marketing strategy

In the article the different types of the enterprise strategy has been made and the approaches to it formation are considered, the place of the marketing strategy in the strategy of enterprise are presented, the basic analysis for the marketing strategy definition in the economics literature have been adduced; the real difference in the content of the marketing strategy definition were presented; the basic factors of the influence to the consumers, which by marketing strategy application are realized, were investigated; the structure of the marketing strategy formation has been given.

Key words: *strategy of enterprise, marketing strategy.*

УДК 658.562

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СУТНОСТІ ТА ЗМІСТУ ЯКОСТІ ЯК ФІЛОСОФСЬКОЇ, СОЦІАЛЬНОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

ЗАЇКА С.О., К.Е.Н., ДОЦЕНТ, ГРІДІН О.В., СТ. ВИКЛАДАЧ, ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА

Постановка проблеми у загальному вигляді. Матеріальна продукція має різноманітні властивості, що формують її якість та впливають на ефективність і конкурентоспроможність. Забезпечення виробництва продукції належної якості у максимально можливих у визначених умовах обсягах при мінімальних витратах ресурсів і часу – запорука успішного та стабільного розвитку підприємства. Проте вітчизняними товаровиробниками, не зважаючи на посилення конкурентної боротьби як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках, нажаль, проблемі підвищення якості приділяється недостатня увага. Це обумовлено цілою низкою причин, що мають як прямий, так і опосередкований характер, серед яких можна виділити: нестабільну соціально-економічну ситуацію в державі; відсутність адекватної державної політики, перш за все направленої на підтримку вітчизняного виробника та створення сприятливих умов ведення бізнесу в аграрній сфері; недоліки в податковому законодавстві; незбалансованість економічних інтересів виробників і переробників аграрної продукції; проблеми логістики; нерозвинену інфраструктуру тощо. Поряд з цим у багатьох керівників підприємств відсутнє розуміння того, що проблема забезпечення якості безпосередньо пов'язана і прямо впливає на результати діяльності підприємства. Крім того досягнення високої якості як системи в цілому, так і процесів, що в ній протікають та продукції (послуг), що є їх результатами можливе лише в тому випадку, якщо ініціатива виходить саме від адміністрації, а у процес забезпечення якості залучені всі без виключення працівники. Відмітимо, що завдання управління якістю є довгостроковим і безперервним, оскільки рівень якості – це величина, що постійно змінюється під впливом безлічі чинників. В ході вирішення цього завдання досягається своєрідний баланс між інтересами виробника, потребами споживача і суспільства з мінімізацією негативного впливу на навколишнє природне середовище. При цьому вирішення цієї

проблеми повинно носити системний і комплексний характер, проте це фактично неможливе без розуміння сутності, змісту та сучасного значення якості як економічної категорії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні і практичні питання управління якістю вивчались такими зарубіжними вченими як: Г.Г. Азгальдовим [1], О.В. Арістовим [2], А.В. Глічевим [6], О.П. Глудкіним [7], Н.М. Горбуновим [7], А.І. Гуровим [7], Е. Демінгом, Дж. Джураном, Ю.В. Зоріним [7], К. Ісікавою, М.М. Кане [11], А.В. Костіним [12], І.І. Мазур [19], Ф. Тейлором, А. Фейгенбаумом, В.Д. Шапіро [19], В. Шухартом та багатьма іншими. Вітчизняні вчені паралельно, а часто і у взаємодії з колегами з закордону впродовж останніх десятиріч займаються вивченням цієї проблеми і зробили вагомий внесок у її вирішення, зокрема це: Безродна С.М., [3] Боженко Л.І., [4] Босак І.П., [5] Бичківський Р.В., [27] Бубела Т., [22] Вотченікова О.В., [18] Гриньова В.М., [8] Жураковська Л.А., [10] Калинський О.О., [27] Коваленко В.П, [13] Ковгунова А.В., [20] Койфман Ю.І., [14] Корж М.А., [15] Корнієнко Т.М., [16] Король С.А., [17] Котляр М.А., [18] Лойко Д.П., [18] Мартиновський В.С., [20] Махніч Г., [21] Микитчук М., [22] Панченко М.О., [23] Пархоменко М.М., [24] Притула Н.М., [25] Руденко В.П., [28] Сопільник Л.І., [27] Столярчук П.Г., [27] Сиченко В.Г., [26], Ткаченко О.П., [26] Удовіченко О.П., [18] Фрум О.Л., [20] Царенко О.М., [28] Шаповал М.І. [29] та ін. Однак досі вчені не дійшли до єдиної точки зору щодо сутності та змісту якості як економічної категорії.

Формулювання цілей статті. Розглянути та детально дослідити еволюцію якості як філософської, соціальної та економічної категорії, вивчити проблему кількісного оцінювання якості продукції та визначити групи показників якості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Категорія «якість» має багатогранну природу походження та існування, що застосовується в різних сферах діяльності суспільства, тому може розглядатися як філософська, суспільна і економічна категорія [2, с. 7].

Перш за все розглянемо категорію «якість» з філософської точки зору. Якість як філософська категорія є концептуальним фундаментальним поняттям, незалежним від суб'єкту, а отже максимально об'єктивним. Якість – це загальна філософська категорія, що певною мірою відноситься до суспільства в цілому, до процесів, що відбуваються в суспільстві, окремих об'єктів економіки, їх

виробничих процесів, продукції і до людей, як виробників, так і споживачів цієї продукції.

Вчені вважають, що вперше тлумачення якості було зроблене Аристотелем. Він визначав її як певну «відмінність» між предметами однакового виду, розглядав її як зміну стану речей [28]. Значно пізніше один з творців німецької класичної філософії Георг Вільгельм Фрідріх Гегель розтлумачив це поняття наступним чином: «Якість є, насамперед, тотожна буттю визначеність, оскільки щось перестає бути тим, що воно є, коли воно втрачає свою якість» [2, с. 8; 28, с. 14; 20, с. 29].

Існують також і сучасні філософські трактування категорії «якість». Так науковці вважають [28], що категорія якості є важливою стороною об'єктивної дійсності об'єкта – тобто визначеністю. При цьому якість об'єкта пов'язана з ним як з певним цілим, а не тотожна окремим його властивостям. Вона охоплює його цілком і повністю, тому поняття якості пов'язане з буттям предмета.

Всесвітньо відомий американський економіст Шухарт У.Е. зазначав, що якість має два аспекти: об'єктивні – фізичні характеристики і суб'єктивні – наскільки річ є «хорошою» [28, с. 16; 29, с. 214]

Видатний спеціаліст в галузі управління якістю Каору Ісікава визначав якість як властивість, що реально задовольняє споживачів [28, с. 16; 29, с. 215].

Джозеф Джуран визначав два аспекти якості. Її об'єктивний бік – це придатність для використання (відповідність призначенню), а суб'єктивний – це ступінь задоволення споживача (для реалізації якості виробник повинен знати вимоги споживача і зробити свою продукцію такою, щоб вона цілковито задовольняла ці потреби) [28, с. 16; 29, с. 215].

Отже, узагальнюючі вище зазначене можна стверджувати, що з філософської точки зору якість – це характеристика певного об'єкта, яким може бути явище, процес, предмет тощо, що визначає певну його властивість чи сукупність властивостей, які дають змогу відрізняти їх один від одного.

Науковці, що проводять дослідження категорії якості з економічної та суспільної точок зору, наразі, також не можуть прийти до єдиного узгодженого визначення.

Так Бичківський Р.В. [27, с. 101] надав визначення якості як сукупності характеристик об'єкту, що відносяться до його здатності задовольняти встановлені або передбачувані потреби.

Боженко Л.І. [4, с. 9] зазначав, що під якістю продукції слід розуміти сукупність її основних корисних властивостей, що забезпечують задоволення певних потреб користувача при застосуванні цієї продукції за цільовим призначенням.

Артистов О.В. [2, с. 35] визначив якість як комплексне інтегруюче поняття всіх сторін продуктивної діяльності, направленої на задоволення багатообразних потреб суспільства в цілому і кожної людини окремо.

Гличев А.В. [6, с. 15] якість охарактеризував як сукупність властивостей і характеристик продукції, рівень або варіант яких формується виробниками (постачальниками) при її створенні в цілях задоволення встановлених (або передбачуваних) потреб.

Сиченко В.Г. в своїй монографії «Управління якістю продукції» [26, с. 307] стверджував, що якість виробу або послуги можна визначити як загальну сукупність технічних, технологічних і експлуатаційних характеристик виробу або послуги, за допомогою яких виріб або послуга відповідатимуть вимогам споживача при їх експлуатації.

Шаповал М.І. в своїй праці «Менеджмент якості» [29, с. 75]. надав наступне визначення: «Якість продукції – сукупність властивостей продукції, що обумовлюють її здатність задовольняти певні особисті і виробничі потреби відповідно до її призначення.

Згідно з ДСТУ 9000-2001 [9] якість – ступінь, до якого сукупність власних характеристик задовольняє вимоги. При цьому термін «якість» може бути поганою, доброю або відмінною.

Розглянувши та порівнюючи різні точки зору відносно терміну «якість» можна стверджувати, що якість – сукупність певних властивостей та характеристик об'єкта (процесу, явища, товару, послуги), що мають задовольнити вимоги та потреби споживача, групи споживачів чи суспільства в цілому. При цьому характеристикою є відмінна властивість (фізична, органолептична, етична, часова, ергономічна, функціональна тощо), а вимогою є сформульовані потреби або очікування.

Що стосується поняття «якість продукції», як не дивно і тут немає єдиної точки зору. Найточніше визначення цього поняття сформульоване Європейською організацією з контролю якості. Європейська організація з якості (EOQ) заснована у 1956 р. і до 1987 р. називалась Європейською організацією з контролю якості. Це некомерційна організація, мета якої – сприяти, поширити, удосконалити теоретичні принципи і практичні методи управління

якістю для підвищення якості й надійності продукції та послуг. Відповідно до назви вона є регіональною організацією, а фактично – міжнародною. Отже: «Продукція вважається хорошої якості, якщо при мінімальних витратах протягом усього її життєвого циклу вона максимально сприяє здоров'ю і щастю людей, які залучені до її проектування і відновлення (повторного використання) за умови мінімальних витрат енергії та інших ресурсів і при допустимій (прийнятній дії на навколишнє середовище і суспільство)» [14, с. 32-36].

Необхідно відмітити, що найбільш повну і об'єктивну оцінку якості продукції можна дати тоді, коли її властивості охарактеризовано кількісно. Кількісне оцінювання якості продукції розглядається в межах сфери наукової діяльності, що носить назву кваліметрія.

Кваліметрія (від лат. *quales* – якість та д.-гр. *μετρέω* – вимірюю) – наукова дисципліна, предметом якої є кількісні методи оцінювання якості продукції [12]. Термін запропонований групою радянських вчених ще у 1968 році.

Об'єктом вивчення кваліметрії є будь-який предмет або процес. Основним завданням кваліметрії є розробка методик оцінки якості конкретного об'єкта чи процесу, кількістю, що характеризує ступінь їх відповідності вимогам, що висуваються. При цьому, якість тлумачиться як деяка сукупність окремих корисних властивостей. Зазвичай, ці властивості поділяються за ієрархічним рівням в залежності від ступеня їхньої спільності. Далі характеристика зручності розглядається як сукупність більш конкретних, безпосередньо вимірюваних властивостей. Таких як, площа приміщень, шумо - і теплоізоляція тощо. До основних завдань кваліметрії відносять, в першу чергу, планування випуску нових виробів, дослідження ринку і забезпечення конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках [1].

Отже, кількісна характеристика однієї чи декількох властивостей продукції, що характеризують її якість, яку розглядають відносно певних умов її створення та експлуатації або споживання є показником якості продукції [28, с. 16].

Розрізняють наступні групи показників якості продукції залежно від властивостей, що характеризуються [1, 2, 7, 11, 18, 19, 26-29]:

1. Показники призначення характеризують властивості продукції, що визначають основні функції, для виконання яких вона призначена і зумовлюють галузь її використання.

2. Показники надійності – визначають здатність об'єкта виконувати задані функції.

3. Ергономічні показники дозволяють оцінити ступінь пристосовуваності «машини» до взаємодії з людиною і враховують комплекс гігієнічних, антропометричних, фізіологічних і психологічних властивостей людини, які проявляються у виробничих і побутових процесах.

4. Естетичні – характеризують зовнішній вигляд продукції, стиль, гармонійність окремих елементів між собою і з навколишнім середовищем, відповідність форми призначенню тощо.

5. Показники технологічності характеризують властивості продукції, які зумовлюють оптимальний розподіл витрат матеріалів, засобів, праці та часу при технологічній підготовці виробництва, виготовленні й експлуатації продукції.

6. Показники транспортабельності характеризують пристосовуваність продукції до транспортування, а також до підготовчих і заключних операцій, пов'язаних із транспортуванням.

7. Показники стандартизації й уніфікації характеризують насиченість продукції стандартними, уніфікованими й оригінальними складовими, а також рівень уніфікації з іншими виробами.

8. Патентно-правові показники характеризують патентний захист і патентну чистоту продукції і є суттєвим фактором при визначенні її конкурентоспроможності.

9. Екологічні показники характеризують рівень шкідливого впливу на навколишнє середовище, який виникає під час експлуатації або споживання продукції.

10. Показники безпеки характеризують особливості продукції, які зумовлюють під час її експлуатації чи споживання безпеку людини або обслуговуючого персоналу.

11. Економічні показники характеризують витрати на розроблення, виготовлення і експлуатацію або споживання продукції.

Отже, показник якості продукції кількісно характеризує придатність продукції для задоволення певних потреб. В залежності від призначення продукції визначається номенклатура показників якості, яка може бути дуже чисельною. При визначенні номенклатури встановлюється перелік характеристик продукції, які входять до складу її якості та забезпечують можливість оцінювання.

Висновки. Підводячи підсумок необхідно зазначити, що теоретичний аспект визначення категорії «якість» ще й досі остаточно не сформульовано, оскільки серед науковців немає єдиної узгодженої точки зору з цього приводу. Категорія «якість» для вчених напевно є однією з найскладніших серед тих, з якими доводиться мати справу. При цьому очевидним є те, що проблема забезпечення якості і

постійного її підвищення за усіма напрямками та в усіх сферах потребує системного і комплексного вирішення. Зокрема для суб'єктів господарювання ефективне управління якістю, шляхом впровадження провідних систем якості, в сучасних умовах поглиблення глобалізації та посилення конкурентної боротьби в світі, має стати запорукою ефективного розвитку власне підприємства та надати поштовх для піднесення економіки держави і забезпечити її процвітання.

Література

1. Азгальдов Г. Г. Количественная оценка качества (Квалиметрия). Библиография / Г. Г. Азгальдов, Л. А. Азгальдова. – М. : Изд-во стандартов, 1971. – 176 с.

2. Аристов О. В. Управление качеством / О. В. Аристов. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 204 с.

3. Безродна С. М. Виявлення резервів підвищення якості продукції в системі інноваційного розвитку / С. М. Безродна // Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету. Економічні науки. – 2013. – Вип. 1. – С. 66-75.

4. Боженко Л. І. Управління якістю, основи стандартизації та сертифікації продукції. [навчальний посібник] / Л. І. Боженко, О. Й. Гутта. – Львів, 2005. – 204 с.

5. Босак І. П. Забезпечення якості продукції – важлива умова підвищення ефективності функціонування підприємства / І. П. Босак // Кваліїлогія книги. – 2010. – № 2. – С. 118-120.

6. Гличев А. В. Основы управления качеством / А. В. Гличев. – М. : РИА, 2004. – 177 с.

7. Глудкин О. П. Всеобщее управление качеством: [учебник для вузов] / [О. П. Глудкин, Н. М. Горбунов, А. И. Гуров, Ю. В. Зорин]: под ред. О. П. Глудкина. – М. : Горячая линия – Телеком, 2001. – 600 с.

8. Гриньова В. М. Основні напрями аналізу витрат на формування і підтримку якості та конкурентоспроможності продукції / В. М. Гриньова, Н. В. Мисько // Економіка розвитку. – 2013. – № 4. – С. 105-109.

9. ДСТУ ISO 9000-2001. Системи управління якістю. Основні положення та словник. Системи управління якістю. Вимоги. Настанови щодо поліпшення діяльності. Настанови щодо поліпшення діяльності. Чинний від 10.01.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://aer.net.ua/public/files/OSBB/zakonodavctvo/DSTU/DSTU%20ISO%209000-2001.pdf

10. Жураковська Л. А. Забезпечення якості та безпечності сільськогосподарської продукції та продуктів харчування в Україні / Л. А. Жураковська // Вісник Сумського національного аграрного університету. Фінанси і кредит. – 2013. – № 1. – С. 229-235.

11. Кане М. М. Системы, методы и инструменты менеджмента качества: учебное пособие / [М.М. Кане, Б.В. Иванов, В.Н. Корешков, А.Г. Схиртладзе]. – СПб. : Питер, 2008. – 560 с.

12. Квалиметрия: первоначальные сведения. Справочное пособие с примером для АНО «Агентство стратегических инициатив по продвижению новых проектов»: [учебное пособие] / Г. Г. Азгальдов, А. В. Костин, В. В. Садовов. – М. : Высш. шк., 2010. – 143 с.

13. Коваленко В. П. Теоретико-методичні аспекти управління якістю [Електронний ресурс] / В. П. Коваленко. // Ефективна економіка. – 2010. – № 7. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2010_7_9

14. Койфман Ю. І. Міжнародна стандартизація та сертифікація систем якості : [довідник] / Ю. І. Койфман, О. В. Герус, Т. М. Кисельова та ін. – К., 2006. – 401 с.

15. Корж М. А. Роль вищого керівництва в забезпеченні якості та конкурентоспроможності продукції / М. А. Корж, М. М. Даницький // Економіка. Управління. Інновації. – 2012. – № 1.

16. Корнієнко Т. М. Оцінка ефективності напрямів підвищення якості продукції / Т. М. Корнієнко // Економіка. Фінанси. Право. – 2013. – № 1. – С. 18-20.

17. Король С. А. Показники якості продукції та методи їх оцінювання / С. А. Король // Держава та регіони. Сер. : Економіка та підприємництво. – 2013. – № 2. – С. 140-150.

18. Лойко Д. П. Управління якістю : [навчальний посібник] / Д. П. Лойко, О. В. Вотченікова, О. П. Удовіченко, М. А. Котляр. –[2-е вид.]. – Львів : «Магнолія 2006», 2010. – 336 с.

19. Мазур И. И. Управление качеством : [учебное пособие] / И. И. Мазур, В. Д. Шапиро. ; [под ред. И.И. Мазур]. – М. : Высшая школа, 2003. – 334 с.

20. Мартиновський В. С. Теоретичні підходи до категорії якості в умовах ринку / В. С. Мартиновський, О. Л. Фрум, А. В. Ковгунова // Економіка харчової промисловості. – 2012. – № 2. – С. 29-31.

21. Махініч Г. Теоретико-методичні засади формування та функціонування системи управління якістю продукції на підприємстві / Г. Махініч // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2009. – Вип. 107-108. – С. 50-53.

22. Микийчук М. Основні завдання та ознаки метрологічного забезпечення якості продукції / М. Микийчук, П. Столярчук, Т. Бубела // Вимірювальна техніка та метрологія. – 2013. – Вип. 74. – С. 92-98.

23. Панченко М. О. Реалізація політики підприємства у сфері якості продукції / М. О. Панченко // Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. – 2013. – № 2. – С. 67-72.

24. Пархоменко М. М. Міжнародний досвід забезпечення якості продукції / М. М. Пархоменко // Форум права. – 2010. – № 3. – С. 344-350.

25. Притула Н. М. Роль держави в регулюванні якості та безпеки сільськогосподарської продукції / Н. М. Притула // Держава та регіони. Сер. : Державне управління. – 2013. – № 4. – С. 48-53.

26. Сиченко В. Г. Управління якістю продукції : [монографія] / В. Г. Сиченко, О. П. Ткаченко; за заг. редакцією Сиченка В.Г. – К. : Віче, 2006. – 576 с.

27. Управління якістю. Сертифікація : [навчальний посібник] / Р. В. Бичківський, П. Г. Столярчук, Л. І. Сопільник, О. О. Калинський. – К. : Школа, 2005. – 432 с.

28. Царенко О. М. Управління якістю агропромислової продукції : [навчальний посібник] / О. М. Царенко, В. П. Руденко. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. – 431 с.

29. Шаповал М. І. Менеджмент якості : [підручник] / М. І. Шаповал. – [3-тє вид., випр. і доп.]. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2007. – 471 с.

References

1. Azgal'dov G.G., Azgal'dova L.A. (1971). Kolichestvennaya otsenka kachestva (Kvalimetriya). Bibliografiya [Quantitative evaluation of quality (Qualimetry). Bibliography]. Moscow: Izd-vo standartov, p. 176 [in Russian].

2. Aristov O.V. Upravlenie kachestvom [Quality management]. Moscow: INFRA-M, p. 204 [in Russian].

3. Bezrodna S.M. (2013). Vyyavlennya rezerviv pidvyshchennya yakosti produktsiyi v systemi innovatsiynoho rozvytku [Identification of reserves of improvement of quality of products in the system of innovative development]. Naukovyy visnyk Bukovyns'koho derzhavnoho finansovo-ekonomichnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Scientific Bulletin of Bukovyna state Finance and Economics University. Economic science, Issue. 1, pp. 66-75 [in Ukrainian].

4. Bozhenko L.I. (2005). Upravlinnya yakistyu, osnovy

standartyzatsiyi ta sertyfikatsiyi produktsiyi [Quality management, fundamentals of standardization and certification of products]. Lviv, p. 204 [in Ukrainian].

5. Bosak I.P. (2010). Zabezpechennya yakosti produktsiyi – vazhlyva umova pidvyshchennya efektyvnosti funktsionuvannya pidpryyemstva [Ensuring product quality is the important condition of increase of efficiency of functioning of the enterprise]. Kvalilohiya knyhy – Quadilogy books, No 2, pp. 118-120 [in Ukrainian].

6. Glichev A.V. (2004). Osnovy upravleniya kachestvom [Fundamentals of quality management]. Moscow: RIA, p. 177 [in Ukrainian].

7. Gludkin O.P., Gorbunov N.M., Gurov A.I., Zorin Yu.V. Vseobshchee upravlenie kachestvom [Total quality management]. O.P. Gludkina (Ed.). Moscow: Goryachaya liniya – Telekom, p. 600 [in Russian].

8. Hryn'ova V.M., Mys'ko N.V. (2013). Osnovni napryamy analizu vytrat na formuvannya i pidtrymku yakosti ta konkurentospromozhnosti produktsiyi [The main directions of analysis of the costs of developing and maintaining the quality and competitiveness of products]. Ekonomika rozvytku – Economics of development, No 4, pp. 105-109 [in Ukrainian].

9. Systemy upravlinnya yakistyu. Osnovni polozhennya ta slovnyk. Systemy upravlinnya yakistyu. Vymohy. Nastanovy shchodo polipshennya diyal'nosti. Nastanovy shchodo polipshennya diyal'nosti [The quality management system. Basic provisions and dictionary. The quality management system. Requirements. A guide to improving performance. A guide to improving performance]. (2001). DSTU ISO 9000-2001 from 10.01.2001. Retrieved from http://aer.net.ua/public/files/OSBB/zakonodavctvo/DSTU/DSTU%20ISO%209000-2001.pdf [in Ukrainian].

10. Zhurakovs'ka L.A. (2013). Zabezpechennya yakosti ta bezpechnosti sil's'kohospodars'koyi produktsiyi ta produktiv kharchuvannya v Ukrayini [Ensure the quality and safety of agricultural products and foodstuffs in Ukraine]. Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu. Finansy i kredyt – Bulletin of Sumy national agrarian University. Finance and credit, No 1, pp. 229-235 [in Ukrainian].

11. Kane M.M., Ivanov B.V., Koreshkov V.N., Skhirtladze A.G. (2008). Sistemy, metody i instrumenty menedzhmenta kachestva [Systems, methods and tools of quality management]. St. Petersburg: Piter, p. 560 [in Russian].

12. Azgal'dov G.G., Kostin A.V., Sadovov V.V. (2010). Kvalimetriya: pervonachal'nye svedeniya. Spravochnoe posobie s primerom

dlya ANO «Agentstvo strategicheskikh initsiativ po prodvizheniyu novykh proektov» [Qualimetry: an initial information. Resource manual with an example for the ELN «Agency strategic initiatives to promote new projects»]. Moscow: Vyssh. shk., p. 143 [in Russian].

13. Kovalenko V.P. (2010) Teoretyko-metodychni aspekty upravlinnya yakistyu [Theoretical and methodological aspects of quality management]. Efektyvna ekonomika – Efficient economy, No 7, Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2010_7_9 [in Ukrainian].

14. Koyfman Yu.I., Herus O.V., Kysel'ova T.M. et al. (2006). Mizhnarodna standartyzatsiya ta sertyfikatsiya system yakosti [International standardization and certification of quality systems]. Kyiv, p. 401 [in Ukrainian].

15. Korzh M.A., Danyts'kyy M.M. (2012). Rol' vyshchoho kerivnytstva v zabezpechenni yakosti ta konkurentospromozhnosti produktsiyi [Role of top management in ensuring the quality and competitiveness of products]. Ekonomika. Upravlinnya. Innovatsiyi – Economy. Management. Innovation, No 1 [in Ukrainian].

16. Korniyenko T.M. (2013). Otsinka efektyvnosti napryamiv pidvyshchennya yakosti produktsiyi [Evaluation of the effectiveness of ways to enhance the quality of products]. Ekonomika. Finansy. Pravo – Economy. Finance. Right, No 1, pp. 18-20 [in Ukrainian].

17. Korol' S.A. (2013). Pokaznyky yakosti produktsiyi ta metody yikh otsinyuvannya [The performance quality and methods of evaluation]. Derzhava ta rehiony. Ser.: Ekonomika ta pidpryyemnytstvo – The state and the regions. Series: Economics and entrepreneurship, No 2, pp. 140-150 [in Ukrainian].

18. Loyko D.P., Votchenikova O.V., Udovichenko O.P., Kotlyar M.A. (2010). Upravlinnya yakistyu [Quality management]. (2d ed.). Lviv: «Mahnoliya 2006», p. 336 [in Ukrainian].

19. Mazur I.I., Shapiro V.D. (2003). Upravlenie kachestvom [Quality management]. I.I. Mazur (Ed.), Moscow: Vysshaya shkola, p. 334 [in Russian].

20. Martynovs'kyy V.S., Frum O.L., Kovhunova A.V. (2012). Teoretychni pidkhody do katehoriyi yakosti v umovakh rynku [Theoretical approaches to the category of quality in the market]. Ekonomika kharchovoyi promyslovosti – Economics of the food industry, No 2, pp. 29-31 [in Ukrainian].

21. Makhinich H. (2009). Teoretyko-metodychni zasady formuvannya ta funktsionuvannya systemy upravlinnya yakistyu produktsiyi na pidpryyemstvi [Theoretical-methodical bases of formation and

functioning of the quality management system of products the company]. Visnyk Kyyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika – Bulletin of the Kiev national University of Taras Shevchenko. Economy, Issue. 107-108, pp. 50-53 [in Ukrainian].

22. Mykyychuk M., Stolyarchuk P., Bubela T. (2013). Osnovni zavdannya ta oznaky metrolohichnoho zabezpechennya yakosti produktsiyi [The main objectives and features of metrological assurance of product quality]. Vymiryuval'na tekhnika ta metrolohiya – Measuring equipment and Metrology, Issue. 74, pp. 92-98 [in Ukrainian].

23. Panchenko M.O. (2013). Realizatsiya polityky pidpryyemstva u sferi yakosti produktsiyi [Implementation of company policy in the field of quality of products]. Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky – Bulletin of Zaporizhzhya national University. Economic science, No 2, pp. 67-72 [in Ukrainian].

24. Parkhomenko M.M. (2010). Mizhnarodnyy dosvid zabezpechennya yakosti produktsiyi [International experience of ensuring product quality]. Forum prava – The law forum, No 3, pp. 344-350 [in Ukrainian].

25. Prytula N.M. (2013). Rol' derzhavy v rehulyuvanni yakosti ta bezpeky sil's'kohospodars'koyi produktsiyi [The role of the state in regulating the quality and safety of agricultural products]. Derzhava ta rehiony. Ser.: Derzhavne upravlinnya – The state and the regions. Series: Public administration, No 4, pp. 48-53 [in Ukrainian].

26. Sychenko V.H., Tkachenko O.P. (2006). Upravlinnya yakistyu produktsiyi [The product quality control]. V.H. Sychenko (Ed.). Kyiv: Viche, p. 576 [in Ukrainian].

27. Bychkivs'kyy R.V., Stolyarchuk P.H., Sopil'nyk L.I., Kalyns'kyy O.O. (2005). Upravlinnya yakistyu. Sertyfikatsiya [The quality management. Certification]. Kuiv: Shkola, p. 432 [in Ukrainian].

28. Tsarenko O.M., Rudenko V.P. (2006). Upravlinnya yakistyu ahropromyslovoyi produktsiyi [Quality management of agricultural products]. Sumy: VTD «Universytets'ka knyha», p. 431 [in Ukrainian].

29. Shapoval M.I. (2007). Menedzhment yakosti [Quality management]. (3d ed.). Kyiv: T-vo «Znannya», KOO, p. 471 [in Ukrainian].

Заїка С.О., Грідін О.В. Теоретичні аспекти сутності та змісту якості як філософської, соціальної та економічної категорії

В статті проведене детальне дослідження еволюції категорії «якість». Визначено, що з філософської точки зору якість є характеристикою певного об'єкта, яким може бути явище, процес, предмет тощо, що визначає певну його властивість чи сукупність властивостей, які дають змогу відрізняти їх один від одного. Встановлено, що якість з

соціально-економічної точки зору – це сукупність певних властивостей та характеристик об'єкта (процесу, явища, товару, послуги тощо), що мають задовольнити вимоги та потреби споживача, групи споживачів чи суспільства в цілому. Виявлено, що найбільш повну і об'єктивну оцінку якості продукції можна дати тоді, коли її властивості охарактеризовано кількісно. З'ясовано, що проблема забезпечення якості і постійного її підвищення за усіма напрямками та в усіх сферах потребує системного і комплексного вирішення.

Ключові слова: *якість, якість продукції, забезпечення якості, управління якістю, властивість, характеристика, кваліметрія.*

Заика С.А., Гридин А.В. Теоретические аспекты сущности и содержания качества как философской, социальной и экономической категории

В статье проведено подробное исследование эволюции категории «качество». Определено, что с философской точки зрения качество является характеристикой определенного объекта, которым может быть явление, процесс, предмет и др., определяющее отдельное свойство или совокупность свойств, которые позволяют отличать их друг от друга. Установлено, что качество с социально-экономической точки зрения – это совокупность определенных свойств и характеристик объекта (процесса, явления, товара, услуги и тому подобное), которые должны удовлетворять требования и спрос потребителя, группы потребителей или общества в целом. Выявлено, что наиболее полную и объективную оценку качества продукции можно дать тогда, когда ее свойства охарактеризованы количественно. Определено, что проблема обеспечения качества и постоянного его повышения по всем направлениям и во всех сферах требует системного и комплексного решения.

Ключевые слова: *качество, качество продукции, обеспечение качества, управление качеством, свойство, характеристика, квалиметрия.*

Zaika S.O., Gridin O.V. Theoretical aspects of the essence and the maintenance of quality as a philosophical, social and economic categories

The article conducted a detailed study of the evolution of the category «quality». It was determined that from a philosophical point of view, quality is a characteristic of a particular object, which may be a phenomenon, process, object and much more that defines a certain property or set of properties which distinguish them from each other. It was established that the quality from a socio-economic point of view is the totality of certain properties and characteristics of the object (process, phenomenon, product, service, etc.), which shall satisfy the requirements and needs of the consumer, group of consumers or society as a whole. It was revealed that the most complete and objective product quality rating can be given if its properties are characterized quantitatively. It was found that the problem of quality assurance and continuous improvement on all fronts and in all spheres requires systematic and comprehensive solutions.

Key words: *quality, quality of production, quality assurance, quality management, property, feature, qualimetry.*

ЗМІСТ

Красноруцький О.О., Смігунова О.В. Соціометрична процедура як соціально-психологічний метод вивчення окремої особистості та колективу в системі управління підприємством..... 3

Левкіна Р.В., Нікітіна О.М. Світові тенденції розвитку органічного сільського господарства 8

Маренич Т.Г. Інтенсифікація сільського господарства як основа сталого розвитку аграрної галузі..... 17

Красноруцький О.О., Майборода М.М. Аналіз впливу виробничо-технологічних факторів в системі менеджменту сільськогосподарського підприємства-виробника зерна 34

Родіонов О.В., Родіонова О.Ю., Мірошниченко П.І., Родіонов С.О. Трудовий потенціал в структурі формування безпеки й конкурентоспроможності аграрного підприємства 46

Красноруцький О.О., Колпаченко Н.М., Смігунова О.В. Проблеми та перспективи розвитку малого та середнього підприємництва в Україні..... 54

Родіонов О.В., Островерх О.В. Необхідність управління змінами в організації 62

Антощенкова В.В. Ціноутворення в молокопродуктовому підкомплексі України: тенденції та перспективи 68

Богданович О.А. Динаміка зміни структури виробництва продукції сільського господарства..... 76

Даниленко В.В. Методичні особливості оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств..... 86

Заїка С.О., Грідін О.В. Інноваційний проект як об'єкт управління 101

Коломієць Н.О. Концептуальні положення, що покладені в основу наукових досліджень..... 114

Крутько М.А., Рижик І.О., Макода С.Л. Сутність та особливості агропромислової інтеграції 126

Малій О.Г. Кредит як джерело фінансування агробізнесу..... 132

Мандич О.В. Підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств: інструментальний підхід 141

Обиденнова Т.С. Використання моделей та методів для формування та прийняття ефективних управлінських рішень..... 147

Райтер Н.І. Теоретичні підходи до визначення сутності спеціалізації виробництва сільськогосподарських підприємств..... 154

Руденко С.В. Виробничий потенціал аграрного підприємства: економічна сутність та роль у формуванні економічного потенціалу 164

Смігунова О.В. Методичні засади визначення раціональності розмірів аграрних підприємств молочного напряму: теоретичний аспект..... 175

Сумець О.М. Оцінка рівня логістичного обслуговування споживачів продукції виробничих підприємств 181

Шебанова О.О. Зміст маркетингової стратегії підприємства..... 190

Заїка С.О., Грідін О.В. Теоретичні аспекти сутності та змісту якості як філософської, соціальної та економічної категорії..... 202

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Вісник
Харківського національного
технічного університету
сільського господарства
імені Петра Василенка

ВИПУСК 172

Економічні науки

Відповідальний за випуск Г.Є. Мазнєв
Редактори: О.О. Красноруцький, В.М. Онегіна

Підписано до друку 10.05.2015 р.
Формат 60×84 $^{1}/_{16}$. Папір офсетний.
Гарнітура Garamond. Офсетний друк.
Умовн. друк. арк. – 13,63. Тираж — 300 прим.

Віддруковано ФОП Білітченко Н.О.
Свідоцтво про державну реєстрацію
серія ВОЧ № 020329 від 28.10.2010 р.
м. Харків, вул. Академіка Павлова, 140, кв. 334